

Letnik XXXII
številka 3-4

98

lobje
dobje

kulturna
revija

meddobje
entresiglo

med

DOBJE

DOBJE

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXII.

1 9 9 8

Št./Nº 3-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo / Directores: MARIJAN EILETZ (glavni urednik/director general),

VINKO RODE in MILENA AHČIN, sourednika,

LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorica: Milena Ahčin

Platnice: Erika Indihar.

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo
ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 167. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 11/1998

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

POEZIJA

VLADIMIR KOS (Japonska): Pesmi	179
ERIKA POGLAJEN (Argentina): S čopičem senc in svetlobe - Hipogrifi iz črnila	184
GREGOR PAPEŽ (Argentina): Pesmi	188

PROZA

ALEŠ GRAD (Argentina): Ko je megla postala črna.	189
--	-----

ESEJI in RAZPRAVE

AVGUST HORVAT (Argentina): Sodobni hlapec Jernej išče pravico.	215
MARKO KREMŽAR (Argentina): Oče Kos z Japonskih otokov.	224
ALOJZIJ KUKOVICA (Argentina): Problemi nevere.	236
ALOJZIJ GERŽINIČ (Argentina): Francè Dolinar: Slovenska katoliška obzorja.	247

DIPLOMSKA NALOGA

DARINKA KODERMAN (Slovenija): Marijan Marolt kot pripovednik.	254
---	-----

KOMENTARJI

LEV DETELA (Avstrija): Tone Brulc: Argentina	299
LEV DETELA (Avstrija): Literarni kažipot (VIII)	303

GLASBA

ALOJZIJ GERŽINIČ (Argentina): Tercet in kvartet Finkovih.	310
---	-----

PISMA ZA ZGODOVINO

RUDA JURČEC - ADO ZOBER (Argentina)	323
NIKO JELOČNIK - VINKO BRUMEN (Argentina)	333
ZORKO SIMČIČ - VINKO BRUMEN (Argentina)	337

UMETNIŠKA PRILOGA

MARIJAN GRUM, kipar (Argentina)	
---------------------------------	--

VLADIMIR KOS

PESMI

SVETIMA CIRILU IN METODU, PO GOLOBJI POŠTI

*Ciril in Metod v blagovestniški slavi,
na našo zemljó se ozirata z Nebes!
Nič več od verig niso členki krvavi,
svobodni živimo v slovenski državi -
povejta, če ni to Ljubezni povest!*

*Nasproti sovražniku skupaj stojimo.
Nasproti preteklosti naši - pa ne.
Kot da se celotne resnice bojimo...
In vendar se - zánjo do smrti borimo,
za to, kar v resnici Slovenija - je!*

*Ciril in Metod, saj razumeta pesem:
v zahvali je prošnja in v prošnji je up!
Srcé nam zastirajo stare zavese,
in vesta, da vanje svetlobo zanese
le Veter nebeški, Ljubezni poljub.*

IN PESEM VRB

(V japonskem "tánka" slogu s 5,5,7,7, in 7 vrstičnimi zlogi)

*In Bog-Beseda,
Učlovéčena,
ostane večno Človek.
Na strunah vrb grobove
luč tolaži z vigredjo.*

FOXTROT

Še zmeraj tisti foxtrot
v meni pleše,
še zmeraj iščem
pravo mu ime.
In včasih veter
v okence potrka,
za hip zvedávo,
a mu v svet mudi se.

Morda uspem,
ko v svilnat lunin mrk
vstajensko hrepenenje
noč izkleše
in soj vrtečih zvezdic
zaiskrí se
na okencu na licu,
ki me zre.

GLOBALNO VPRAŠANJE

Vsak Božič vprašam Detece na slami:
"Zakaj, Gospod, se Te ljudje bojé?"
Odrešenik človeka v zadnji drami –
le česa v Tebi se boji srce?

In Detece na slami le smehlja se.
Zajoka včasih, kakor otrok vsak.
V Moža počasi, čisto tiho rase,
okoli Njega v noč gostí se mrak.

Ta noč Nedolžnega na križ pribije –
bojí razkrivajočih se svetlobé?
V največjo noč Vstajenja luč zasije –
le Človek-Bog je bolj močan kot grob.

Vsak Božič vprašam Detece na slami:
"Zakaj se Te ogibamo ljudje?"
Ozrem se k Detetovi mladi Mami –
v brezmadežnih očeh Ji tle solzé.

MEDDOBJE ODLOČITEV

*"Pero, pisalni stroj in računalnik
počivajo.*

In nanje lega prah.

*V Ramón-Falcónov poštni nabiralnik
med redka pisma
pada tudi strah.*

*Meddobje, čas kristalnih odločitev,
se spet zavija
v srebrasto megló?
Je v njej ta šum morjá daljav molitev?
Škrabljá tako
en sam tiskarski stroj?*

*Do mene sèm, za zemljin drugi konec,
prihaja šum,
valov ob vzdihu vzdih.
A veter piše na nebo kolone,
po ritmu pen
za cesto k hišam stih.*

*Meddobje, čuješ ribičev vrnitev?
Kdor onstran mej Slovenije
živi,
v svetilnik tli iz skale plemenite –
dokler vrednot slovenskih
luč gori.*

*Kako mi dobro dene
misli ritem
in svet-osvetljujoči verz besed!
Valovi, v šum meddobja jih nesíte –
morda se spomni kdo
na zdravja med.*

*"Didaktika,"
valovi zamrmrajo.
A ribiči jih z mrežami motre,
da v ritmu
jutrišnje nebo spoznajo.
Morjé ima umetnika srcé.*

NA MOSTU ČEZ LJUBLJANCO (junija 1998)

(A po japonskem tánka-slogu)

*Vsak dan vsaj nekaj
vrst bom komponiral rad,
čeprav bo reka
nekaj teh mi šla oprat
pod kitice drevesa.*

STARI, STARI BOR

(V japonskem tánka-slogu)

*Zelena trava
se pozdravlja z vigredjo.
Odslej topló bo,
ptički zagotavljajo.
A stari bor je v dvomu.*

POMLADNI GOVOR

(Na glavnem japonskem otoku Hónšu, v slogu tánka-pesmi.)

*"Vstajenje z groba –
ali je kaj večjega,
povej mi, veter!"
Z veje sname breskvín cvet:
"Je! Dejstvo to priznati."*

TRNOVSKI ZVONOVI

(V Ljubljani v maju 1998.)

*Kako mi trnovski zvonovi pojó pristrčno
o Tebi, majska Kraljica!*

In z zvoki

*zlatice se gibljejo v travi,
na okencu lonček,
na kostanju ptica,
in zvoki odhajajo v modro nebo.*

*K Mariji, mogočni Kraljici sveta,
k Mariji, ljubeči Kraljici Slovencev.*

Saj kdo nam še hoče

vse dobro v državi,

tako kakor Ona,

pod krono mučencev,

in s kladivom Delavke v službi srcá.

ERIKA LIDIJA POGLAJEN

S ČOPIČEM SENC IN SVETLOBE - HIPOGRIFI IZ ČRNILA

(Iz španščine prevedel Branko Rebozov, Buenos Aires, 1998)

MLADENIŠKI VERZ

*Iz črnila porodi se plodoviti poet
in dá vsaki zvezdi enega prijatelja ime.
Iz vzvišenega moj ubogi verz privre
in je navsezadnje moje okno v svet.*

*Po neznanih kotih mojih žil iščoč,
kot išče prostor svoj si romar-hrepenenje,
da bi pregnal, kar v meni ni življenje
in jaz bilá vnaprej bi spev pojoč.*

*- "In kakšen je ta?" - Moj verz je moja roka;
Tiplje sonce in čudež moje biti,
dasi mislim, da noróst pozablja moja,
da je Bog iz čuda in sonca naredil človeka.*

*- "In kakšen je ta?" - Ti vprašaš znova.
Nedovoljèno srečen je, je pravi pažadór*,
biti hoče sin umetnice nekoč.
Moj verz je zagoneten, smel in vroč.*

*Ni najgloblji, a biti hoče iskren.
Ni še večèn (ne mornar ne morje).
Moj verz je kri, je vlak, je veter, reka...
Mladeniški ni verz popoln, je moj.*

PESEM ŽALOSTNEMU PIERROTU

*Nekdaj berač, ki se oživljaš v vsakem od nas,
obsojen – stoletje za stoletjem – da igraš
podobo, spočeto od časov zagrejenosti fine,
ki naredi te prijatelja, ki vselej prav pride.*

*Pierrot, brat v ljubeznih zgubljenih,
pijva sonete kot vodo v puščavi,
ker Garsilas veliki budno vzdružuje
srce v ranjenih očeh sanjavih.*

*Alfonsine, kihoti, leopoldi...
Oh, tempora! Ubi sunt?
Toto corde, volti subito!*

*Krasotne nimfe, sfinge in gardeli...
Morebiti so v porazu
tudi lovorike.*

SONET MUZI QUILLA*

*Mornar v črnilu, oh, bela Quilla,
vodi mojo barko, pristan mi prikaži,
zalivaj povsod, ker suh je moj vrt,
vsadi mi roko v tvoj srebrni breg.*

*Naj tej strasti vijoličastih morij
predam svoje sile polne črnila,
ni to sramota, ni moja krivda.
(Kdor molči, naj poje, kdor joče, naj se smeje).*

*Hipografi – pesmi – bližajo se v diru,
ovekujoč se v verzih, teh za vedno konjih,
ki vbadajo v telo elipse in kultizme,*

*neologizme kot eudem, anafora, quiasma,
silepsa, sinekdoki – z Gondorom v roki –
hiteč proti luči, naj oddalje se močvirju.*

* QUILLA (tudi se piše KILLA) predstavlja v južnoameriški mitologiji (v rodu Quichua) poetično muzo, navdihovalko čustvenega pesništva.

HIPOGRIF IZ ČRNILA

(ki morda nisi važen)

*Edinole v svetu Idej ti bivaš,
govorim o bistvu, ne, da ti bit obstoja.
Hipogrif popoln, ki človek obsoja
– roko ponižaj literarnim užitkom –.*

*Hipogrif popoln, približaj se meni...
z dušo znorelo v črnilnik moj steči.
in nočem, kot bi ti želel, umreti
obrana v črnilu kot roža škrlatna.*

*Hipogrif popoln, ki dirjaš k Febu,
dovoli, da te pišem, če morda zmorem,
in če ne, ta moj nemir odvzemi,
da grem po sledih tvojih k pogrebu.*

*In medtem kaj naj počnem?
Dokler smrt ne odloči konec telesa
in sile v pogumu mojega peresa
in v žalosti mojega petja in smeha?*

*Hipogrif popoln, zanikanje duše...
Dolgo je čakanje v morje zavrtega,
dolgo je čakanje dolgega čakanja
sreče, ki se morda ne dočaka.*

LIKER IZ VRTNIC

Sončen žarek se v sobo prikrade,
zarja se barva s smaragdom in zlatom,
– vstopi neopazno in sanje ukrade –.

Kitice in nageljni hranijo blodnje.
Z načrti in cilji pijanost se opaja
brez vsake krinke – čista kot voda,
ki toči se čašo, ali bron, ki nastaja –.

Ne siv, moj cilj bodi modrikasto živ!
Naj iz prstí mojih rok lilija zraste,
če bi kdaj puščica odprla v njih rano
in bi namesto mandlja vzklik trd osat.

Na cesti asfaltni kjerkoli le kamenje
in pozdrav redkih ljudi, ljudi redek pozdrav.

V starih prašnih sandalah vosi me smer
in iščem na vsakem koraku vrtnic liker.

Manjka pero mi, ki žalost okrajša,
korenine ojači in trdoto zmanjša.

Manjka črnila mi, ki uporabljga vila,
kjer manjka lovorja, kjer meča ost je ranila.

(Iz španščine prevedel Branko Rebozov)

VRNITEV

*Poslednjo noč
sem bil v tvoji pisalni sobi, ležal
v tvoji postelji, šel gledat tvoje rože,
vsak prostor,
ki je hranil spomin nate.*

*Sence so prekrile hišo,
ki si jo želel videti še enkrat,
pa se ti niso izpolnile želje.*

*Poslednjo noč
sem oblekel tvojo srajco in tvoj suknjič
in jaz sem obhodil, kot bi bil ti,
vse konce hiše, ki bi jih ti šel gledat,
če bi se vrnil.*

*Rože cveto še naprej,
listi papirja so še vedno na mizi...*

*Ko si se spustil v zemljo,
je bila pokopana tudi moja radost.
Zdaj sem otrok, ki se igra biti svoj oče,
in se oblači v njegovo obleko,
in stoječ pred ogledalom zrem,
kako pada od mojega telesa pepel.*

ALEŠ GRAD

KO JE MEGLA POSTALA ČRNA

Zgodbo, ki je pred nami, sem zapisal mnogo let, več kot petdeset let za tem, ko se je odigrala. Pravim odigrala, ker sem jo videl, včeraj ali nekoč v davnini morda v gledališču, morda v sanjah, ali pa sem jo doživeljal v podzavesti, z osebami, ki so se vračale iz spominov in z drugimi, ki se se mi porajale v domišljiji so nato stkale to zgodbo, ki je postavljena v tragično resničnost tistih zakletih medvojnih dni. Sedaj jo gledam skozi meglo, skozi očrnelo polnočno meglo zatemnjene Ljubljane in se mi zdijo sanje.

Popoldansko sonce je sililo skozi umazana stekla zanemarenjenih vagonov in se poigravalo kot odrski žaromet na čudnih obrazih in postavah potnikov, ki so se po neenakomernem taktu pozibavali in ustvarjali skupno z ropotom kolesnih udarcev skoraj groteskno baletno igro. Na tem počasnem vlaku, natrpanem s trudno množico molčečih beguncev, ki jim je bila v tistih aprilskih dnevih v letu 1941, kmalu po nemški zasedbi, skupna edino želja, da se čimprej pretihotapijo preko nove nemško-italijanske meje v Ljubljano in vsaj trenutno rešijo kožo. Gruča pozibavajočih se glav je dajala videz nemih lutk, ko jih lutkarji po končani predstavi odnašajo v skladišče. To ni bila več predstava, ki bi komu pričarala iluzijo pravljicnih zapletov ali grotesknih burk iz otroških let, bila je prekleta resničnost neke zgodbe, ki se je šele začejala in nihče ni poznal njenega scenarija, niti avtorja, kaj šele, da bi vedel, koliko časa bo trajala in kakšen bo njen konec. Največ je bilo starejših ljudi in otrok, le tu in tam je bilo videti kakega mladeniča ali mladenko.

V Celju je vstopilo nekaj potnikov v prvi vagon, ker je izgledalo, da se tam še da stisniti tisto begunsko rajo, ki je

nejevoljno godrnjala, ko so jim novi prišleki stopali po nogah in suvali v rebra. Spet je zatulil stroj in sopihajoč potegnili nesrečne potnike proti Ljubljani. Na koncu vagona se je tedaj nekaj zganilo in otroče je zajokalo, da so se vsi spogledali in dvigali glave. Zaslišal se je robati klic nemškega častnika, ki je prišel pregledovat izkaznice. Črno oblečeni gestapovec z dvema vojakoma se je zaganjal v človeško gmoto in stalno nekaj rentočil in tudi zavpil, če mu kaj ni bilo po volji. Ogledoval si je ljudi kot bi jih študiral in presojal. Njegov posmešek je pričal, da kar uživa pri svojem poslu. Sredi vagona se ustavi pred šestnajstletnim fantom, ki je vstopil v Celju in mu je že molil pod nos nek papir.

- Kdo si? - zarenči.

- Milan Koblar - je bil odgovor fanta, ki ni kazal prevelikega strahu pred nadutežem in prav s tem dosegel, da ga je malo pomiril.

- Od kod si doma in kam greš? -

- Iz Litije sem in grem v Ljubljano, kjer je moj dom in tam so moji starši - mu je lagal fant. Nemec je vedel, da mu vsi, prav vsi Slovenci lažejo. Dobro je vedel, da vsi beže pred njimi, a je imel nalog puščati jih naprej, ker bo na ta način manj Slovencev ostalo v Nemškem Rajhu. Še enkrat ga je ostro premeril in se mu sarkastično zasmejal, češ, saj dobro vem, da mi lažeš, in mu nato s prezirljivim nasmeškom vrnil papir in se počasi obrnil stran. Milan Koblar ves čas ni niti trenil z očmi in ga je nenehno motril s pogledom, v katerem je bila mešanica otroške nedolžnosti in pobalinske zvitosti, kar je z nemajhno mero predrznosti pokazal z lahnim nasmeškom v levem kotu ust. Milan je bil zelo skromno oblečen, v oguljenem in mnogo premajhnem suknjiču, imel pa je s seboj majhno torbo, še revnejšo kot je bila njegova obleka. Tudi njegov suhi in temnopolti obraz je pričal o revščini in bogve o kakih nadlogah še.

Ostali potniki so postrani škilili na to sceno in drgetali v nemoči, kaj se njim lahko zgodi, če jim gestapovec odkrije kakšen vzrok za aretacijo (teh vzrokov je vsakdo imel kar nekaj) in jih na naslednji postaji potegne z vlaka, nato pa v zapor in bogve kam v internacijo ali izgnanstvo.

- In ti, kdo pa si ti, ki se tako treseš? - je Nmec z užitkom zabrusil v obraz drugemu, malce starejšemu bledoličnemu

fantu okroglega obraza, ki je stal nedaleč od Koblarja. Njegov zaliti podbradek se mu je potresel, kadar je pogoltnil slino, in to je delal venomer. Fant se je zavedal, da ga njegova za vojaščino primerna leta spravlja v nevaren položaj in tega strahu ni mogel skriti.

– Tone Filc, – je iztisnil s hripavim glasom in opletajočim se jezikom. – Sem dijak in grem študirat na univerzo v Ljubljano, kjer imam sorodnike. Tukaj imam dovoljenje! – Pod nos mu je molil papir, ki mu ga je oče prinesel iz nekega nemškega urada v Celju in ki je očeta stal dve steklenici domače slivovke, pa precej dolg in zelo prijazen razgovor.

Nemec ni dejal ničesar več, saj je dobro poznal podpis svojega predstojnika in si je pač predstavljal, da je papir kar dovolj zanesljiv, še več, zdelo se mu je, da mora biti ta fant kar dobro priporočen. Zato se je zresnil in mu vrnil papir z vljudnim – “Auf Wiedersehen” ! –

Tone in Milan sta se poznala iz gimnazije, čeprav nista imela mnogo stikov. Med njima je bilo nekaj let razlike in to je bilo kar precej v tistih najstniških letih. Na vlaku spočetka nista pokazala poznanstva, a po gestapovčevem odhodu sta se približala in izmenjala mrmraje nekaj besed.

– Vidiš, Milan – se je skorajžil Tone in se pikro nasmehnil – pa je domovina rešena! Sedaj bova živela pod laško komando, kjer naju nihče ne pozna in se bova poskrila med ljubljansko množico. Saj Lahi sploh ne vedo, kaj početi s Slovenci. Jaz bom pač malo študiral, malo se bavil s trgovino, pa še za ljubezen si bom gotovo vzel čas! – se je kar zakrohotal.

– In kaj potem? Ali ne misliš malo naprej, na potek vojne, in kaj bo potem po vojni? –

– Glej Milan, ti si še mlad in ne razumeš dejanskega stanja. Moj oče me je naučil biti iznajdljiv v življenju. Recimo, pred mojim odhodom mi je rekel: Dosedaj smo imeli Petrčka, sedaj bomo pa imeli Dolfeka. Jaz bi še dodal, recimo, tudi Benita. Nekako bomo že izvozili, če bomo pazljivi in previdni, zelo previdni in prilagodljivi, dragi moj Milan! –

– Jaz bi dodal k tvoji galeriji voditeljev še koga, recimo Jožeka – je skoraj pritajeno in z neko škodoželjnostjo siknil Milan. Njegov namig na Josipa Džugašvilija Stalina je bil za tiste čase izredna čudaškost, pravcata intelektualna ošabnost.

Potrdil pa je Tonetu sum, da je Milan na en ali drug način vpleten v neki skrivnostni in romantični viziji rdeče prihodnosti.

- Poslušaj, prijateljček, ne izgublaj časa v sanjarjenju. Danes je čas za stvarne podvige v danih možnostih preživetja. Saj vsi upamo, da bodo Nemci vojno izgubili, čeprav jim celo Rusi pomagajo, a medtem bo treba živeti in preživeti. Potem, kako bo potem, bomo pa še videli. A ne prižigajmo ognja z mokrim lesom! -

- Kljub temu, dragi prijatelj Tone, - je prišepnil Milan, - moraš vedeti, da cel svet sedi na vulkanu, ki bo slej ko prej izbruhnil. In takrat, Tone, boš moral biti zraven in na pravi strani, če ne, te bo zgodovina pogazila. -

Vlak je počasi zapeljal na ljubljanski kolodvor, ko je Tone končal razgovor s prizanesljivim nasmehom, ki je prijatelju dal čutiti, da ne odobrava teh njegovih načrtov za bodočnost. Ko sta stopala ob vlaku in začudeno ogledovala pisane uniforme s smešnimi klobuki italijanskih karabinerjev in ravnodušno obnašanje Ljubljančanov, ki so stali na peronu, sta se skoraj na glas zasmejala.

- No, tukaj v Ljubljani pa menda res ni čutiti vojne! - je pribil Tone.

- Zaenkrat menda res ne, a kdo ve, kaj bo v bodočnosti! - se je zagonetno nesmehtil Milan in stegnil roko v slovo. - Saj se bova gotovo kje videla. Jaz bom stanoval zaenkrat v Baragovem semenišču med begunci, tam me lahko poiščeš, če se ti bo zdelo. -

- Prav gotovo, prav gotovo, - je ne preveč prepričljivo odgovarjal Tone, saj ni mogel zakriti zoprnosti, da se ta njegov prijatelj iz mladostnih let tako oddaljuje od stvarnosti in se predaja romantičnemu sanjarjenju o maloverjetni prevratniški prihodnosti. - Na svidenje in srečno! -

- Adijo! -

Tone ni imel prijateljev v Ljubljani in je skrbno pazil, da ni ustvarjal prijateljstva z nikomer, ker se to ni usklajevalo z njegovimi cilji. V trgovini so prijatelji samo v oviro, ga

je že oče večkrat učil. Niso za nič drugega, kot da te prosijo za usluge, ki ti jih nikoli ne vrnejo. Zato Tone nikdar ni prosil nikogar za uslugo, ker bi ga to vezalo na tega človeka. Zадostoval mu je mošnjiček kovancev, ki mu jih je oče stisnil v žep pred odhodom. Bil je naravnost srečen s svojo neodvisnostjo. Dokončal je maturo in se z ne prevelikim navdušenjem vpisal na univerzo, ker je predvsem hotel ugoditi želji očeta, ki je hotel imeti sina odvetnika. Bližja mu je bila trgovina.

Tako mu je kmalu začela naraščati njegova mreža s prekupčevanjem vseh mogočih za tiste čase dragocenih izdelkov, kot na primer maslo, cigarete in milo. Začel se je zavedati neizmernih možnosti obogatitve v najbolj zadržanih časih. Zavedal se je, da postaja počasi eden od najbolj "resnih" podzemeljskih trgovcev ljubljanske črne borze. Mreže svoje proizvodnje in prodaje je dobro preštudiral in se ni spuščal v dvomljive kupčije, za kar mu je odlično služil njegov "politični okus". Včasih si je dejal, da je pravzaprav škoda, da se ne more vreči v politiko, za katero je imel brezdvomno nešteto odličnih lastnosti, kot na primer debelo kožo, hladnokrvnost in svojevrstno igralsko sposobnost predstaviti se v vseh mogočih vlogah, ki jih je znal tudi prepričljivo in uspešno odigrati. Nekoč si je celo nabavil duhovniški ovratnik in črno suktnjo ter z brevirjem v roki napravil po Dolenjskem kar lepo vrsto kupčij od kmetov, češ, da kupuje za ljubljanske reveže. A je padel v zadrego, ko ga je nek ne preveč ponižni kmetič, ki je slučajno imel sina duhovnika, začel spraševati in nadlegovati z vprašanji, tako, da je sklenil, da bo moral to zanimivo in bogato polje zaenkrat opustiti, ali se pa v resnici približati v Ljubljani kakim bolj "znanim" duhovnom. V Celju se je držal v bolj liberalnih krogih, ni pa zahajal na politične sestanke, razen, če je bil na programu ples.

Teklo je leto 1942 in Ljubljana se je na lepem znašla obkrožena s kovinskim vencem bodeče žice. Takrat je Tone uvidel neizmerne možnosti povečanja svojih dohodkov, saj je celi vrsti njegovih tekmecev odklenkalo, on je pa hranil (za vsak slučaj) v svoji beležnici lepo število naslovov laških oficirjev ali njihovih priležnic in te priložnosti ne bo smel izgubiti.

Nekega poznega popoldneva, ko je v temačni gostilni blizu magistrata med srkanjem cvička premetaval papirje s šte-

vilkami in vase zatopljen načrtaval nove strateške načrte, ga je zbudil iz zamaknjenosti znani hripav glas:

– Smem prisesti? – je z narejeno vljudnostjo predrzno vprašal njegov znanec Milan Koblar in obenem, ne da bi čakal na odgovor, že zdrsnil v stol pred njim. Tonetu je bilo v hipu jasno, da ta njegov daljni prijatelj ne išče le slučajnostnega pogovora, temveč ima gotovo nekaj za hrbtom. Skozi možgane so mu šinile tiste Milanove besede iz vlaka, ki so merile že takrat na neko revolucijo, a ta se je medtem že skotila in je Tonetu tudi začela greniti sladke trgovske načrte.

– Ja, kaj je pa tebe prineslo sem – je nalašč z ne preveč skrito prisiljenostjo odvrnil Tone, ko je počasi spravljal v žep papirčke z računi. Vedel je, da mu ne bo treba preveč hliniti brezbriznost do kakih Milanovih ideoloških zaključkov, zato se je mirno naslonil nazaj in s premišljeno zaspanim pogledom čakal na odgovor.

– Čisto slučajno, čisto slučajno, dragi kolega – se je nasmehnil Milan in niti ni skušal zakriti svoje porogljivosti. – Veš, že dolgo se nisva srečala, čeprav te jaz tu ali tam kje vidim, seveda od daleč, in se mi zdiš vedno tako zaseden in resen, da te nočem motiti. –

Tone je vedel, da mu ne sme odgovoriti. Naj fant pokaže svoje karte, medtem ga bo pa mučil z nebrižnostjo, si je dejal. Nastal je molk, kjer sta si oba prijatelja pogumno gledala v oči kot sabljača v prijateljski igri. Očividno je bilo, da mora nadaljevati Milan.

– Včasih sem te videl tudi v Trstu...– mu je serviral sunek, za katerega je bil siguren, da bo Toneta zmedel in ga spravil v zadrego.

– No, kaj si pa ti delal v Trstu? – mu vrne Tone z isto ostrino, saj sta oba dobro vedela, da v tistih časih ni mogel kdorkoli potovati sem in tja v Italijo, razen, če je imel dobre zveze in še boljše razloge za to. Spet je nastal molk, ki ga je spretno izrabil Milan in ga celo podaljšal z brskanjem za vžigalicami, da prižge cigareto. Vsaka sekunda je povečavala važnost in ustvarjala skoraj že dramatičen uvod v to, kar je mislil Milan povedati Tonetu.

– Poglej, dragi kolega –, je Milan globoko potegnil iz cigarete, – midva imava precej skupnih točk. –

– Recimo! – je nejeverno in brezbrizno zamrmral Tone, obenem pa že kar malo nestrpno pričakoval, s kakšno zadevo bo prišel na dan prijatelj. Skupnih točk? Menda zelo malo, si je zatrjeval, saj je vedel za Milanovo skrajno politično opredelitev in verjetno tudi angažiranje v revoluciji, ki se je že začela in v katero, kot si je večkrat sam pri sebi prisegal Tone, se ne bo zapletel.

– Veš, kaj je to stihija? Nekontrolirano dogajanje v naravi, skoraj kaos. Približno to, kar se danes dogaja. Izgleda na prvi pogled kot neka katastrofa, kot na primer poplava ali potres, pa vendar ni tako. Ta stihija, ki jo danes doživljamo, kot vidiš, je mnogo bolj kontrolirana kot bi si nekdo mislil. –

Tone mu je odgovoril z dolgim molkom, zato je Milan spet na globoko potegnil dim in nadaljeval, to pot z nižjim glasom, z večjo gotovostjo in celo z pridihom nesramnosti.

– To stihijo danes mi dobro kontroliramo! –

– Kdo "mi"? –

– Mi, ki se borimo za svobodo naroda... –

– No, daj no mir, prosim te! Ti me poznaš in dobro veš, da je mene težko nacistati. Jaz pa tudi tebe dovolj poznam, da vem, kako daleč ti je svoboda naroda. Ti si, prepričan sem, precej visoko zgoraj pri tistih, ki pišejo scenarij za to avanturo. Enostavno je to za vas, zelo enostavno! Glavna stvar je prevzem oblasti, nove, popolnoma drugačne, po ruskem vzorcu. Torej, dragi tovariš, ne govori mi več o borbi za svobodo naroda, prosim te! –

Tone se je kar oddahnil, ker je bil že po naravi vajen hitrih odločitev. Odveč so mu bila sprenevedanja in manipuliranje z resnico. Bolje je cenil nasprotnika, ki mu je povedal svojo resnico in mu dal priložnost, da tudi sam pove svojo. Tako je izzval Milana, da mu odgovori odkrito.

– V redu, Tone, skoraj bi ti dal prav. Saj sem ti že rekel, da imava midva precej skupnega. Vidiš, ravno v tem je zadeva. Oba sva prijatelja resnice, obenem sva pa tudi pragmatika. In pravilno si uganil moje stališče. Res je, jaz sem s tistimi, ki bodo prevzeli oblast v bližnji bodočnosti. O tem nimamo nobenega dvoma. Ti veš za naše metode, ki niso ravno salonske...– Pri tem se je Milan sarkastično zasmejal, da se mu je pokazala škrbina na levi strani ust, ki je vedno motila

Toneta, ker ga je spominjala na sliko čarovnice iz otroških slikanic.

- Torej, Tone, midva se morava pomeniti mnogo stvari, ki so važne za oba. Mi dobro poznamo tvoje trgovske sposobnosti, pa tvoje stike z Italijani. To je izredno važno, zapomni si to. Tudi jaz imam zelo dobre stike z njimi, seveda po drugih poteh in z drugimi nameni. Pa vendar, imam načrt, kako bi midva ustvarila odlično kombinacijo najinih sposobnosti, v najin skupni dobrobit. -

Tone je postajal počasi malce nervozen in tega ni mogel zakriti. Milan ga je popolnoma razgalil. Razkril je njegovo sijajno trgovsko mrežo in to je bil zanj hud udarec. Zato se je zbegano zazrl v stenski kot, kjer je slučajno zagledal pajčevino s pajkom, ki se je bližal ujeti muhi, ki se je na moč branila usode, ki jo čaka. V tej muhi je videl samega sebe. V trenutku se mu je zazdelo, da mu skoraj ne preostaja drugega kot počakati pajka, da mu izpije kri. Vendar se še ni vdal v usodo in se je začel pogajati.

- No, kaj predlagaš? - je skoraj šepetaje in sklonjen nad mizo iztisnil Tone.

Milan si je bil svest, da je zmagal v tem prijateljskem dvoboju. Kljub mladim letom je mojstrsko dokazal svojo politično izurjenost v tej prvi fazi igre, ki je bila šele uvod. Sedaj je tudi on spremenil način govora, obraz se mu je zresnil, ustnice so se mu stisnile in začel je skoraj zlogovati, kot da bi recitiral.

- Kar ti bom sedajle povedal, dragi prijatelj in tovariš, je najstrožja tajnost, ki je nikdar ne boš nikomur razkril, če ti je všeč življenje. Saj me razumeš, moram ti govoriti jasno. Gre za najino bodoče sodelovanje, a nikaner ne misli, da te hočem povabiti v naše vrste. Najino sodelovanje bo popolnoma svobodno, se pravi nevezano na kakšne strukture. Zate bo imelo zelo pridobitven pomen, ostal boš svobodni trgovec, za našo stvar pa bi bilo to pomembno iz gotovih praktičnih razlogov, katere boš tekom časa spoznal, če se seveda vključiš v to kombinacijo. -

- In kakšni bi bili tisti praktični razlogi? -

- Recimo, prosto gibanje po "osvobojenem" ozemlju, kar je za tvojo trgovino kar precej važno. Ampak kar sem ti hotel

zaupati, je nekaj popolnoma drugega. Vključil sem se v ilegalo slovenskih klerikalcev, v tako imenovano Slovensko legijo. Da, tako, kot slišiš! –

Tone je ves čas strmel v Milana kot vol v nova vrata. Prišel je do zaključka, da ne razume ničesar, ali pa celo, da se Milan dela norca iz njega. A tale zadnja trditev, da se je Milanu posrečilo infiltrirati v Slovensko legijo, ga je spravila popolnoma iz ravnovesja. Začel se je nervozno premikati na stolu in gledati okoli po gostilni, kot bi hotel iskati neke rešitve, čelo se mu je zarosilo in začel je globoko dihati in na lahko drhteti.

– Torej, si postal špijon? –

– No ja, tako približno. – je odsekavo odgovoril Milan.

– In jaz, kaj imam jaz sploh opraviti pri tej stvari? – se je Tone skušal rešiti iz pasti.

– Ti si zelo važen dejavnik za celo zadevo. Inteligentni si, spoštovan, imaš zveze, sploh si potencialno važen člen. –

Tonetu ni bilo dosti všeč Milanovo laskanje, saj je vedel, da ima fant neke skrite načrte z njim, a mu je vendar neke v globini malo odleglo, saj končno, si je dejal, je le precej resnice v tem, kar je o meni povedal. A ni mu odgovoril na te besede, rajši je počakal, da Milan nadaljuje.

– Torej, da ti bo bolj jasno, moram ti svetovati, da se bolj angažiraš v reakcionarnem taboru, konkretno v gotovih katoliških krogih, preko katerih boš dobil stike v najvišjih političnih plasteh. Postati moraš zaupanja vredna oseba, da se boš lahko povzpel do najvišjih možnosti za tvoje trgovske posle. Sestajala se bova vedno bolj pogosto in skrivaj, pa si izmenjavala informacije. Tebe to ne bo dosti stalo, od mene boš pa dobil še boljše informacije in konkretne stike s forumi, ki so ti danes nedostopni. Dobil boš našo "propustnico", kaj še hočeš? –

Milan se je spet zasmeljal in pokazal svojo škrbino, da je Toneta še bolj potisnilo k tlom, a se je z zadnjimi silami skušal iztrgati iz pasti.

– Milan, priznam ti, da si od hudiča. Priznam, da te nisem dovolj cenil, enostavno te nisem imel prilike dobro spoznati.

Ampak ta kombinacija, ki mi jo predlagaš, ta domala vražja zarota, ja, kje si jo skoval? Kdo te je poslal k meni? Kako si vi sploh upate mene kar tako potunkati v tako godljo? Pa če nočem ničesar slišati o tej zadevi? In če te pošljem kar po domače k vragu, kaj? Odgovori mi! –

Na Milanovem obrazu se je še vedno poigraval zagonetni nasmešek igralca pri pokerju, ki mora dati čutiti, da ima najboljše karte in se tudi zaveda, da je igro že dobil. Popolnoma mirno mu je odgovoril, medtem, ko je z obema rokama oprt na mizo počasi vstajal in mu zaupno, skoraj očetovsko in pomirjevalno dejal:

– Saj se ne mudi, Tone, imaš nekaj časa za premislek. Recimo, en teden. Ti veš, da bom vedno kje blizu tebe. Zaenkrat se ti ni treba ničesar bati, imaš že našo zaslombo. A svarim te, sedaj veš za mojo skrivnost, ki je zelo dragocena in tudi hudičevo nevarna. Sedaj sva oba v isti skledi. Pazi, Tone, da se ne zmotiš! Na svidenje. –

Milan, ki se je medtem čisto zresnil, se je obrnil in naglo zapustil restavracijo in pustil Toneta popolnoma razoroženega in nebogljenega. Še nikdar v življenju se ni tako slabo počutil. Grizlo ga je v duši in zdelo se mu je, da bo moral bruhati. Ozrl se je spet v tisti kot, kjer je bila muha ujeta v pajčevini in videl, da jo je pajek medtem že popolnoma izsesal. Ni mogel ločiti pogleda od te muhe, v kateri je videl samega sebe, ujetega in uničenega od grozljive žuželke. – Kaj hočeš od mene, satan? – si je dejal, – me hočeš narediti Iškariota? –

Zdramila ga je ciganka, ki je hodila po mestnih gostilnah in ponujalo svoje prerokovalne zmožnosti in jo je že nešteto-krat odgnal. Danes pa ni imel več niti volje niti moči, da bi se ji uprl.

– Dragi gospod, on hoče vedeti bodočnost? Ciganka to zna, mu lahko pove!

To mu bere iz roke, gospod. Dajte gospod, samo deset lir prosim! Povem vam vse, kaj bo z vami. –

Stara debelušasta ženska je bila dobra poznavalka človeških slabosti, zato je v hipu zdrknila v stol, kjer je pravkar sedel Milan in že zagrabila popolnoma mehko Tonetovo roko. Niti ni čakala na njegovo privoljenje in mu je že začela ble-

betati o stvareh, ki jih najbrž vsem ljudem pove. Zato je Tone popolnoma brezбриžno in napol odsoten poslušal, kako mu govoriči o bogastvu in sreči, pa o potovanjih in ljubezni. A nenadoma ciganka utihne in se zazre v njegovo dlan. Nato mu počasi, s popolnoma spremenjenim glasom začne pripovedovati:

— Gospod, vidim potovanje, dosti, mnogo potovanja, na jug, da, na jug. Ampak na sever ne, gospod, ne smete peljati na sever. Vidim vlak na sever, ne, gospod, ni dober za vas, ne smete peljati vlak na sever, gospod! —

— Prismoda, kaj si izmišljuješ! Na, tukaj imaš tvoje lire, pa izgini! —

— Hvala gospod, hvala, ampak gospod, ne vlak na sever, ne pozabi, ne vlak na sever! —

Tone je ni več poslušal. Ogrnil si je dežni plašč in se opotekel na temno cesto proti domu.

Takrat je v Ljubljani čas potekal zelo počasi, kot se dogaja, kadar so ljudje v stiski, ker se je vsak dan šušljalo o tolikih stvareh, ki naj bi se zgodile, a za katere se nikoli ni vedelo, če so se zares zgodile ali se morda porodile v boleštni domišljiji prestrašenih duš. Čas je bil preveč gost in nasičen in bi zahteval od normalnega človeka precejšnega napora, da bi mogel hladnokrvno razčleniti in umsko postaviti stvari na svoja mesta. A kdo je mogel reči v tistih časih, da je popolnoma normalen, da ni podvržen psihozi dvomov in strahov, skuhanih v kotlih zagonetnih čarovnikov in perverznh alkimistov, ki so se skrivali v temi in se igrali z usodo preplašenega ljudstva, ki ni bilo vajeno videti krvi na cestah in ognjenih zubljev po domačijah in cerkvah.

Takrat je bilo v Ljubljani malo ljudi, ki so ohranili hladno kri in trdno hodili po zemlji, ker so vedeli, kaj je žito in kaj je slama, a med nje sta prav gotovo spadala Tone Filc in Milan Koblar. Oba sta vedela, da stojita na robu vulkanskega žrela, a sta dobro poznala vsak svojo pot, vsak svojo igro.

Njuni sestanki so se vršili vedno pogosteje, čeprav se sprva nista mnogo domenila. Izgledalo je, kot da Milan Koblar nekaj

čaka. In tisto "nekaj" se je zgodilo v jeseni 1943. Milan je včasih izginil za nekaj mesecev in Tone se je vselej oddahnil v upanju, da ga ne bo več nazaj, pa se je dosledno motil.

Tone, ki se je takoj po maturi vpisal na univerzo, se je zrinil med katoliško študentarijo in začel zahajati na politične sestanke v njihovo izbo, kot mu je svetoval tovariš Milan. Nkega pomladanskega dne v letu 1944 se je pojavil v Tonetovem stanovanju Milan Koblar v uniformi primorskega domobranskega oficirja, kar je spravilo Toneta v nemajhno zadrego, a jo je zakril z nejevernim posmehom:

- No, kaj ga pa spet lomiš? Ali si se našemil zato, da boš mene postrašil, ali pa si kupil uniformo na črni borzi, da lahko potuješ gor in dol. -

- Vidim, da si danes šaljivo navdahnjen, moj dragi Tone. Ampak povem ti, da se je zadeva sedaj začela razvijati z mrzlično naglico. Prinašam ti nova navodila! -

Milanov ošabni način je povzročil pri Tonetu hud odpor, ki je mejil že na ogabnost. A kljub temu se je Tone zavedal, da se nahaja še vedno v Milanovi pasti in da mora skupno z njim igrati naprej neko ostudno igro, ki jima jo je bogve kdo določil. Zato je mirno pogoltnil slino in vprašal z narejeno nedolžnostjo, ki je mejila že na porogljivost:

- No, kdo pa ti je dal navodila zame in kakšna so ta navodila? -

Milan, ki je izrabil vsak trenutek za dokaz, da ima iniciativa trdno v roki, mu je na preišljeno miren način in v tistem njemu svojstvenem slogu, ki je bil Tonetu od sile zoprn, začel počasi razlagati:

- Prišel je čas, da se ti angažiraš v protirevolucionarnem taboru. A ne misli, da te silim v domobrance. Tvoje mesto je pri politični policiji. -

Tone je debelo buljil v svojega prijatelja in skoraj cvileče izjecljal:

- Kaj si ponorel? To meni sploh ne leži in zakaj sploh misliš, da bi bilo to dobro zame ?

Že ko je Tone to izgovoril, se je zavedel, da ga je polomil. Ne bi smel reči "zame", saj je bilo očitno, da je on sedaj

na milost in nemilost predan neki "stvari", kjer njegovo osebno dobro sploh ne igra vloge, čeprav mu je nekoč Milan tako sveto obljubljal, da bo to sodelovanje za oba zelo koristno. A zavedal se je tudi kruto, da se je s tem, ko je začel izdajati, prepustil nekemu toku, ki ga neizbežno vleče v vrtimec, v katerem se bodo vrstila nova izdajstva, vedno bližja peklu.

- Najina igra, prijatelj, mora teči naprej. Nihče nikoli še ni ustavil toka zgodovine. Naju je oba zagrabila ta igra, ki je strastno lepa, naravnost očarljiva. Odkriti moraš tudi ti njeno lepoto in jo začeti ljubiti, potem te bo prevzel njen šarm in boš užival kot jaz. A potrebna je neka disciplina, saj ti to razumeš, brez tega sploh ne gre v nobenem pokretu. Smo pač v vojski in nekdo komandira, drugi pa ubogamo. -

Za hip je Milan prekinil svoj nagovor in premotril Toneta, kot bi hotel prebrati njegove misli, pa takoj nadaljeval:

- Tone, ti si ves ta čas dobro deloval, na svojem gospodarskem področju si postal uspešnik, znal si se pa tudi spustiti v infiltracijo v klerikalne vrste. Vem, da te v izbi vsi zelo čislajo...- Milan v teh besedah ni štedil z zlobo, ki je bila njegovo najostrejšo orožje in je užival nad tem, da je dal Tonetu čutiti, da ga imajo pod svojo špijonsko kontrolo. S tem ga je še bolj potlačil k tlom.

- V redu, navezal sem prijateljske stike z nekaterimi...-

- Kajpak, in zelo dobro si to izpeljal -, ga je prekinil Milan, - posebno zanimiv je tvoj slog za pridobivanje simpatij preko osebnih stikov, s povabili na kosila in večerje in tako naprej. A pojdemo k stvari. Ti veš, da je mnogo teh tvojih prijateljev danes pri politični policiji, kaj ne? In mi potrebujemo tam svojega človeka, da ti povem kar tako naravnost, po domače. Tam boš gospod, boš lahko svobodno delal v prid protikomunističnega tabora, to nas ne bo popolnoma nič motilo. Nasprotno, dokazati boš moral svojim kolegom in nadrejenim, da si stoodstotno zaupljiv. Še več, navezal boš stike z gestapom, ki so za nas zlata vredni, in v teh krogih se da mnogo koristnega iztržiti, saj me razumeš? -

Tonetu se je vrtelo v glavi in začelo mu je zmanjkovati zraka. Usta so se mu izsušila in nagonsko je zagrabil steklenko vina in natočil dva kozarca. Hotel je s tem pridobiti

malo na času, nekako nevtralizirati Milana, pa se je zmotil. Milan je videl v tej potezi svojo zmago, zagrabil je kozarec in napil Tonetu:

– Živijo Tone, čestitam ti, bodi dobrodošel v našem pohodu k zmagi svobode in ljudske demokracije! – V dušku je zvrnil črno tekočino v razkrečena usta in si z rokavom obrisal ustnice, medtem ko je Tone s tresočo roko nagnil kozarec in srknil komaj požirek. – Dobro, – je nadaljeval Milan, – čez štirinajst dni se vrnem in hočem govoriti z gospodom komisarjem Filcem! – je nesramno zaključil pogovor, – Na svidenje! –

Tone je brez besed obstal s kozarcem v roki in dolgo strmel v vrata, ki so se treskoma zaprla za Milanom. Počasi je začel razumevati ta svoj nesmiseln položaj, da je postal ujetnik, še več, postal je talec, vendar talec na svobodi. Potencialni obsojenec na smrt, a z vedno večjo oblastjo, ki jo je vedno ljubil. Ni mu bila več mar nevarnost, saj nihče ne bo opazil te nevidne zanke na njegovem vratu. Končno si je dejal, saj mi še ostane moja notranja svoboda, moja inteligenca, moj nos za politična dogajanja in nazadnje pripravljenost, da v pravem trenutku izginem. Te misli so ga pomirile in hlastno je zлил vase ostalo črnino.

Tone se je dobro zavedal, da je bil dogovor z Milanom pravzaprav pakt s hudičem in čeprav ni bil kaj posebno veren, se je vendar bolj bal hudiča kot Boga. Prepričeval se je, da je ta dogovor le konjunkturna poteza, nekaj začasnega, trenutno primernega, kakor zimska suknja, ki jo spomladi odložiš. Niti vest se mu ni oglasila, saj mu je bila itak neznanka, ni spadala v njegov miselni in čustveni svet. Zavedal se je, da je pravzaprav lahko srečen, ker ni obremenjen z občutkom vesti, ki zaslužnjuje toliko ljudi, da duševno trpijo in celo včasih preko travmatičnih procesov doživijo spreobrnitev. Tone je vedno preziral spreobrnjence.

A vendar je ostala majhna smet na njegovi duši, drobcen, a neprijeten občutek izdajstva. Spraševal se je, kaj je sploh to izdajstvo. Ali je on kdaj koga izdal? Saj vendar ni nikomur nič prisegel, nikomur obljubil zvestobe. Vse, kar je storil, je

bilo v skladu s preišljeno svobodno odločitvijo in te svobode mu nihče ni smel jemati. Pa vendar, sedaj, ko se je odločil za to od Milana začrtovano dvojno igro pri domobranski policiji, mu je nekaj prišepetavalo, vprašal se je, če je to izdajstvo, če ni to Iškariotska igra. Le nekaj trenutkov je potreboval, da je tudi ta problemček rešil, saj je bil vaje logičnih razčlenitev vsakega problema. Izdajstvo je samo takrat, kadar ti nekomu obljubiš zvestobo, pa ga nato prevaraš in se na skrivaj obrneš proti njemu. Jaz nisem nikomur dolžen zvestobe, si je dejal in se sladko nasmehnil. Stopil bom v to službo, ker sem se odločil delovati na zelo širokem polju, miselno popolnoma neodvisen od katerihkoli političnih zapletov. Ni vsakomur dano dokopati se do pametnih zaključkov. To je stvar inteligence in z njo mi narava ni bila skopa, si je dejal!

V štirinajstih dneh je bil Tone sprejet na policijo in začel svojo službo v raziskovalnem oddelku, v neke vrste protišpionaži. To delo mu je bilo kar všeč. Dobival je navodila od svojih predstojnikov, a je kmalu prišel do zaključka, da se mora dokopati do položaja, kjer bo sam načrtoval strategijo in metode. V tem sta se z Milanom popolnoma skladala.

Njuni sestanki so bili vedno bolj pogosti. Milan ga je obiskoval na njegovem stanovanju, po policijski uri, ko ni bilo žive duše na cesti, razen kakšne vojaške patrole, katerih se je pa raje izogibal, čeprav je imel vsa dovoljenja in celo oficirsko uniformo. Izmenjava informacij, zvita Milanova izmišljotina, ga je v resnici zabavala. V tej igri je našel Tone neko intimno zadoščenje, neko uničevalno prastrast, ob kateri se je opojno naslajal. V podkletju na policiji je postal pravi strokovnjak za dosego izpovedi in informacij.

Milan je začel ponavadi razgovore s vprašanjem:

– No, katere naše ste v teh dneh prijeli? – na kar mu je Tone naštel nekaj imen, za katere je skoraj vedno Milan že vedel. Ponavadi ga je celo presenečal s vprašanjem:

– Kaj pa tistega in onega, ki ste ju prejšnji petek sneli? –

Tonetu ni bilo najbolj prijetno, ker je Milan ponavadi več vedel o aretacijah, kot mu je on sam poročal. A jemal je to kot zabavo, saj je bilo včasih že kar smešno, ko sta se poigravala, kdo več ve o nekaterih podrobnostih. To je tudi

spadalo v bistro Milanovo igro, da je dosegel čimveč podatkov od Toneta, ki ni hotel izgubiti iniciative in je obenem hotel dokazovati svojo učinkovitost in zmožnost. Milan je hotel vedeti za vse podrobnosti in je skrbno zabeleževal podatke o aretirancih, kaj so izblebetali, katere ljudi in katera skrivališča so izdali.

Potem sta včasih začejala neko drugo igro, ki je bila za Toneta novo odkritje. Milan mu je prinašal imena ljudi, katerih se je partija hotela znebiti. Tone je z veseljem sprejemal to nalogo, saj je potem na policiji lahko dokazoval svoje špijonske sposobnosti. Milan mu je celo naročal, koga naj malo bolj trdo pritisnejo, ali pa, koga naj izpuste, ker mu ne morejo nič dokazati. Večino tistih, ki so jim lahko kaj dokazali, so predali gestapu, ki jih je pošiljal v Dachau. Milan pa je vodil točen seznam vseh in sicer kdo od tistih nesrečnežev je znal molčati in kdo je preveč povedal.

Ta prvi del "trgovske" izmenjave s človeškim blagom sta ponavadi končala z večerjo, med katero sta načenjala drugi, mnogo bolj zabavni del sestanka, recimo "špijonski" del. Milan je vedel, da so Tonetovi stiki z gestapom vedno bolj solidni. Občudoval je Tonetov talent, saj je znal prodreti v čisto osebne zveze z nekaterimi nemškimi oficirji. Tudi tam so se izmenjavale usluge v trgovini z arestanti, vlačugami, angleškimi cigaretami in čokolado, ki mu jih je Milan dostavljal s terena. Vse te zveze pa so bile bistvene za Tonetov prekupčevalni promet, ki je dosegal bajne širine in pomagal utrjevati Tonetovo že tako debelo kožo.

Milan je pokazal vedno tudi svoj del dobre volje s tem, da je govoril o intimnih zadevah iz Slovenske legije in Narodnega odbora, do koder si je znal izriniti prost dostop. Ta pripovedovanja so bila ponavadi polna ironije in tako naivna, da se je Tonetu zdelo, da si jih Milan izmišljuje z namenom, da bi mu dokazal svoje zaupanje. Po drugi strani pa jih je pripovedoval z neko dobrodušnostjo, kot da bi se mu ti ljudje smilili v svoji skoraj otroški nedolžnosti in nebogljenosti.

Vsi ti pogovori so Toneta kar zabavali, dokler mu na enem takih obiskov, na Silvestrovo leta 1944, Milan ni vrgel na mizo šop papirjev.

– Tako, kolega, sedaj je prišel čas, da s to igro nehamo. Pripravil sem najin dokončni udar. Tukaj imaš vso dokumen-

tacijo za tvoje prijateljčke na gestapu. Petindvajset oficirjev in podoficirjev iz domobranstva, vsi ilegalno organizirani proti nemškemu okupatorju. Obenem, saj razumeš, so vsi tudi obsojeni kot izdajalci od revolucionarnih sodišč. –

Tonetu je se začelo nekaj motati v grlu, nemo je buljil v Milana, nazadnje pa le iztisnil iz sebe:

– Končno si se le pokazal v vsej svoji luči, ves ožarjen od žarometov tega svinjskega teatra. Kako boš poimenoval to svojo zgodbo, "Moderni Iškariot"? Ne, to je preveč banalno, morda bi bilo primernejše: "Banket pri Zulukafrih", ali kaj podobnega. Moram priznati, Milan, da te nisem dovolj cenil. Danes vidim, da tvoje sposobnosti prekašajo mojo domišljijo, zares, presenetil si me. Priznam ti, da sem večkrat premišljeval, kaki bi se te znebil, da, celo ukvarjal sem se z mislijo, da bi ti poslal šus v glavo, pa si se mi vedno zasmilil. Končno, zvest si bil svoji vzvišeni ideji in jaz sem vedno spoštoval ideje, najbrž zato, ker jih sam nisem znal gojiti. A sem prepričan, da si se tudi ti kdaj hotel mene znebiti, ampak, ker si bolj dosleden pragmatik kot jaz, tega nisi storil. Potreboval si me zaradi mojih zvez. Da, da, seveda, tudi jaz sem tebe potreboval, drug drugega sva se stiskala, kot volkovi v krdelu. Ali pa kot krokarji, ki čakajo na mrhovino. Sedaj spet potrebuješ mene, da ti serviram sveže meso za vašo klavnico, da ga boste z največjo slastjo pogoltali. Hudič te vzemi, Milan, pasji sin, ujel si me v zanko, veš, da sem tvoj ujetnik, in igraš se z menoj kot z otrokom. Vem tudi, kaj mi boš odgovoril, če te vprašam, kaj bi se zgodilo, če jaz tega zavoja ne izročim gestapu. Vem, dobro vem, da ne boš okleval sprožiti tisti tvoj parabellum, ki ti je že dostikrat služil za dokaz tvoje doslednosti do partije. A tudi vem, prekleti hudič, da si ti prepričan, da bom jaz navsezadnje ubogal, ponižno in poslušno kot ponavadi. Kaj misliš, da si naredil iz mene? Ali sem res postal slepa igračka v tvojih ogabnih rokah? –

Milan je ves ta čas poslušal Toneta mirno, kot dobrohotni profesor posluša šolarčka, ki blebeta neumnosti, ker se ni naučil lekcije. Skoraj očetovsko mu je odgovoril:

– Imaš prav, Tone, imaš popolnoma prav. Oba sva se spustila v igro, ki naju je vedno bolj potiskala proti dnu vrtinca. Kaj misliš, da jaz nimam za seboj nekoga, ki stalno nadzoruje

moje korake in ima pištolo naperjeno v moj tilnik? Ta igra ni nobena šala, dragi Tone, in oprostí mi, če kdaj nisem mogel biti popolnoma jasen in odkritosrčen do tebe, a saj dobro poznaš pravila te igre. To so stara pravila, preizkušena na različnih odrih, v različnih deželah in letnicah. Kaj bi se sprenevedali! A ne govori mi o tem, da bi me hotel počíti. Saj ti ne verjamen, pri moji duši da ne. Pa veš zakaj, Tone?. Zato, ker si preveč strahopeten. Nikdar me ni skrbelo, da bi me ti hotel izdati. Ti si mene potreboval, ker sem ti služil v tvoje trgovske namene, ki pa so bili zate mnogo bolj važni kot karkoli drugega. Tako, da ne jemljem preveč resno, kar si mi vrgel v obraz, tisto o izdajstvu. Saj midva oba veva, koliko človeškega mesa si tudi ti prodal in za kakšno ceno. Najbolje je, da pozabiva na vse to in gledava naprej. Kajti danes sva na prelomnici. Jutri namreč moram izginiti iz Ljubljane, ker so mi že na sledu. Zato morava odigrati zadnje dejanje te igre, te drame, ali če hočeš, tragikomedije, saj niti meni niti tebi ne preostane nič drugega. –

Milan je strumno vstal, stopil pred skrušenega Toneta in mu pomolil sveženj.

– Jutri zjutraj moraš izročiti to Schultjerju v Slaviji. Je to jasno? – je s popolnoma spremenjenim glasom zaukazal Milan. Nato je vstal in si ogrnil plašč. Kot da sploh ne bi pričakoval odgovora, je prijel za kljuko in pozdravil:

– Na svidenje, jutri zvečer te pokličem in mi boš moral o tem poročati! –

Tone je s stisnjenimi zobmi nemo strmel za njim. Postalo mu je jasno, da se ta zgodba izteka, da ga je Milan izigral do konca. Sprevidel je tudi, da njegovo bivanje v Ljubljani prihaja h koncu, a nekaj mu je manjkalo. Nekaj, s čemer bi utešil tisto, kar ga je že dolgo časa peklo in kluvalo v prsih. Sedaj je spoznal, da mu manjka še obračun z Milanom Koblarjem.

Ovojnico z Milanovimi papirji je Tone naslednje jutro skrbno spravil v usnjeno aktovko in se na vse zgodaj odpravil v Slavijo, k svojemu gestapovskemu zaupniku Schultjerju, kateremu se je po telefonu naznanil za "važen" obisk. S

Schulterjem sta preko mesecev vzpostavila kar prijetno, skoraj prijateljsko razpoloženje. Gestapo je dobro plačeval informacije, še prav posebno, kadar so se tikale domobranske nelojalnosti do Nemcev. Tako so bili njuni stiki pravzaprav popolnoma trgovskega značaja. Tone je izbegaval politične teme, raje sta blebetala o ženskah, o operi in športu. Seveda, nazadnje sta vedno zaključila kupčije s šilcem slivovke ali gina, ki ga je ponavadi prinašal Tone kot darilo svojih prijateljev z "osvojenega ozemlja". Nемец se mu je počasi začel razkrivati v vsej svoji intimnosti, govoril mu je o svoji družini, o otrocih, ki jih je ljubil in komaj čakal, da bo te preklete vojne konec in se bo vrnil nazaj v svoj Salzburg.

Tokrat si je Tone nadel drugačno krinko, precej resno in zadržano, celo nekako zagonetno. Ne da bi sedel, je skoraj slovesno spregovoril:

– Herr Schalter, danes imam nekaj izredno važnega, nekaj takega, kar skoraj nima cene, da bi mi jo vi lahko plačali. –

– No ja, Herr Filc, ne pretiravajmo. Saj se poznamo, dosti smo že prestali in dosti stvari doživeli, pa bomo še to prežvečili – se je zasmel, da bi s tem zmanjšal važnost in omilil resnost, ki jo je Tone zasadil med njiju.

– Dragi gospod Schalter, danes vam predlagam posebno kupčijo. Za informacije, ki jih imam, bom zahteval posebno ceno. In sicer bo to stalo deset tisoč švicarskih frankov in pa vizum za Švico. Da vam bo jasno, po tej informaciji, ki vam jo mislim izročiti, moram nemudoma izginiti iz Slovenije. Šel bom v Švico, odkoder bom vzpostavil takoj zvezo z vami, ker bom nadaljeval tamkaj moja raziskavanja med slovensko špijonsko centralo, ki vam gre precej na živce. Imam najboljša priporočila, da pridem v stik z voditelji te mreže, od katerih mi ne bo težko dobiti podatkov o agentih. Saj veste, da obstaja ta mreža, ki pošilja poročila iz Slovenije v Trst in nato po radiju v Kairo in London, in kateri ste vi že dolgo na sledi. –

Nемец je brez besed motril Toneta, kot bi pretehtaval njegovo umsko zbranost in verodostojnost njegovih besed. Ni se hotel prenagliti, saj je bil že mnoga leta v policijski praksi v različnih slovanskih deželah in je poznal do dna različne žalostne primerke prodanih duš, ki so največkrat sami popadali

v lastne zanke in tragično končali. Gledal je Toneta kot bi ocenjeval njegovo življensko moč, njegovo zmožnost ohraniti se na površini tega blatnega hudournika, v katerem taki nesrečneži drug drugega potapljujejo in se lovijo za rešilne veje, ki jih lahko nudijo samo oni, nemški okupator, gospodar nad življenjem in smrtjo.

Takrat je Tone sedel na stol in se sklonil globoko nad mizo, da bi dal še bolj dramatičen povdarek svojim besedam:

- Tukaj, gospod Schulter, imam konkretne dokaze o organizirani prevratniški klerikalni kliku, ki v okrilju slovenskega domobranstva pripravlja zahrbtni udar proti nemški vojaški upravi na področju ljubljanske pokrajine. Vi veste že nekaj časa, da se udar pripravlja, nimate pa petindvajset imen in dokazov. Tukaj so in vaši bodo, če se midva zmeniva za ceno. -

- Počakajte malo, - je ostro iztisnil Schulter, kot ga Tone še nikoli ni videl, obenem pa sunkovito vstal in izginil iz pisarne. Iz sosednje sobe so se nato slišali glasovi dolgega telefonskega razgovora, nato še enega ali dveh. Potem se je Schulter počasi vrnil in se ustavil pred Tonetom ter ga s tem prisilil, da je tudi on vstal. Nekaj časa sta si molče gledala v oči, nato je Nemeč spregovoril v tistem nadutem vojaškem žargonu, ki ni puščal nobenega dvoma o kakšni različni interpretaciji svojih besed.

- Herr Filc, ta zadeva je zelo resna in vsaka napaka je lahko usodna za vas in tudi zame. Vaša ponudba, ako je verodostojna, je sprejeta. Danes mi pustite vse dokumente tukaj, da jih preverimo. Jutri zjutraj, gospod Filc, boste dobili od mene ovojnico z denarjem in vizum za Švico. Da ne bo stvar vzbudila kakšnega sumničenja, bomo uprizorili sceno, kot, da vas bodo zjutraj ob petih moji agenti prišli na dom aretirat in vas nato pripeljejo k meni. Od tukaj se boste še v temi odpeljali z vašim avtom, ki ga boste že danes zvečer parkirali na našem dvorišču. Odšli boste proti Trstu in Milanu, nato pa v Švico. To je vse, torej na svidenje jutri! -

Tone je zapuščal stavbo gestapovske komande z mešanimi občutki, na eni strani se je čutil sproščenejšega, po drugi strani pa se ga je začel pollaščati nek strah, kaj, če mu ta manever spodleti. Čeprav ni dvomil o Milanovih podatkih, katere je imel čas preveriti in so se mu zdeli popolnoma verodostojni, se ni

mogel umiriti. Moral pa je še naprej igrati, vsaj še en dan, do večera. Vrnil se je v svojo pisarno na policiji in se skušal čimbolj naravno razgovarjati s kolegi, obenem pa jim dal vedeti, da ga Nemci zasledujejo, da mu je Gestapo za petami, ker ga je nekdo ovadil, da dela proti njim. Ta alibi mu bo potreben, ko se bo izvedelo o njegovi "aretaciji".

Zvečer mu Milanovega poklica ni bilo treba dolgo čakati. Kmalu po policijski uri je pozvonil telefon, kot po navadi.

- Halo Tone, kako je? -

- Vse v redu. Puščica je izstreljena. Jutri odhajam in po vojni se vidiva, če Bog da, oziroma, če bo hudič tako hotel. -

- Srečno vožnjo! - mu je z vso ironijo voščil Milan, - pa pazi na zdravje! -

- Adijo! - je bilo vse, kar se je Tonetu zdelo vredno odgovoriti svojemu ogabnemu družabniku.

Tone je pogledal na uro, ki je kazala skoraj enajst. V sencih mu je razbijala kri, da mu je zvenelo v ušesih in skoraj ni slišal alarmnih siren, ki so tulile v noč. Zakril je zaveso na oknih in prižgal vse luči. Počasi in s prisiljeno mirnostjo se je začel pripravljati na odhod. Skopal se je v vroči vodi, se obril in odišavil s kolonjsko vodo iz Verone. Nato je stlačil v kovček najnujnejše stvari, ostalo pa pustil razmetano po tleh, da bi delalo videz, kot da so gestapovci vse preiskali in prebrskali preden so ga aretirali. Potem se je oblekel v lepo italijansko športno obleko, belo srajco in si zavezal svojo najljubšo kravato, tisto iz zelene svile, ki jo je kupil v Veroni. Potem je ugasnil luči, sedel na posteljo in čakal ter premišljeval. Spati ni hotel, ker je manjkalo le nekaj ur, da pridejo ponj. Visoko nekje so rohneli bombniki, ki so se vračali s severa, kjer so izpraznili svoj uničevalni tovor. Zdelo se mu je, da posluša pošastni koncert bobnečih orgel iz satanovega templja in pri tem je strastno užival. Odprl je okno in se predal tej ekstazi. Zunaj je bila noč meglena, strašljivo črna. Vseeno bi bilo, če bi mižal ali gledal, vse je bilo črno. A megla je bila vedno ista, mrzla in mokra, njena sluz se mu je začela cediti po obrazu in po podbradku. Bombniki so se že oddaljili, a Tone je še dolgo časa strmel v to strašljivo noč, v to neprodušno temo, ki jo je čutil kot betonski zid tik pred svojimi očmi in je v podzavesti stegal roko, da bi otipal to steno, ki ga je

dušila. Stresel se je kot ranjena žival in je sunkovito zaprl okno. Začel se ga je pollaščati strah, kot ga še nikoli v življenju ni občutil. Ta dušecha črna megla ga je tako pretresla, da se je ves zmeden sesedel na posteljo in drgetal in stokal. V tem trenutku je spoznal, da bi potreboval Boga in molitve, če bi bil veren, če ne bi Boga že pred tolikim časom zavrgel in se ne bi spečal s satanom. In ta misel na satana ga je končno kar pomirila. Kaj pač hočem, na nekoga se moram nasloniti. Moram biti dosleden! Sprejel sem to igro in jo bom do konca izpeljal!

- A še nekaj moram storiti, - si je dejal in pograbil papir in pero. Začel je pisati ovadbo proti Milanu Koblarju, tem pasjem sinu, ki ga je potunkal v to blazno igro. Čutil je, da ga samo maščevanje lahko pomiri. Iztrgati mora iz sebe ves gnev do tega človeka in to more doseči le s tem, da ga ovadi. Pisanje ga je pomirilo in celo navdalo s tihim zadovoljstvom. - Boš videl, tiček, kdo je bolj pameten! - je kar zabrundal in spravil pismo v mapo.

Nekaj minut pred peto uro zacvilijo zavore avtomobila na cesti in zdramijo sedečega Toneta. Butanje po vratih in nekaj krikov ga ni niti preveč razburilo, saj tako je bilo mišljeno, če hočejo odigrati igro na tak način, da bodo sosedje kdaj lahko pričali, kako so ga gestapovci prišli aretirat.

Odprl je vrata in spustil v sobo dva agenta v civilu. Poznal ju je po obrazu, bila sta dva visoka in zalita nemškutarja s Koroške, s katerima se ni dalo šaliti. Tokrat pa sta bila sila prijazna in tudi dala čutiti, da v redu odigravata svojo vlogo s tistimi odurnimi kriki pred vrati. Pomagala sta mu nesti torbo, a aktovko je sam tesno pritiskal k sebi, ko so sedli v avto.

Megla je bila še vedno gosta, črna in sluzasta, da se je kar lepila na kožo. Avto je počasi in previdno pripeljal do Slavije. Ko so izstopili na dvorišču, je Tone hotel prenesti kovček v svoj avto, ki je čakal v kotu parkirišča, pa sta mu oba spremeljevalca hitela zagotavljati, da bosta to že onadva storila, ko bodo vse opravili zgoraj v pisarni. Tonetu to ni bilo najbolj po volji, pa se ni hotel s temi nesramneži pričakati, ker mu

je nekaj zelo čudno dišalo. Še bolj neprijetno ga je presenetilo, ko sta ga obstopila oba debeluharja, komaj so vstopili v vežo in mu segla pod pazduho ter mu odvzela devet milimetrsko bereto, ki jo je Tone s tako ljubeznijo negoval, da je postala skoraj del njegove osebnosti.

– Oprostite, Herr Filc, tukaj imamo sedaj taka navodila, kadar pridejo obiski k nam. Vrnemo vam jo, ko boste odhajali. –

Tonetu ni bilo za razgovor s temi pošastmi in je molče stopil v dvigalo, ki se je ustavilo pred Schulterjevo pisarno. Vrata so bila priprta in eden od agentov je šel naprej in nekaj z nekom govoril. Nato sta spustila Toneta v sobo, ki je bila še v temi, in mu ponudila stol pred pisalno mizo, za katero je sedel človek, ki ni bil nič podoben Schulterju. Zares, ko je nenadoma prižgal namizno svetiljko, zagleda obraz podoficirja Weissa, katerega je komaj na videz poznal in mu ni bil nikoli simpatičen, poleg tega je slovel kot skrajno krut in nesramen gestapovec.

Tone ni več zdržal tega mučnega položaja in je spregovoril:

– Dobro jutro, gospod Weiss. Upam, da bo gospod Schulter kmalu tukaj, ker se morava pomeniti celo vrsto stvari. – Istočasno je s pogledom preletaval po pisalni mizi, na kateri ni bilo drugega kot tenka zelena mapa.

– Dragi gospod Filc –, mu je s porogljivo vljudnostjo odgovarjal Weiss, – vas bom kar jaz sprejel, saj ta vaša zadeva je zelo enostavna. –

– Pa vendar, – je vztrajal Tone, – sem bil domenjen z gospodom Schulterjem, da se bova...–

– Danes sem jaz tukaj na njegovem mestu, gospod Filc, kakor vidite, in ne sprašujte me več o Schulterju! Postajam nervozen! –

Tonetu je kri bušnila v glavo in začelo se mu je vrteti, da ni več vedel kaj reči. Ponižno je čakal, kaj se bo zgodilo.

– Tako torej, gospod Filc, vi ste hoteli napraviti neko kupčijo, neko zelo čudno in nesramno kupčijo s človeškim mesom – se je gestapovec zakrohotal, – pa celo zahtevali visoko vsoto v švicarskih frankih in potno dovoljenje za v Švico! – je začel skoraj kričati Weiss. – In istočasno, gospod Filc, ste hoteli imeti nas za norce, kaj? – Tedaj je Weiss treščil s pestjo po mizi,

odprl mapo in pomolil Tonetu pod nos na gosto popisan akt, na katerem je zagledal v zaglavju z rdečim svinčnikom občrtano svoje ime: "Zadeva Tone Filc".

Tone se je v obupu, ki se ga je loteval, le okorajžil in bleknil:

- Protestiram, gospod Weiss, ne vem o čem govorite. Jaz sem delal z vami vedno popolnoma odkrito in pošteno in včeraj sva se z gospodom Schulerjem domenila...-

- Zadnjič vas opozorim, da mi ne govorite več o Schulerju. Poznam vašo zadevo in obenem ovadbo, ki smo jo dobili proti vam. Da, tako kot slišite! Vi ste čisto navaden špijon, ki se prodaja na različnih trgih, in danes imamo tukaj dokaze, kaj, kje in s kom ste vi delovali proti Nemškim silam v kombinacijah s partizanskimi banditi in s četniškimi barabami, ki so pošiljali informacije angloameriškim špijonskim agentom v Trst o naših tajnih zadevah, do katerih ste vi imeli dostop zaradi zaupanja, ki smo vam ga dobrohotno izkazovali in katerega ste danes vi zlorabili in nas izdali. Tako je ta zadeva z vami, gospod Filc! -

- To je laž - se je z zadnjimi močmi zadržal Tone in skočil pokonci, pa sta ga oba gestapovca, ki sta stala tik ob njemu, pahnila nazaj na stol, da je zdrčal po parketu skoraj do stene. Kljub temu je nadaljeval in skušal skoraj proseče doseči, kar mu ni bilo mogoče na trd način.

- Prosim, da mi pustite pravico do zagovora...-

Weiss je vstal in stopil tik pred njega, v levi roki je imel tisti papir, desnico je pa imel oblečeno v usnjeno rokavico, s kovinskimi našitki, kot je bilo to takrat v navadi na nekaterih policijskih uradih.

- Tukaj imamo dokaze z izjavo našega zaupnika Ferenčaka! -

Tonetu se je kar zameglilo, ko je slišal to ime, saj to je bil vendar tajni psevdonim za Milana Koblarja, ki ga je nekoč popolnoma slučajno izvedel. Torej Milan, ti prekleti moj prijatelj, prehitel si me! Kako perfekten si bil, zares, občudovanja vredna prasica!

Vendar se je še enkrat hotel poslužiti zadnje rešilne bilke, hotel se je pokazati sigurnega v svoji nedolžnosti, hotel je dokazati, da je nekje neka pomota, da se je nekdo zlagal, da je treba vse preveriti na novo. Gledal je ostro v oči Weissu,

da bi ga le prepričal, a vstati si ni upal, ker je vedel, da ga bosta onadva debeluharja spet potlačila nazaj. Zato je s tresočom glasom spet zajecjal:

– Pa vendar, gospod Weiss, tukaj je pomota, to ni res, to je vse skupaj nesramna zarota proti meni, ki sem bil vselej vaš odkrit prijatelj. Tukaj v aktovki imam ovadbo proti temu Ferencaku, ki je v resnici Milan Koblar, dvojni agent in špijon. Dajte mi priliko, da vam to dokažem! –

– Ne, dragi gospod Filc, je že vse prepozno. Dokaze imamo v naših rokah že nekaj dni in smo jih imeli priliko preveriti. Vaš proces je že končan in ste že obsojeni. Jutri odhaja nov transport z vlakom v Dachau. Smo že rezervirali prostor za vas. Še to vam zaupam, da vam bodo vaši znanci iz policijskih zaporov pripravili prijeten sprejem, ha, ha, ha...– se mu je porogljivo zarežal v obraz.

Tedaj je Tonetu zavrela kri, da je skočil pokonci in histerično izbruhnil:

– To je prekleta svinjarija, za to boste še dajali odgovor...–

Morda bi še kaj več izrekel, pa ga je zadela izstreljena desnica podoficirja Weissa, v usnjeni rokavici in s kovinskimi našitki, namerjena v sredo obraza, da je Tone zatulil od bolečine in se sesedel na stol, iz nosa pa se mu je pocedil curek krvi, ki mu je tekel preko ustnic na brado, pa preko njegovega zalitega podbradka na beli ovratnik njegove srajce, in potem po lepi zeleni svileni kravati iz Verone.

Napol onesveščenega so ga uklenili in odvedli v zapore. Tone od tega trenutka ni več spregovoril.

Drugi dan popoldne, ko je Milan Koblar nekje v Gorjancih srebal vroč angleški čaj v družbi oficirjev z rdečimi našitki na čepicah, so Toneta na stranskem tiru daleč od ljubljanskega kolodvora z ostalimi obsojenci stlačili na živinske vagone. Vlak je kmalu potegnil in nato zavil proti severu, tja, kamor se Tone nikoli ne bi smel peljati, kot mu je zabičala ciganka.

Naslednjega dne zjutraj se je močno zastraženi jetniški vlak počasi ustavil v taborišču Dachau, kjer ga je čakala množica

do zob oboroženih esesovcev. Med kričanjem in preklinjanjem so odpirali vrata vagonov in naganjali jetnike, ki so morali poskakati ali popadati ven. Nato so vojaki zlezli v vagone in jih preiskali po vseh kotih. Nenadno nastane v nekem vagonu kričanje, približa se oficir in vojaki mu pokažejo v kot, kjer je pod stropom viselo in še vedno nihalo debelušasto telo mladega človeka, obešeno na zeleni svileni kravati in s krvjo popackano belo srajco.

Nedaleč stran, za ograjo iz bodeče žice, so strmeli bledi in izsušeni obrazi jetnikov, ki so se zbrali tam vsakič, kadar je prišel nov transport. Nekateri izmed njih so se spogledali, ko so esesovci prinesli Tonetovo truplo in ga vrgli kar poleg tračnic. Spoznali so ga in videli, da so bili opeharjeni za sprejem.

AVGUST HORVAT

SODOBNI HLAPEC JERNEJ IŠČE PRAVICO

Cankarjev hlapec Jernej je prisposoba množice človeških bitij, ki v naših dneh iščejo pravico do življenja, sredstev, kulturnih in tvarnih, ki so potrebna za dostojno, človeka vredno življenje. Kljub vsem mednarodnim izjavam, pogodbam in resolucijam ter prevzetim obveznostim se v naših dneh človekove pravice kršijo v velikem obsegu in to v vseh deželah in državah sveta. Kršitve so vsakdanjik v gospodarsko in kulturno razvitih deželah, enako tudi v deželah v razvoju in zaostalih. Sodobni tehnični napredek v številnih primerih stanje še poslabša in odreka množicam zaposlitev in pravico do vsakdanjega kruha.

NEKAJ ZGODOVINE

Zadnji mesec letošnjega leta, točno 10. decembra 1998 bo preteklo 50 let odkar je Organizacija združenih narodov (OZN) sprejela Deklaracijo človekovih pravic. V 30 členih ali točkah bi naj bile zajete vse pravice, ki pripadajo vsakemu človeku. Večina članic OZN je glasovala za Deklaracijo, le države komunističnega bloka so se glasovanja vzdržala in jih dejansko tudi niso nikoli spoštovale in upoštevale.

Vprašanje človekovih pravic je vedno aktualno in prisotno v človeški družbi. Njihovo nespoštovanje povzroča mnogo krivic in gorja. Katoliška Cerkev se je tega vprašanja vedno zavedala, trudila za njegovo reševanje. Kristus ji je dal navodila, ki so zapisana v evangelijih in obsežena v desetih zapovedih. Velika so bila prizadevanja in nauk cerkvenih očetov prve dobe krščanstva. V srednjem veku še posebej izstopata Avguštin in Tomaž Akvinski. Po odkritju Amerike je zaradi izkoriščanja in uničevanja Indijancev papež Pavel III. junija 1537 to početje obsodil z bulo *Veritas ipsa*.⁽¹⁾

Po prvi industrijski revoluciji se je razbohotilo izkoriščanje delojemalcev, še prej pa izkoriščanje kmetov tlačanov po

zemljiški gosposki in graščakih. V novejši dobi so bila vsa ta početja obsojena na prvem katoliškem shodu nemških katoličanov leta 1848, to je istega leta, ko je Karl Max poslal v svet svoj komunistični manifest. Cerkev se ga ni ustrašila, ampak so si v katoliških deželah katoličani na različne načine prizadevali za rešitev družbenih krivic in zahtevali spoštovanje človekovih pravic. Vsa ta prizadevanja je povezal papež Leon XIII. v okrožnici *Rerum novarum* in drugih dokumentih. Naslednji papeži so to delo nadaljevali, posebno znane so okrožnice Pija XI. *Quadragesimo anno* iz leta 1931, Mit brennender Sorge iz leta 1937 in *Divini Redemptoris* istega leta. V prizadevanjih sledi Pij XII. v okrožnici *Summi pontificatus* iz leta 1939 in številnih radijskih nagovorih, Janez XXIII. pa v okrožnicah *Mater et Magistra* in *Pacem in terris*, ki je deklaracija človekovih pravic in dostojanstva. Papež Pavel VI. to poslanstvo Cerkve nadaljuje v okrožnici *Populorum progressio*, apostolskem pismu *Octogesima adveniens* in številnih govorih na apostolskih potovanjih. Pri sedaj vladajočem papežu posebej izstopata okrožnici *Centesimus annus* ter *Laborem exercens* ne gre pa prezreti njegovih drugih dokumentov in govorov na številnih apostolskih potovanjih. Vprašanje človekovih pravic je obravnaval tudi drugi Vatikanski cerkveni zbor in objavil v konstituciji *Gaudium et spes* leta 1965. Škofovska sinoda je leta 1971 s posebnim povdarkom obravnavala vprašanje pravic na svetu. Tudi v laičnih političnih aktivnostih ni manjkalo prizadevanj za spoštovanje človekovih pravic. Tozadevne korenine so pognale v evropski in severnoameriški zgodovini. Anglija jih je vključila v svojo *Magna Charta* leta 1215, *V Petition of rights* leta 1629, *Habeas corpus* leta 1679. Človekove pravice so bile vključene tudi v severno ameriško Deklaracijo o neodvisnosti leta 1776, sledi Deklaracija o pravicah človeka in državljana iz leta 1789 kot geslo francoske revolucije o enakosti, bratstvu in svobodi, a jih je ista revolucija zelo grobo kršila in pozabila, da so človekove pravice univerzalne, moralne in neodvisne od izrecnih pogodb in političnih ciljev.

Izmed vrst laičnih intelektualnih mislecev se pojavijo prva prizadevanja za človekove pravice v XVIII. stoletju. Poleg Lockeja so bili njihovi pospeševalci še C. de Montesquieu in J.J. Rousseau in drugi manj znani sodobniki. Polagali so temelje, iz katerih izhaja sodobna demokracija. V naslednjem, XIX. stoletju, sta socialisti Ch. Fourier in Karl Marx kritizirala

liberalno pojmovanje človekovih pravic rekoč, da so ločene od človekove realnosti.⁽²⁾

V našem iztekajočem se stoletju je že pred deklaracijo o človekovih pravicah OZN Institut za mednarodno pravo v Ženevi na seji 12. oktobra 1929 sprejel Mednarodno deklaracijo o človekovih pravicah, v kateri povdarja človekove pravice do enakopravnosti, do verske svobode, uporabe jezika, veroizpovedi in državljanstva. Te pravice so neodtujljive in obvezne.⁽³⁾

OB 50 LETNICI DEKLARACIJE OZN

V ustanovni listini OZN, ki je bila podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu v Združenih državah, dober mesec po končani drugi svetovni vojni v Evropi, med katero so bile grobo kršene osnovne človekove pravice tako s strani zmagovalcev, predvsem komunistov, in premaganih. V tej osnovni listini je nakazan nov svetovni družbeni red, ki bo temeljil na svobodi, pravici in miru. Države podpisnice so se obvezale, da bodo storile vse potrebno, da se prepreči nevarnost novih vojnih spopadov, ki so v XX. stoletju že dvakrat prizadeli predvsem Evropo. Podpisniki ustanovne listine so se obvezali, da bodo spoštovali temeljne človekove pravice, to je dostojanstvo človekove osebnosti, enakost med spoloma, enakopravnost velikih in majhnih narodov in držav, mednarodne pogodbe in druge obveznosti, ki izhajajo iz mednarodnega prava.

Naslednje leto, to je 1946, je bila pod okriljem OZN ustanovljena posebna komisija z nalogo, da pripravi deklaracijo o človekovih pravicah⁽⁴⁾. Po preteku dveh let je bila deklaracija pripravljena. Vršile so se tri seje, zadnja od 21. septembra do 10. decembra 1948 v Parizu, na kateri je bila sprejeta dokončna redakcija deklaracije. Dokončno je bila deklaracija sprejeta na plenarni seji članic OZN z 48 glasovi večine, osem se jih je glasovanja vzdržalo, nihče pa ni glasoval proti.⁽⁵⁾ Kljub temu, da nobena članica ni glasovala proti sprejetju, je številne, predvsem iz komunističnega bloka, niso nikoli spoštovale.

Kot že omenjeno ima deklaracija 30 členov. V uvodu povdari, da imajo vsi pripadniki človeške družbe enake pravice, na katerih temelji človekova svoboda in mir na svetu. V prvem členu deklaracija povdarja načela enakosti, bratstva in svobode, kot jih je že proglasila francoska revolucija ob koncu XVIII.

stoletja. V naslednjih členih je poudarjena pravica do življenja in varnosti. Pravico do življenja moramo razumeti od spočetja do naravne smrti. Sledijo pravica do dela in njegove svobodne izbire, do pravične plače, ki zadostuje za osebno življenje in vzdrževanje družine, do tedenskega počitka, predvsem nedeljskega, do letnih počitnic in po zakonu določen normalni delovni čas. Med temeljne človekove pravice spadajo tudi svoboda vesti, mišljenja, verskega prepričanja, govora, združevanja, tudi sindikalnega gibanja, ustanovitve družine, izobrazbe in udejstovanja v družbenem življenju.⁽⁶⁾ Pravica do varnosti vključuje pravico do lastne narodnosti in državljanstva, pravne osebnosti, spoštovanja zasebnosti, zasebne lastnine, socialnega skrbstva, posebne zaščite družine in otrok. Vse te pravice so obvezne za vse članice OZN, ki so jih dolžne spoštovati, upoštevati in ščititi v družbenem življenju.

Že v prvih letih po sprejetju deklaracije pa se je na pristojnih mestih pojavil dvom, če bodo vse države podpisnice in članice OZN spoštovale in v praksi izvrševale sprejete obveznosti. Za to so bila sprejeta v naslednjih letih različna dopolnila z namenom, da bodo načela deklaracije še bolj učinkovita. Leta 1966 so bile sprejete mednarodne pogodbe, ki zadevajo politične in družbene pravice človeka, tudi gospodarske in kulturne pravice.⁽⁷⁾ Te pogodbe so dale pobudo za ustanovitev več odborov in za druge institucije. Leta 1977 je bil ustanovljen odbor za zaščito človekovih pravic, leta 1982 odbor za odpravo diskriminacije žensk, za gospodarske, družbene in kulturne pravice, leta 1987 odbor proti mučenju, istega leta tudi za zaščito pravic otrok in leta 1994 Visoki komisariat OZN za varstvo človekovih pravic.

Poleg mednarodnih pogodb in odborov ter Visokega komisariata za varstvo človekovih pravic so bile sprejete tudi različne konvencije in statuti. Leta 1949 je bila sprejeta konvencija o prepovedi prostitucije in izkoriščanja človeških bitij, decembra 1950 statut za zaščito beguncev, leta 1952 statut za politične pravice žensk, 1962 statut proti rasni diskriminaciji v šolah, leta 1965 statut proti rasni diskriminaciji v vseh možnih oblikah, leta 1984 statut proti nečloveškemu kaznovanju človeških bitij⁽⁸⁾. Po letu 1948 je bila ustanovljena Mednarodna organizacija za delo s sedežem v Ženevi kot organ OZN za zaščito pravic delojemalcev.

Kljub vsem navedenim prizadevanjem OZN deklaracija o človekovih pravicah ni dosegla pričakovanega upoštevanja in

spoštovanja. To se je pokazalo takoj po končani drugi svetovni vojni, ko so zmagovalci, posebno še Sovjeti in njihovi sateliti, izvajali teror in krvavo maščevanje nad svojimi nasprotniki z množičnimi umori ter več desetletnim preganjanjem.

Kolonialni narodi in ljudstva, ki so v prvih letih po drugi svetovni vojni dosegli državno samostojnost, s tem niso pridobili resnične svobode in demokracije, ker so se v številnih primerih polastili oblasti različni diktatorji domačini, ki so veliko manj spoštovali človekove pravice sodržavljanov kot nekdanje kolonialne oblasti.

Po 50 letih od sprejetja deklaracije OZN o človekovih pravicah se še vedno pozablja, da mora moralno obvezno spoštovanje človekovih pravic prispevati k splošnemu napredku in izboljšanju tudi življenjskih pogojev človeštva ter splošni blaginji. Vsaka družbena skupnost mora pomagati prizadevanjem posameznika za lastno blaginjo. Pri teh prizadevanjih nihče ne sme ostati osamljen. Posebej še kristjani ne smejo pozabiti, da je ena človekova duša več vredna kot vse vesoljstvo, nad njo je samo Bog.

Z ozirom na to absolutno vrednost človekove duše družba obstoja zaradi človeka in mu mora služiti.⁽⁹⁾ Družba je skupnost oseb, osebnostna, pluralistična, teistična ali krščanska, kar pa ne pomeni, da mora vsak človek verovati v Boga ali biti kristjan, ampak, da vsak prizna realnost bitij in stvari, da je Bog začetek in življenjski cilj vsakega človeka, kar je tudi prvo načelo politične skupnosti in njene avtoritete.⁽¹⁰⁾

Človeštvo je planetarna družina. Kljub številnim posebnostim in razlikam med narodi in državami se morajo spoštovati medsebojne pravice in dolžnosti. Številnejši narodi in države morajo spoštovati pravice maloštevilnih, še posebej pravice narodnih manjšin, kakor je na to opozoril in učil Janez XXIII. v okrožnici *Pacem in terris*. Medsebojno si morajo pomagati v tvarnem in kulturnem pogledu in tako tudi k blaginji človeške skupnosti.

KRIZA SOLIDARNOSTI JE KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC

Delo je človekova pravica in dolžnost. Skozi dobo industrijskega napredka se pogosto vrednost človekove osebe meri po

donosnosti njegovega dela. To je bilo zelo močno potencirano v obdobju prve in druge industrijske revolucije z metodami taylorizma, fordizma in podobnih sistemov znanstvene organizacije dela. V 50 in 60 letih tega stoletja je gospodarsko razvite dežele zajel prvi val avtomatizacije. Ta je zelo zmanjšal človekovo prisotnost v proizvodnem procesu. Branilci človekovih pravic, predvsem njihove organizacije in delojemalski sindikati, so z ostro kritiko novih iznajdb te obsodili, ker bi postopoma vodile v proizvodne procese brez človekove prisotnosti.⁽¹¹⁾

Po uspešnem razvoju avtomatizacije je nastopila doba informatike. V prihodnjih letih bi naj tehnologija informatike, ki temelji na informacijah proizvodnih procesov, pripeljala v novo dobo civilizacije, za katero bo značilno, da bo zmanjšalo človekovo prisotnost v proizvodnih procesih in drugih aktivnostih na minimum ali jo celo odpravila.⁽¹²⁾ Posebej se stremi za tem v poljedelstvu, industriji in terciarnih dejavnostih (služnostih). Ta nova tehnologija, ki je šele v začetkih in se aplicira v sodobnem gospodarstvu, predvsem v proizvodnji, je že povzročila večjo brezposelnost kot je bila v obdobju gospodarske krize leta 1930. Več kot 800 milijonov delavoljnih oseb je v naših dneh brez dela in potrebnega zaslužka.⁽¹³⁾

Sredi gospodarske krize in velike brezposelnosti v letih 1930 je že angleški ekonomist John Maynard Keynes opozoril na tehnološko brezposelnost.⁽¹⁴⁾ Poleg Keynesa je na vprašanje brezposelnosti v XXI. stoletju, to je prihodnjem, že leta 1932 opozoril tudi angleški filozof in sociolog Bertrand Russell.⁽¹⁵⁾ Opozarja, da tehnični napredek ne sme povzročiti brezposelnosti, ampak omogočiti, da se z manj dela dosežejo enaki rezultati in zaslužki. Po njegovem mnenju se bo moral uvesti štiri urni delavnik, da se bo tako omogočila zaposlitev čimvečjemu številu delavoljnih in spoštovalo njihovo pravico do dela.

Kakšne bodo posledice, če ne bo več zaposlitve in zaslužka za množice človeških bitij, če bo tehnični napredek poteptal njihove osnovne življenske pravice? Kako se bodo preživljali brezposelni in njihove družine v zmaterializirani človeški družbi, ki oznanja evangelij potrošnje? To ni samo evangelij premožnih, ampak tudi evangelij mase. Sodobna potrošnja se je

v primerjavi z dobo pred drugo svetovno vojno podvojila.⁽¹⁶⁾

Obstoječa histerija globalizacije, po kateri bi naj bila zemeljska obla en sam prosti trg in nudi popolno svobodo lastnikom kapitala ter proizvajalnih sredstev ter fleksibilizacija v delovnih odnosih, je dokaz velike moralne krize, v kateri se nahaja človeštvo, predvsem tisti del, ki vodi gospodarsko in družbeno življenje. Nekatere je že prevzela resna zaskrbljenost, kako preživeti brezposelne. Pojavlja se mišljenje (ponekod se že aplicira v praksi), da se zniža delovni čas še zaposlenim in tako nudi zaposlitev brezposelnim. Lastniki kapitala se temu upirajo. Hočejo, da družba, bolje rečeno: država, poskrbi za brezposelne. Vključi jih naj v delo v družbenih ustanovah pomožnega in dobrodelnega značaja in v kulturi. To bi naj bil turizem, gostinstvo, zabavišča, gledališča, okrevališča za bolne in ostarele poleg drugih ustanov, ki bodo zadovoljile zahteve prostega časa. Pri tem pa nastane vprašanje kdo naj financira te aktivnosti. Številni sociologi predlagajo, da mora za to skrbeti država in sicer z zvišanjem davkov lastnikom kapitala, naj bo to v proizvodnji ali drugih pridobitnih aktivnostih.

Posledice brezposelnosti so že močno prisotne v sodobni družbi. Vedno več je tatvin in napadov na osebe kjerkoli, tudi v prometu, na počitnicah ali v javnih ustanovah, predvsem v bankah. Ni več varnosti na cesti niti v stanovanjih. Državna oblast ne zmore več skrbeti za varnost in mirno življenje svojih državljanov. Vedno več je tudi samomorov zaradi pomanjkanja za življenje potrebnih sredstev posebej še med mladimi v starosti od 20 do 30 let kljub visoki izobrazbi in delovni sposobnosti in starih nad 55 let, kjer jih odpustijo iz službe kot odvečne, ker njihove izkušnje in sposobnosti ne odgovarjajo več zahtevam informatike. Posledice tega je tudi naraščanje števila razporok in padanja rojstev. Zakonci se branijo tudi enega samega otroka. Mladi nočejo skleniti legalnih zakonskih zvez, ampak se zadovoljijo s priložnostnim življenjem v dvoje brez obveznosti. Za to bo v bodoče vedno manj rojstev in v demografski strukturi bodo prevladovali starejši, predvsem upokojenci, katerim že sedaj družba ne more nuditi za skromno življenje potrebne pokojnine. V družbenem življenju prevladuje egoizem premožnih brez čuta odgovornosti in zavesti dolžnosti do bližnjega. Vse to so velike kršitve osnovnih človekovih pravic.

Prevladujoče države v sodobnem svetu si prizadevajo (in so ponekod tudi že dosegle), da bi človeštvo bilo podrejeno globalizaciji, to je v službi mita, ki se je polastil kolektivne podzavesti zaradi močne propagande. Ta se pojavlja na različne načine, a je političen pojav in povzročča gospodarske in socialne razlike ali prepade v človeški skupnosti.⁽¹⁷⁾ Pod stalnim pritiskom ponujani novi red ne more biti nobena čudežna rešitev težav, ki tarejo človeštvo, ampak zadnja etapa v razvoju kapitalizma, dokler se ne bo izčrpal in potem zrušil. In kaj bo potem? Človeštvo se oddaljuje od Boga in njegovih zapovedi ter se koncentrira v iskanju rešitev vprašanj sožitja, pozablja pa na transcendenco.⁽¹⁸⁾ Le v vrnitvi k spoštovanju božjih zapovedi, predvsem ljubezni do bližnjega ob zavesti, da morajo stvarne in kulturne dobrine služiti vsemu človeštvu ne glede na raso in spol, bo sodobni hlapec Jernej, ne glede na to, kje se nahaja, lahko našel njemu pripadajoče življenske pravice. Ne gre za nasprotovanje tehničnemu in gospodarskemu napredku, vendar oba morata služiti človeku, vsakemu in vsem.

VIRI in BIBLIOGRAFIJA:

- 1) Beli osvajalci so v obeh Amerikah v petdesetih letih pomorili okrog 75 milijonov prvotnih prebivalcev. Glej Guetemala (potopis) Ognjišče št. 7/1998, str. 54.
- 2) Hugues Delétraz S.I. I 50 anni della dichiarazione universale dei diritti dell'uomo, Civiltà Cattolica št. 3548, str. 123.
- 3) Jaques Maritain, Los derechos del hombre y la ley natural, španski prevod, Biblioteca Nueva, Buenos Aires 1943, str. 155.
- 4) Hugues Delétraz, op. cit. str. 123.
- 5) Istotam.
- 6) Istotam, str. 121.
- 7) Istotam.
- 8) Istotam.
- 9) Jaques Maritain, op. cit. str. 27.
- 10) Istotam str. 39.
- 11) Jeremy Rifkin, El fin del trabajo, španski prevod, Paidós, Buenos Aires 1997, str. 32.
- 12) Istotam, str. 17.
- 13) Istotam.

- 14) V knjigi *The General Theory of Unemployment, Interest and Money*.
- 15) V knjigi *Elogio de la ociocidad*, španski prevod, Aguilar, Buenos Aires 1932.
- 16) Jeremy Rifkin, op. cit. str. 41.
- 17) Jorge Andrada, *Europa frente a la globalización*, La Nación, Buenos Aires 1.7.1998, str. 19.
- 18) Umberto Eco, Carlos María Martini, *En que creen los que no creen*, španski prevod, Planeta, Buenos Aires 1998, str. 121.

OČE KOS Z JAPONSKIH OTOKOV

Ne vem zakaj, menda podzavestno, sem se začudil, ko sem odprl knjigo patra Kosa, da bi jo na hitro prelistal. Verjetno zato, ker nisem literarni kritik in strokovnjak za te stvari. Sicer se ne bi smel začuditi, da je knjiga esejev pisana v prozi, da so strani polne črk in da me iz sveže odprtih listov ni pozdravila prosojna belina nežnih hajkajev. (Šele ob branju njegovega eseja sem zvedel, da prežita iz beline nepopisanega papirja na nič hudega sluteče pesnike "dve skušnjavi", (59) pred katerima sviri avtor mlado pesnico iz Argentine, pa tudi bralca.)

Je že tako, da je zame ime Vladimirja Kosa povezano s poezijo, z meddobjem (z malo pa tudi z veliko začetnico) in z belim duhom cvetočih češenj. Seveda tako dojemanje častitega rojaka, ki se oglašja v slovenski prostor izza tihega morja, ni razumsko, saj sem, na primer, dolga leta težko čakal na Glas, velikokrat prav zaradi njegovih, v lepi prozi pisanih pisem Medu, ki so bila zame, ki nisem strokovnjak in si mi ob njih ni bilo treba spraševati literarne ali teološke vesti, oddih in užitek. A kot ima navado reči prijatelj, ki rad globoko razmišlja, najpomembnejše stvari v življenju niso razumske. Jaz bi dodal, da čeprav omenjene stvari res niso razumske, pa utegnejo biti vendarle umske. Morda je treba stopiti tako, z odprtima srcem in umom, tudi v svet Kosovih esejev.

"Eseji iz japonskih otokov" Vladimirja Kosa nosijo na platnicah letnico 1996, založba Mariborska Obzorja jih je predstavila z datumom 1997, meni pa so prišli v roke pred nekaj tedni. Čeprav sem med tem stikal tudi po ljubljanskih knjigarnah, sem zvedel za to ne ravno obsežno, a pomembno knjigo šele, ko mi jo je posredoval prijatelj v Buenos Airesu. Med tem Kosova razmišljanja niso izgubila na aktualnosti. Večina od njih ni vezana na čas in jih je mogoče uživati na več ravneh. Ne domišljam si, da bi odkril vse plasti. Slutim, da je pod harmonijo

jezika, prijetnim opisom neznanih ljudi in okolja, pa pod japonsko prijaznostjo, žgočo slovensko problematiko in temeljnimi teološko-modroslovnimi izzivi še kaj. A celo to je več kot mi je mogoče urejeno povzeti na teh straneh, čeprav sem po prvem listanju in kasnejšem branju sedel k prijazno opremljeni knjižici še s svinčnikom v roki. Še sreča, da nam pisatelj postreže v vsakem eseju le z delom svoje bogate izbire. (Ker pa je čista sreča redka, je tudi v tem primeru kaplja nesreče. Meni edini dosegljivi izvod Kosove knjige je prišel iz tiskarne DAN v Ljubljani brez šestnajstih strani (med str. 160 in str. 177), kot otipljiv dokaz, da je tudi visoko kvaliteto slovenskih izdelkov mogoče še izboljšati.)

Potemtakem obstojajo Japonci, pisatelj omenja Japonko, ki govori slovensko. Gre za opombo v oklepaju, a meni se zdi pomembna, ker sem prišel z obiska rodne Slovenije, kjer sem opazil tu in tam bolešno podcenjevanje čiste slovenske besede. O taki majhnosti pri Vladimirju Kosu, avtorju, ki živi nad štirideset let na drugi polovici sveta, sredi več kot 122 milijonskega visoko kulturnega naroda, ni sledu. Piše slovenskemu bralcu, mu približuje japonsko preteklost in sedanost, da bi ta lažje razumel stvarnost v domovini, ki je "čeprav majhna... zmeraj polje na svetovni šahovnici".(15) Na "Japonskem primeru" nakaže pot do strpnosti, ki se mu zdi "jeziček na tehtnici, ki predstavlja vsoto sedanjih med-slovenskih odnosov". Ta pot vodi po Kosovih besedah preko priznanja junaštva, in sicer povsod, "kadarkoli in na katerikoli strani ga najdemo", kajti "med-sebojno spoštovanje je ena od prvin narodnega in državnega sožitja". (18/19)

K slovenski problematiki, ki ima izvor v času komunistične revolucije pred pol stoletja, se avtor poglobljeno vrača še v dveh razmišljanjih. "*Vdrugič prevedena pesem*" ruskega pesnika Leva Ozerova je pretresljiv uvod k prvemu od teh. Takole nam spregovori:

Brez pike. Mrtvi govorijo.

Brez vejic. Kot da ni besed.

Iz samice. Iz taboriščnih kletk.

Iz hiš, ki z divjo slo gorijo.

Spomin na komunistični prevrat v Rusiji, pa tudi pri nas, pripelje do razmišljanja o Stalinu, kot pojavu, ki je zaznamoval

obdobja, najprej s svojo prisotnostjo in nato s svojo odsotnostjo. S to nastopijo vprašanja kot: soodgovornost Stalinovih naslednikov, odkrivanje resnice, ki le polagoma pronica na dan, potreba rehabilitacij, destalinizacija, katere pričetek je lahko razbrati v priznanjih Hruščeva, ki pa ji še ni videti konca. Avtor omenja tudi odgovornost komunističnih partij drugih narodov in navaja pri tem Sudoplatova po knjigi "Special Tasks": "Zamiseli širjenja komunistične revolucije po svetu je bil ideološki zastor, za katerim se je skrivala naša želja po svetovni nadvladi..." (93). Ta želja po nadvladi pomeni za narode, ki so živeli v Jugoslaviji, nesrečo, trpljenje in smrt nad deset odstotkov prebivalstva. Ob tem, zapiše avtor, "ni težko priti do ugotovitve, da je tudi naša slovenska NOB... bila v službi sovjetsko stalinističnega imperializma". (97) Partizani so kolaborirali s sovjetskim imperializmom in kadar se jim je zdelo potrebno, so se pogajali, beremo, tudi z nemškimi nacisti. (98). Oba totalitarizma sta uporabljala nasilje - tudi množične umore - eden kot orodje za doseg političnih in družbenih ciljev medtem ko so drugemu bili ti kratko malo cilj. (94) Odtod, povdarja Kos, potreba študija tega, kar se je zgodilo, da dosežemo držo zrelega človeka, ki obsega poleg "rutinske skepse in kritičnosti, perspektivnega mišljenja in objektivnosti, presojanja človekovih dejanj z ozirom na dobro in zlo in kar leži med njima", tudi tehtanje argumentov za in proti in razločevanje "med sivimi odtenki, ki ločujejo črno od belega." (100)

Naslednje strani se sicer še dotaknejo preteklosti, a so usmerjene v slovensko sedanost, čeprav so pisane na japonskem otoku Honšo, v začetku maja "ko češnje cvetijo v Amori". Sveti Tomaž Akvinec pa tudi moderni mislec James E. Royce služita avtorju v oporo pri odgovarjanju na vprašanja, ki jih je prejel od rojaka iz tedaj pravkar osamosvojenega, a v marsičem še neurejene domovine. Ali zasluži slovenska država, taka kot je, brez formalne pravosodne sprave, vendarle podporo vseh Slovencev? Avtorjev odgovor je pritrdilen. Priznava zgodovinske zasluge "tistim članom slovenske vlade, ki so omogočili slovenski plebiscit 24. decembra 1990 in na njegovi podlagi razglasitev neodvisne države Slovenije in resničen NOB v desetdnevni vojni za njeno konkretno uresničenje." Nato pa ugotavlja, da je slovenska država "izraz večinske volje slovenskega naroda, uresničenje njegovega mnogo stoletij dolgega in potrpežljivega sna. In prav zato, ker je narodna država, lahko reče, npr. po

svojem Vrhovnem sodišču, v imenu slovenskega naroda, tisto temeljno sodbo sprave, za katere resnico je zbirala snov sama zgodovina petdeset povojnih let.”(107) Sintezo te snovi vidi avtor v “Izjavi Slovenske škofovske konference ob 50-letnici konca druge svetovne vojne”, ki jo prav zato povzema in razčleni. Ob koncu pa navaja še en razlog za podporo slovenske države vseh Slovencev po narodnosti, ne glede na to, kje živijo. Povzema besede papeža Pija XII iz božičnega radijskega nagovora svetu leta 1944: “Kadar kak narod živi svoje življenje v polni meri, se to bogastvo življenja preliva v obilni meri v državo in v vse njene organe in jih nenehno krepi, da se lahko zavedajo svoje odgovornosti in imajo pravi smisel za občo blaginjo”.(111) S tem vprašanje sprave med Slovenci pa tudi Slovenije kot pravne države sicer ni rešeno, a rešitev je nakazana in razmišljanja je mogoče usmeriti drugam.

Doktor I.K. je izobražen, ne posebno veren Japonec, a kot večino ljudi tudi njega vznemirja vprašanje posmrtnosti. Sprašuje se po naravi resničnega božanstva. Po poklicu je zdravnik, kirurg in lastnik nekaj riževih polj. V pogovoru z njim, med divjanjem tajfuna in ob praznenju majhnih, premajhnih kozarčkov za japonsko žganje se vrstijo misli brez hrupa in naglice: posmrtno življenje, stvarjenje iz nič, uvid božjega bivanja. “Ker si vsebina stvari sama ne more podeliti bivanjske sile, saj je učinek te bivanjske sile, da je, karkoli je, mora biti nekje vzrok, odgovoren za vsako bivanjsko silo, s katero povzroča resničnost stvari. In ker nihče in nobena stvar ne more dati tega, česar sama nima... tisto ‘nekaj nekje’ pa usposablja človeka kot osebo, mora tisto ‘nekaj nekje’ biti - kot mi - osebne narave”, razmišlja duhovnik. Nato predlaga kirurgu, s kozarčkom žganja v roki: “Izpijva to zadnjo žlahtno kapljico na čast temu osebnemu nečemu ‘nekje’, ki mu pravimo - Bog”.(29) “*Sajonara, gospod doktor!*” Kje je rečeno, da mora biti misijonarjenje vezano na muke? Vsekakor pa je naporno in zahtevno. Lahkoten pogovor o stvareh, ki človeka pretresajo, ne more biti sad improvizacije.

Na straneh Kosovih esejev podaja dr.I.K. roko gospodu Hanazakiju, ki je bolehne narave in spremlja pogovor s požirki čaja. Predmet pogovora so sicer “*trije pozabljeni predmeti*”, a vljudnost zahteva, da se prične ob cvetočih češnjah, ki “v začetku aprila spremenijo mesto v rožnato cvetoč vrt”. Nadaljuje se ob

kosilu, kjer gospa postreže gostu s češnjevimi riževimi cmoki. Verovanje gospoda Hanazakija je nekje med šintoizmom in budizmom, a skrb za dobro vzgojo mladega rodu ga pripelje do vprašanja, kakšna naj bi bila vzgoja v javnih, versko nevtralnih šolah. "Mlade družine in šola bi morale tako vzgajati, da bo vsak Japonec, vsaka Japonka v čast narodu - kakor češnjev cvet, bi rekel, ki lepša zemljo tam, kamor mora pasti." Od sogovornika pričakuje konkretnih predlogov. Ta pričenja razvijati svoj pogled z vprašanjem: "Ali se vam ne zdi... da bi se tako družina kot šola oprijeli snovi - o smislu življenja?"(33) Pogovor se nadaljuje naslednji dan in niti rahel potres ga ne prekine. éivljenje se ne konča s fizično smrtjo, "življenska dinamika je usmerjena onkraj smrti", ko se po naši veri, z besedami patra Kosa "kot duh - srečamo s Skrivnostnim Duhom. Upajmo: s kar najmanjšim tovorom zla v srcu..."(37) Predlog, naj bi bilo razglabljanje o smislu življenja eden od predmetov v šolah, obvisi v zraku. A snov ni izčrpana. Še dva predmeta naj bi dopolnila šolski program bodoče javne šole. Eden bi se imenoval "umetnost staranja v dvoje".(38) Pripravljal bi mlade ljudi za življensko obdobje, v katerega stopajo povsem nepripravljani. Naslednji, tretji predmet pa naj bi bil "zdrava politična vzgoja". "Od zgodnje mladosti bi se moral vsak član narodne ali državne skupnosti zavedati, da je vprašanje skupne blaginje življensko pomembno." Spoznavati je treba odnose med pravicami in dolžnostmi pa tudi zgodovino političnih strank, v katere se družijo državljani, da zmorejo več kot posameznik. Vse to bi pripomoglo k razlagi idej in "vrednotenju zgodovine na temelju splošne blaginje". Omenjeni predmeti bi pomagali državljanom, da bi se dokopali do treznejšega mišljenja, kajti kot je modro povedal gospod Hanazaki: "Ni bolj strašne stvarnosti, kot je človekovo mišljenje".(40) Prav zato bo pisec, upajmo, ob kaki priložnosti še razvijal misli, posebno o zadnjih dveh pozabljenih predmetih, katerima je v razgovoru z japonskim prijateljem naklonil manj prostora.

Pogovor s študentko kitajskega rodu, ki dvomi o abstraktnosti, daje snov za "epistemološki trikotnik". Prijeten sprehod po kratki, a nelahki poti od čutnega dožemanja, s pomočjo razuma, do besed in pojmov. Besede, dragocena dediščina vseh jezikov (kitajskega in slovenskega), so "splošno človeško pomembne" ker predpostavljajo ustrezne misli, ki so po svoji naravi abstraktne. (45) Svet misli in pojmov daje smisel svetu besed

in jezika, ki opisuje svet konkretnih čutov in stvari. Trije svetovi, tri stranice nevidnega trikotnika ali le trije pogledi na neskončno stvarnost? Ker so besede vez med abstraktnostjo misli in konkretnostjo čutov je prav upoštevati piščev nasvet študentki ob koncu pogovora: "Naj so besede še tako močne, v miru jih poslušajte in če so kakorkoli nesprejemljive, mirno vprašajte, kaj prav zaprav pomenijo."

"*Iz poznojesenske perspektive*", spoznamo obris otočja Amakusa v bližini Nagasakija. Misijonar preživlja počitnice v deželi katoliških mučencev. Spomin nanje je živ, a morda še bolj kot ta, je pretresljiva stvarnost že nad sto let svobodnih, a še vedno preplašenih katoličanov, 'kakure krištan'.(49) Kot pismonoša, ki se tudi v počitniškem času sprehaja po ulicah, ki so mu domače iz vsakodnevne službe, misijonar misijonari celo v udobnem naslonjaču počitniškega hotela. Gospo hotelirko zanima krščanstvo, a ugotavlja, da se pojavljajo nove vere in da se katoličani starajo. Misel na Kristusovo napoved ponovnega vstajenja naj bi ji vlila zaupanje in dala njenemu življenju novega smisla. "Sreča tega vstajenja bo odvisna vsaj od našega odnosa do sočloveka," razlaga duhovnik gospe, ki pozna krščanstvo bolj od daleč. "Torej ne od vere?" se čudi ta. "Kristus nas je naučil, da je Bog ljubezen, se pravi, da ustvarja, pospešuje in ohranja to, kar je dobro..." Tako so odprta vrata upanja tudi ljudem, ki se "ne morejo dokopati do spoznanja, da krščanstvo - samo krščanstvo - daje v Kristusu resnično in pravilno vednost o Bogu. Tudi tem ljudem so odprta nebesa, se pravi večna sreča, če poskušajo v svojem življenju uresničiti dobro, posebno v odnosu do sočloveka. V družini, v narodu, v državi." (52) Pogovor se konča ob misli na razporoko, ki je v teoriji lahko vabljiva, v praksi pa vzbuja strah.

Na naslednjih straneh se sreča bralec s popolnoma drugačnim strahom. To je strah mladega ameriškega filozofa pred metafiziko. V restavraciji letališča Narita pri Tokiu mu daje pater Kos zadnji "*napotek v senci reaktivnih letal*". Usmerja ga k zdravemu realizmu filozofije neizpodbitnih dejstev in ga spominja, da "nedvomljivo in neizpodbitno resnično, je - bit." Pomeni, da nekaj je ali ni. "Tretje možnosti ni; če bi bila, bi ne mogli več ne misliti ne smiselno govoriti."(56) Vendar v Ameriki "je metafizika na slabem glasu", dvomi mladi Američan in časa na letališču ni dovolj, da bi bilo mogoče premagati veletok

javnega mnenja. Morda ga bo mogoče obiti. Sledi kratka, a pomenljiva izbira jedilnika, ki se mi zdi, izraža do neke mere slovensko-japonsko identiteto enega in ameriško-japonsko identiteto drugega od obeh filozofov.

Srečanje na mostu, se dogaja v Ljubljani in je morda zato eno najmanj japonsko pobarvanih razmišljanj v knjižici, ki ima v naslovu otoke vzhajajočega sonca. Morda daje tem stranem poseben nadkrajevni in nadčasovni ton predmet razglabljanja, ki je nedoumljiva skrivnost svete Trojice. Povod zanj je knjiga "éivi Bog" izpod peresa Tarasa Kermavnerja in dr. Cirila Sorča, ali morda bolje, nekatere trditve v tej knjigi, ki jo imenuje profesor Vladimir Kos "slovenski knjižni biser". (65) Na petnajstih straneh osvetljuje "nekaj stavkov", ki se mu zdijo problematični, z mnenji drugih teologov in s cerkvenim naukom. Njegove vrstice prevevata vseskozi ostrina uma in obzirna japonska vljudnost. Za navadnega kristjana je branje Kosovih osvetlitev zanimivo, za teološke strokovnjake pa utegne biti nepogrešljivo, posebno še, ker ni verjetno, da bi slovenski kolegi tega izrednega misleca, univerzitetnega profesorja sredi visoko kulturne Japonske, kdaj povabili predavat na kako teološko ali filozofsko fakulteto v rodni domovini. (Samozadostnost slovenske stroke bi lahko prišla v pregovor.)

Nit razmišljanj ostaja v Sloveniji, mislec pa je spet na daljnih otokih. Sredi narave, ob vznožju gore Takao prebira dr. Trstenjakove "Misli o slovenskem človeku". Ob tem si prisvaja avtorjevo misel: "Majhen narod mora biti ustvarjalen". A med primeri slovenske ustvarjalnosti, ki jih navaja Trstenjak, ni "nobenega pomembnega filozofa". Ali jih res ni bilo, ali jih profesor psihologije ni poznal, ali se mu niso zdeli vredni omembe? Po tem se vljudni avtor eseja ne sprašuje in raje zastavi vprašanje, kaj razumemo pod izrazom "pomemben filozof". "Poskusi filozofiranja" so, pravi pisec, "edini človekov napor, da izrabi nesnovne možnosti, ki mu jih daje od narave dani razum." Pomemben pa je, po njegovih besedah mislec, "ki je zmožen osvetliti resničnost, ki jo živimo in ki se je s svojimi mislimi zavedamo". Prav v smislu, ki ga kažejo preprosti člani našega naroda "ne le za vsem dostopno in otipljivo resničnost, ampak tudi za skrivnostnost", sluti profesor Kos "zarodke za pomembno slovensko filozofijo: takšno, ki izhaja iz resničnosti, ki jo vsak pozna, in jo osvetli... v njeni nesnovni razsežnosti... Posebno z ozirom na smrt, ki je neizprosna in nepodkupljiva

resničnost".(82) Tak, realističen pristop k mišljenju, ki bi upošteval tako esencialno kakor eksistencialno sestavino bitja, bi bil lahko dragocen doprinos k sodobnemu filozofiranju, kjer radi "trdijo čudovito zveneče stvari, a se ne potrudijo", da bi jih dokazali. Avtor, ki je uvedel na jezuitski univerzi v Tokiu, za metafiziko dejanskega bivanja besedo "eksistologija", z žalostjo ugotavlja, da med množico filozofov, ki v tem stoletju polnijo strani strokovnih knjig in revij, že "dolgo let pogreša... - govor o biti". (83, 86) Na tem področju bi lako pokazali slovenski misleci svojo ustvarjalnost, brez katere rast v znanosti ni mogoča. Treba je pojasniti, da so bila ta razmišljanja profesorja Kosa pisana pred zadnjo okrožnico papeža Janeza Pavla II, o veri in razumu. Po njej utegne biti na tem polju več konkurence. To seveda ni gotovo, a vendarle lahko vzbuja upanje. Upajmo.

Zarota po telefonu, (112) je svojevrstna priprava na sveti krst z 'ippai', kozarčki toplega sakeja nenačelnjenimi do roba. Pisec doživlja silvestrovo v kopeli pod milim nebom in razpravlja s katehumenom o vedno aktualnem odnosu med znanostjo in vero. Pri tem se pogloblja v Staro zavezo pod vidikom novejših arheoloških odkritij, ki niso zanimiva le za japonskega profesorja angleške književnosti, ampak tudi za slovenskega bralca in morda še bolj za strokovnjaka. Ob napetem branju zgoščenih komentarjev patra Kosa sem se spominjal knjige Wernerja Kellerja s podobno tematiko, ki smo jo prebirali v prvih desetletjih našega izgnanstva. Tudi to obsežno delo, pisano na podlagi do tedaj poznanih arheoloških odkritij, je v veliki meri potrjevalo svetopisemska besedila. Sprašujem se, v koliki meri omenjena novejša odkritja dopolnjujejo ali zavračajo Kellerjeve zaključke.

Predsednik "kluba petdesetih" pregovori učenega misijonarja, ki predava na univerzi "v okviru filozofije narave - tudi filozofijo okolja," da spregovori "za kozarec šampanjca" (139), članom tako izbranega kluba o tej temi. Da postavi gosta v še malo bolj mučen položaj, mu japonski gostitelj pove, da ima za pripravo eno uro časa in pojasni, da pričakuje od njega "nekaj preprostega, lahko razumljivega in temeljitega." (141) Profesor sprejme izziv in preseneti člane kluba pa tudi bralce eseja, v katerem povzema svoj "razumljiv in temeljit" pristop k zahtevni snovi. Navadno ob besedi "okolje" mislimo na travnike in gozdove, ki naj bi bili zeleni in na vode, ki naj bi bile zelenkasto modre,

pa morda na puščavo, ki se širi in na kite, ki jih je vedno manj. Profesor Kos se loti te tematike drugače, res strokovno in temeljito z naslednjo definicijo: "Okolje je tisto, kar obdaja človeka od prvega trenutka spočetja do zadnjega diha." (143) Prvo okolje, ki obdaja človeka takoj ob spočetju je "bioantropološko: človek je obdan z živim materinim okoljem in v njem raste do trenutka rojstva." (143) Potem si sledijo kot "v sosrednjih krogih" vedno nova in v resnici nikdar do konca poznana okolja kot so "biološko, fizično snovno, nesnovno, družbeno, politično, teološko". (145) To zadnje okolje je po avtorjevih besedah najmočnejše od vseh. (144) Za človeka, ki je nesnovno-snovno bitje, je vse nesnovno okolje izredno pomembno. Njegovemu umu se razodeva kot "resničnost, ki čutom ni dostopna,.... v obliki dragocenih resnic, ki jih imenujemo vrednote, takšne so denimo svoboda, pravičnost, zvesta ljubezen, lepota, oseba." (148) In kakor je pričetek našega bivanja v materinem bioantropološkem okolju povezano z Bitjem, ki posamičnim osebam ustvarja duha, se srečamo s tem Neskončnim Bitjem neposredno v teološkem okolju, "ki nas edino obdaja povsod in v vsaki dobi, ker je brez časovnih in prostorskih meja". (149) Krog je sklenjen, predavanje končano in predavatelj se sprašuje ali je v ušesih poslušalcev obvisel vsaj en stavek. V tolažbo mu je lahko zavest, da obdaja tudi nje, prav kakor njega, prodorno teološko okolje.

"Ker Japonec ne pozna izvirnega greha in tudi ne greha v prvem pomenu besede, je zanj otroška doba brez prave odgovornosti." (153) Izkušeni slovenski misijonar skuša približati s temi besedami podobo japonskega človeka svojemu vedoželjnemu, a trgovsko-finančno usmerjenemu rojaku. Najsi še tako opozarja, da gre pri takem opisu japonskega značaja lahko le za "delovne podmene" in ne za izčrpno študijo stare kulture in oseb, ki jih je oblikovala, ima človek vtis, da naš finančnik vendarle upa prejeti od duhovnika izvleček modrosti o japonsko evropskih odnosih, hitro in kolikor mogoče poceni. Prav zato je več ko verjetno, da sploh ni opazil pomembnosti gornjega stavka, ki je sicer res le ena od ugotovitev, ki jih lahko beremo pod naslovom: "*Nekaj približkov nad našimi otoki*", a je vsaj po mojem skromnem mnenju, izrednega pomena za razumevanje tako starih japonskih kakor modernih slovenskih poganov. Komu naj bi odgovarjal človek, ki si je pridobil v družbi moč (bodisi gospodarsko ali politično), če ni Vsemo-

gočnega Postavodajalca in Sodnika? Tožiti o neodgovornosti mladih in starih pa propagirati laicistično brezbriznost nima posebnega smisla ne na Japonskem pa tudi med nami ne.

Gospodu S., potomcu srednjeveških samurajev, nekdanjemu nadzorniku v premogovniku na otoku Hokkajdo, umira sin. Pred smrtjo znanost obmolkne. *Miligram življenja*, je nedosegljiv izziv pozitivni znanosti, ugotavljata ob čaju in riževem pecivu gostitelj, ki je po veri protestant in katoliški gost. "Zakaj ne moremo posnemati narave v ustvarjanju življenja?" (160) se utrga iz ubogega očeta, ki si odgovori, da zato ker "iz mrtve snovi ne more nastati živa snov". Od tu do spoznanja Stvarnika vse žive in nežive narave je en sam korak., ki pa vsaj na videz ne reši vprašanja razvoja. A tukaj zmanjka v mojem izvodu knjige sedemnajst strani in razmišljanje se nadaljuje šele "na enem izmed 140 otokov", to je "na japonskem daljnem vzhodu."

Ob obisku teh oddaljenih otokov zvemo, da Slovar slovenskega knjižnega jezika iz leta 1993 pozna katehistinjo ne pa katehista, (178) kar je Slovencu, ki preživlja večji del življenja v katoliški Ibero-ameriki komaj razumljivo. Pri nas so namreč, podobno kakor med pogani na Japonskem, katehisti bolje poznani kot recimo kateheti, katerim pravimo navadno "padre", to je oče. V tem eseju se duhovni oče pogovarja s katehistom, potomcem mučencev, ki so pred tristo leti s krvjo izpričali svoje krščanstvo, o osnovi, ki je potrebna, da na njej lahko gradimo krščansko osebnost. "Oba sva prepričana, da mora biti pri gradnji človeka temeljni kamen Kristus. Kristjanov temeljni kamen ni problem - problem je kakovost zemlje, ki vanjo s svetim krstom položimo temeljni kamen." Gre za štiri naravne "zmožnosti ali kreposti, na katerih naj sloni nadnaravna zgradba človeka." Radovednemu katehistu pojasni pater, da so te naravne kreposti: "preudarnost, pogum, pravičnost in samoobvladanje". (181) Gre za lastnosti, katerim so priznavali veličino kreposti, po Platonu in Aristotelu, že tudi stari krščanski misleci, a meni se je ob tem odprl - ne kak moralni ali teološki, marveč čisto pritlehen - jezikovni dvom. Kosov izraz "preudarnost" za latinski "prudenzio" se mi zdi lep in smiseln. A tudi "pametnost", menim, po smislu zelo odgovarja. "Razumnost", izraz, ki sem ga poleg drugih tudi sam večkrat uporabljal za to krepost je gotovo manj primeren, ker izhaja iz besede razum, ki ima analitičen povdarek. Seveda pa ima ta krepost kaj malo opraviti s "previdnostjo", kot so jo slovenili

nekoč, čeprav je lahko zelo blizu modremu "predvidevanju". Vsekakor gre za aktualne pojme katerih se loteva, na primer, morda ne dovolj izčrpno tudi Luiggi Giussani v svojem delu "Religiozni čut" (drugo poglavje) in o katerih je že pred leti obširno in temeljito predaval v Buenos Airesu prof. dr. Milan Komar. Ob tej priložnosti bi izrazil le željo, da bi nas avtor teh esejev še kdaj razveselil s podobnim razmišljanjem, pa da bi tudi drugi slovenski misleci in prevajalci, z usklajeno terminologijo še bolj približali slovenskemu bralcu globoko vsebino te temeljne kreposti, na kateri sloni tudi krščanska moralna zgradba. Glede izraza "samobvladanje", ki ga v začetku uporablja avtor za latinski "temperantia", menim, da utegne biti primeren in razumljiv v deželi s tradicijo stoičnih samuraiev, vendar "ubranost" s povdarkom na skladnosti med človekom in naravo in seveda med njegovo telesnostjo in duhovnostjo, ki jo priporoča kasneje, (184) se mi zdi primernejša. Nisem pa prepričan, da slovenska "zmernost" ne bi odgovarjala bistvu te naravne kreposti, ki ni v omejevanju ali premagovanju in seveda še manj v "bojazni pred velikopoteznostjo" kot pravi avtor, temveč je v preudarni uporabi stvari v skladu z njihovim smislom oziroma namenom. Vsaka stvar po svoji meri ne pomeni nujno "umika pred polnokrvnostjo" temveč zahteva od človeka poznanje prave mere. A kot rečeno, ti jezikovni dvomi ne jemljejo pomena razmišljanju, ki poteka med večerjo na zahodnem delu japonskega otočja. Katehistovemu stisku roke se v duhu upravičeno pridruži tudi hvaležni bralec.

"Veste, kaj je to 'snetec'?" nas sprašuje ob koncu svoje razgibane knjige razgledani pisec. Potem pojasni, da je to ogrožena ribica, ki služi poleg drugega tudi za uvod v večerni pogovor dveh Slovencev sredi japonske zime. Eden od obeh rojakov se pripravlja na politično delo v domovini. Drugi ga k temu spodbuja, saj gre za gradnjo Slovenije. Zavedata pa se oba, da sta člana naroda, ki je ogrožen. Navajeni smo, da nas ogrožajo sosedje od zunaj. Te nevarnosti nismo in ne bomo nikdar dokončno rešeni, a zdaj nam grozi propad zaradi upadanja rojstev, pa tudi zaradi širjenja mamil, ki spodjedajo narodu življenjsko silo. To je ogroženost od znotraj, katere se moramo Slovenci ne le zavesti, temveč jo moramo odločno zavrniti. Kaj takega je mogoče le, kadar je propad nekega ljudstva odvisen od njegove lastne volje. Zato prosi sogovornik bodočega politika, naj bi se zavzel "za pospeševanje rojstev,

sicer nas bo Slovencev lepega dne zmanjkalo" pa tudi "za poostreni boj proti tihotapljenju mamil." (192) Mamila predstavljajo nevarnost za življenje, a prihajajo vsaj deloma od zunaj, zato se je proti njim morda lažje boriti. K rodnosti pa se moremo in moramo le spreobrniti.

Spreobrnjenje, metanoia, zasuk spoznanja, volje in navad je pojem, je neizrečena beseda, ki je skrivnostno prisotna na straneh japonskih esejev katoliškega misijonarja, univerzalnega misleca in slovenskega narodnjaka, profesorja patra Vladimirja Kosa. Vsi smo tega zasuka na nek način potrebni. Daj Bog, da bi se po njegovih vljudnih besedah spoznanje dotaknilo tudi slovenskih src.

PROBLEMI NEVERE, ATEIZMA

Danes je na svetu vedno več brezvercev; nekateri med njimi so celo borbeni ateisti, ki hočejo še druge pridobiti za svoj ateizem. Mnogi se izrecno izjavljajo za ateiste, drugi pa so dejansko brezverci, ne da bi se za takšne proglašali. Dejstvo rastočega ateizma tudi Cerkev z zaskrbljenostjo ugotavlja in sledi. Tako je na 2. Vatikanskem koncilu, v pastoralni konstituciji "Cerkev v sodobnem svetu", to dejstvo takole izpovedala:

"Najvišji vidik človekovega dostojanstva je dan v njegovi poklicanosti k občestvu z Bogom... Toda mnogi naši sodobniki te najbolj notranje in življenske povezanosti z Bogom nikakor ne dojemajo ali jo celo izrecno zametajo, tako da moramo ateizem prištevati med najresnobnejša dejstva sedanjega časa in je treba o njem kar najskrbneje razpravljati". Nato na istem mestu koncil našteva različne oblike današnjega ateizma in ker je tema tega pedavanja ozko povezana z ateizmom, se mi ne zdi neumestno navesti te različne oblike. Takole jih opredeli koncil: "Nekateri Boga izrecno tajijo; drugi menijo, da človek ne more o njem prav ničesar trditi; zopet drugi pa razpravljajo o Bogu na tak način, da se to vprašanje zdi nesmiselno. Mnogi nedopustno prestopajo meje pozitivnih znanosti in trdijo, ali da takšno prirodoznanstveno gledanje vse razloži, ali pa nasprotno, ne priznavajo sploh nobene absolutne resnice. Nekateri tako povzdigujejo človeka, da ostane vera v Boga kakor izvotljena; kakor se zdi, so bolj nagnjeni k poudarjanju človeka kakor pa k tajitvi Boga. Drugi si Boga tako predstavljajo, da tista predstava, ki jo zavračajo, nikakor ni Bog evangelija. Drugi se spet vprašanj o Bogu sploh ne dotikajo; zdi se, kakor da ne čutijo nikakega religioznega nemira in da ne dojamejo, zakaj bi se vendar morali zanimati za religijo. Ateizem se razen tega neredko porodi ali iz silovitega protesta zoper zlo na svetu ali pa iz tega, da ljudje začnejo nedopustno pridevati znake absolutnosti nekaterim človeškim dobrinam, tako da te zavzamejo mesto, ki pripada Bogu".

Ni moj namen podrobneje govoriti o teh različnih oblikah ateizma. Pripomnim naj le to, da je mnogo ateistov takšnih bolj zaradi okolja, v katerem živijo, kot pa iz osebnega prepričanja. Mnoge od njih bolj kot za brezverce lahko smatramo za religiozno indiferentne ljudi ali pa za agnostike. Indiferentni se za religiozne reči ne zanimajo, agnostik je pa tisti, ki ne veruje v Boga in v nič nadnaravnega in trdi, da se v vprašanju o Bogu ne more nič gotovega vedeti. Ignoramos et ignorabimus, ne vemo in nikdar o tem ne bomo nič vedeli, kot je to povedal Francoz Du Bois Reymond in kar za njim ponavljajo drugi. V tem predavanju ne bom govoril o ateistih na sploh, temveč le o tistih, ki se izrecno opredeljujejo za takšne in katerih brezboštvo je njih zavestna in svobodna življenska odločitev. Govoril bi rad zlasti o logičnih posledicah, ki jih sprejemajo nase s to svojo odločitvijo.

Najprej pa: kdo je ateist, brezverec? Brezverec ali ateist – ta dva izraza ne pomenita popolnoma istega, a za naše potrebe jih smatramo za identična – je tisti, ki ne veruje v božjo eksistenco in mu tako manjka religiozna dimenzija v življenju. Med drugim to pomeni, da ne veruje v posmrtno življenje. Za ateista ne obstoji nobeno bitje zunaj ali nad tem našim vidnim svetom. Ta svet je vsa stvarnost, ni druge. Govorjenje o kakšnem Bogu je torej zmotno, Bog je iluzija, sanje brez vsake realne podlage.

S tem pa ni rečeno, da brezverec v nič ne veruje. Ne, kajti lahko veruje v različne zemeljske vrednote, na primer v Napredek, Kulturo, Znanost, Svobodo, Družino, Ljubezen. Veruje lahko celo v kak politični sistem, kot je bil npr. komunizem, ki je obljubljal raj na zemlji. Lahko veruje tudi v kakšno politično stranko in to tako resno, da zanjo živi in dela ter da je za njene cilje pripravljen dati celo svoje življenje. Ateisti torej lahko verujejo v kaj, le v Boga ne. V zahodnem svetu pomeni biti ateist predvsem tudi ne verovati v Kristusa in njegovo Cerkev. Ne priznati, da bi bil Kristus več kot človek in zato logično tudi Cerkev zanj ni drugega kot katerakoli druga verska družba, ki zbira okoli sebe svoje religiozne pristaše...

Oblik brezverstva in ateizma je, kot je povedal že 2. Vatikanski Koncil, veliko. A vsem so skupni nekateri bistveni elementi. Tudi če bi same ateiste vprašali, kaj razumejo pod ateizmom, bi verjetno dobili različne odgovore, ki bi pa vendar pokazali nekatere skupne bistvene poteze. Na najrazličnejše načine so

ateisti povedali svoj ateistični svetovni nazor. Za zgled poslušajno enega od teh, ki je po mojem mnenju dobro povedal, kaj pomeni biti ateist. Povedal je to v literarni obliki, ker gre pač za pisatelja, zato je treba mimo forme izluščiti elemente njegovega ateističnega svetovnega nazora. Gre za Leon-a Moulin-a, ki o svojem ateizmu takole pravi: "Brezverec živi stalno v težki eksistenčni samoti. Je tisti, ki se trudi, da bi si pridobil nazaj, kar je nekoč odstopil Bogu, tej veliki iluziji, ki jo imenujejo Bog. Ateist je človek, ki se neprestano trudi za neko nravno, intelektualno in duhovno askezo, ki naj ga privede do tega, da se odpove vsem malikom, da v sebi poruši vse ideologije, posebej pa še vsako vero. Biti ateist pomeni nadalje človeka, ki sprejme, da to kratko in krhko življenje nima nobenega smisla in namena razen tistega, ki si ga sam da s svojim delom, čeprav ne ve pravzaprav, za koga in za kaj dela. Je človek, ki se popolnoma jasno zaveda, da se bo njegovo življenje končalo s skokom v neko absurdno črno luknjo, s smrtjo. Smrt je za brezverca edini absolutum. A je hkrati tudi edini absurd, kajti kaj bo bolj porazen učinek entropije kot to popolnoma nesmislna in dokončno uničenje umotvora, ki ga je vsak človek naredil iz sebe. Iz tega bitja na svetu, ki mu pravimo človek? In ta človek tudi ne bo smel upati, da bo ta stavba življenja, ki jo je s trudom gradil dan za dnem, na kak način preživela smrt in bila tako koristna rodovom, ki bodo prišli za njim ali pa človeštvu na sploh". Ateist "veruje v človeka kot popolnoma brezpomembno in brezsmiselno bitje. Bitje, ki ima po drugi strani jasno zavest in moralni pogum, da svobodno sprejme sam sebe, svoje občutke in svoje strahove. Po težki notranji borbi se sprejme skupaj s svojo preteklostjo, v kateri je naredil iz sebe to, kar sedaj je. Zaveda se svoje neskončne omejenosti, pa hoče vendar v tej svoji omejenosti biti popolnoma svoboden". Toliko Moulin o svoji veri v človeka.

Ateisti so torej ljudje, ki so prepričani, ali če hočemo uporabiti besedo, ki jim morda ne bi prijala, ki verujejo, da ni ničesar izven našega snovnega sveta. Zanje ne obstoji nobeno duhovno bitje, ni duhovne in nesmrtni duše, ker da ko človek umrje, z njim umrje in izgine vse, kar je on bil. Kot se to zgodi z vsemi drugimi živimi bitji. Nič jih ne preživi, nič ne preživi tudi človeka ne. Logično je zato tudi prepričan, da nima nobenega izvenzemskega in nadzemskega namena in cilja. Ima smisel in namen, ki si ga da sam in se konča z njegovo smrtjo.

To modrovanje zveni preprosto, ne zveni pa prepričljivo. Velika vprašanja o izvoru, naravi in namenu človeka stavljajo ateistu samemu, čeprav se včasih tega niti ne zaveda dobro, pa tudi tistim, ki takorekoč od zunaj preučujejo pojav ateizma, mnogo težkih in zapletenih problemov. Kateri so ti? Naj naštejemo samo nekaj glavnih.

Prvi problem, s katerim se mora soočiti ateist, je, kako razložiti izvor in smisel sveta. Od kod je ta naš svet, kakšen je njegov smisel, kakšen njegov namen. Danes nam je veda z vso gotovostjo dokazala, da se je svet nekoč začel, da torej ni večen. Kdaj je nastal, ne vemo, gotovo pa so od tedaj pretekli mnogi mnogi milijoni let. Toda vprašanje je, kako je svet nastal. Je nastal mar sam od sebe ali pa ga je kdo ustvaril. Najprej ni mogoče tajiti, da je svet prigoden, kar pomeni, da ni nujen, da bi torej lahko tudi ne bival. Zato je umestno vprašanje: kako torej, da biva, ko bi ga lahko ne bilo.

Svet dela na človeka silen vtis in zbuja v njem občutek neskončnosti, lepote in reda, ki ga pusti brez besed. In ta red v svetu ni statičen, kar pomeni, da ni takšen kot je bil, ko je začel obstajati. Svet se namreč razvija k vedno popolnejšim oblikam. In v njem je toliko čudovitosti: v rastlinskem in živalskem svetu, največje čudo je pa seveda človek sam. Čudo so njegove duhovne sposobnosti: um in volja, čustva in zavest, ki mu odkriva samega sebe in vse, kar ga obdaja. Pravo čudo je njegova svobodna volja, s katero se odloča zdaj za to, zdaj za ono, za dobro, zdaj za slabo. Čudo je tudi njegova sposobnost, da more z besedo razodevati drugim svoje misli, čustva in želje. Človek tudi ustvarja, ko z delom preobrazuje svet. Ima tudi religiozni in moralni čut, s katerima se dviga nad sebe k Bogu in se moralno izpopolnjuje ter plementi; zmožen je celo nesebične ljubezni, zna se navdušiti za visoke ideale, za katere je pripravljen žrtvovati svoj čas, napor in celo življenje. Velik je človek tudi po telesu, saj je prav telo najveličastnejši vidni umotvor v naravi. Po telesu, še bolj pa po duhu, se človek visoko dviga nad ves ostali snovni red.

Za ateista pomeni ta čudoviti svet eno samo nerešljivo uganko. Ne ve mu ne izvora, ne smisla, ne namena. In vendar se kot vsak drug človek tudi ateist vsaj včasih z neko nujnostjo vpraša, od kod ta svet, od kod ta čudoviti red, lepota in smotrnost v njem. Zlasti še, od kod človek, od kod življenje. Ne velja izgovor, da se ne splača o tem razmišljati ali pa da naj zna-

nost odgovarja na ta vprašanja. Znanost ni za to poklicana, zanj ni pristojna. Vprašanje o izvoru in namenu sveta so filozofska vprašanja, kajti znanost je omejena le na področje tega, kar se da s čuti zaznati. Po drugi strani pa tudi noben resen duh ne bo trdil, da so ta vprašanja odvečna in brezkoristna. Vsak misleč človek - in človek je človek prav po tem, da zna misliti - se prej ali slej nujno začne baviti s temi vprašanji. Če bi tega ne storil, bi s tem le dokazoval, da še ni zadosti zrel.

Kako razloži ateist svet in čuda v njem? Edini odgovor, ki ga more dati, je, da nima nobenega prepričljivega odgovora. Kaj pa mi, ki verujemo v Boga, kako mi odgovarjamo na ta vprašanja? Za vernega človeka je odgovor preprost, posebej še če je ta človek hkrati tudi kristjan, ki torej sprejema božje razodetje. Ve in veruje, da je svet ustvaril Bog, ki je tudi njegov smisel in zadnji namen. Smotrnost in čudovit red v svetu je po njegovem možno razložiti samo z neskončnim božjim umom, ki je svet zamislil, ga vodi in učinkovito usmerja v njegov namen. Pri tem se Bog poslužuje seveda tudi drugotnih vzrokov, zlasti še človeka.

Kaj pa ateist? Zanj je vse temno in nejasno. Če pa že poskuša kako razložiti nastanek in čudovito smotrnost v svetu, se navadno zateče k trem poskusom ali teorijam. Ali z materialisti uči, da je svet večn in da torej ni potreboval, da bi ga kdo ustvaril in vodil ter urejal. Ali pa trdi, da se je svet naredil sam od sebe in da zato nosti tudi v sebi moč in vzrok za svoj razvoj. Ali pa končno poskuša vse razložiti s slučajem.

Poglejmo si kratko te tri poskuse. Prvi poskus, namreč da je svet večn, je že zato nesprejemljiv, ker je v nasprotju z moderno znanostjo. Ta je namreč ugotovila, da svet ni nek večn in neustvarjen stroj. Znanost je neizpodbitno ugotovila, da se je svet nekoč začel - nekateri znanstveniki govorijo o nekem začetnem big bang-u - in bo življenje na svetu tudi nekoč preminulo po načelu entropije, fizikalne teorije, po kateri se vsa energija polagoma spreminja v toplotno energijo in ko se bo vsa toplota v vsemirju izenačila, bo življenje na svetu zamrlo. Ostala bo le še brezmejna mrtva tvar. Znanost tudi uči, da se veselje neprestano razvija in sicer k popolnejšim oblikam. To pa pomeni, da nastaja vedno nekaj novega, česar prejšnja stopnja razvoja ne more razložiti. Na primer, iz brezumne živali se ni moglo samo od sebe razviti višje umno bitje. Ta

skok iz nižjega v bistveno višje je mogel povzročiti le nekdo od zunaj, kateremu mi pravimo Bog. Ne nastanka torej in ne razvoja od manj popolnega do bolj popolnega se ne da razložiti brez Boga. Zato je poskus ateistov, kako pri nastanku in razvoju sveta odmisлити Boga, ponesrečen.

Drug poskus, h kateremu se ateisti zatekajo za razlago nastanka in razvoja sveta, je teorija, da je svet nastal sam od sebe. In da je tudi sam vzrok svojega lastnega razvoja. Odgovor na to teorijo je lažji kot na prejšnjo. Iz nič ni nič; nobena, še tako majhna stvar se ne naredi sama od sebe. Vse prigodno, ali drugače povedano, vse kar začne bivati, mora imeti zunaj sebe vzrok za svoj nastanek. Torej tudi in še bolj vesoljstvo. Svet kot prigodno bitje je moral torej nekdo narediti. Kdo pa, če ne Bog? Trditi nadalje, da ima svet v sebi samem počelo svojega razvoja, je isto kot reči, da ima v svet v sebi neko stvariteljsko moč, vodeno od neskončnega uma, ki je zmožen vcepljati v vesolje takorekoč vedno nove načrte za njegov razvoj, po drugi strani pa voditi med seboj nasprotno in neizmerne energije k vedno bolj popolnemu. Kako naj svet sam od sebe to dela, razen če se povrnemo k stari in že tolikokrat zavrženi teoriji o neki svetovni duši, ki da živi in deluje v notranjosti sveta ali pa k panteistični teoriji, da sta svet in Bog ena sama realnost.

Bolj običajen med ateisti je naslednji poskus, kako razložiti nastanek in delovanje sveta. Ta poskus pravi, da je svet nastal po slučaju in da je vsa smotrnost v njem stvar slučajja. Ta poskus je od vseh treh najbolj naiven. Ta tako zapleteni in istočasno tako čudovito usklajeni red v vesoljstvu naj bi bil proizvod slučajja. Ko vendar izkušnja dokazuje, da tudi najbolj preproste reči ne morejo nastati slučajno. Trditi, da se vse na svetu razvija po slučaju je, kot če bi kdo trdil, da bi moglo vse sveto pismo nastati tako, da bi kdo vrgel v zrak toliko črk, kolikor jim ima sveto pismo in bi pričakoval, da se bodo te črke potem same po sebi, torej slučajno, tako razporedile, da bi iz njih nastala ta knjiga. Lahko bi čakal tudi milijone let, pa se ne bi slučajno sestavil niti en stavek.

Posebej pa je naravnost blazno misliti, da bi goli slučaj razložil nastanek in delovanje živih bitij. Kako je mogoče na primer misliti, da bi slučajno nastali in delovali človeški možgani, ta tako neverjetno komplicirani organ, pri čigar skladnem sodelovanju sodeluje milijarde celic. S človekom, ki to čudovito

organizacijo in delovanje možganov pripisuje slučaju, je nemogoče razpravljati. Razvidnih stvari se ne da dokazati: kdor jih vidi, jih vidi, kdor jih pa ne dojame, mu jih je nemogoče dokazati. Najbolj primitivna ljudska modrost pravi: "Donde hay un zapato debe haber un zapatero". Zato ni mogoče razumeti, kako more kdo trditi, da je razvoj in delovanje nešteti organizmov na zemlji in čudoviti red v veselju stvar slučaja.

Za ateista ni drugega izhoda torej, kot priznati, da je brez Boga svet in čudovita smotrnost v njem absolutno nerešljiva uganka.

Drugi velik problem, na katerega ateist tudi ne more dati nobenega odgovora, je problem človeka. Z drugo besedo, od kod to, da ima človek tako izjemno visoko mesto v svetu. Tudi ateist namreč prizna vsaj v neki meri, da zavzema človek med vsemi drugimi bitji na svetu privilegirano mesto, posebno dostojanstvo, kakršno ne pristoji nobenemu drugemu bitju. Da ima zato tudi določene nedotakljive pravice, ki jih na primer živali nimajo. Zaradi tega izjemnega položaja v svetu gre človeku tudi posebno spoštovanje. To ne velja za nobeno drugo bitje, kajti vse ostalo na svetu je in mora biti v službi človeka. Iz tega na primer sledi, da ni pravilno govoriti o pravicah živali nasproti človeku. Takšno govorjenje je nesmiselno. S tem ni rečeno, da bi človek z živalmi smel ravnati, kakor se mu zdi. Ne, človek je Bogu zavezan, da z živalmi in vsemi drugimi stvarmi na zemlji ravna po pameti, torej da jih uporablja toliko in tako, kolikor so mu resnično potrebne. Toda to je dolžan Bogu, ne pa živalim.

Iz povedanega je jasno, in to tudi ateisti priznajo, da ima človek v svetu nek bistveno višji položaj kot kakršnokoli drugo bitje in zato tudi posebno dostojanstvo. Ker se v tej točki strinjamo verniki in ateisti, je možno tudi skupno reševanje velikih problemov človeštva. Če se ne bi strinjali, bi bilo takšno sodelovanje nemogoče. A prav tu nastane vprašanje in problem, ki se mu ateist ne more izogniti, namreč, kako utemljiti to človekovo dostojanstvo, te njegove neodtujljive pravice? Na čem temelji ta posebna vrednost človeške osebe?

Za človeka, ki veruje v Boga, je odgovor na to vprašanje lahek. Človekovo dostojanstvo temelji na tem, da je človek ustvarjen od Boga po njegovi podobi in sličnosti. Drugače povedano, človek je oseba, ker ima duhovno in zato tudi neumrljivo dušo z umom in svobodno voljo in je zato tudi namenjen za življenje z Bogom. Kristjan pa veruje še nekaj več, namreč da

Marjan Grum: "Zaščita družine"

Mešana tehnika (železo, cement, poliestrska smola)

je bil človek dvignjen v nadnaravni red, da je postal božji posinovljenelec in da je zatorej njegov končni namen deleženje božje sreče v objemu svete Trojice same.

Kako pa ateist utemeljuje človekovo vzvišeno vrednost in dostojanstvo? Ateist, za katerega je človek neko brezmiselno bitje, ki ne ve, od kod je prišlo, zakaj je na svetu in kam je namenjeno? Zakaj je po mnenju ateista človek nekaj višjega v svetu, ko vendar trdi, da je samo višje razvita žival, ki se rodi, živi in ob smrti izgine kot vsaka žival?

Če se postavimo torej na stališče ateista, potem ne vidimo, zakaj pripisovati človeku neko posebno vrednost in dostojanstvo ter nedotakljive pravice, kakršnih ne pripisujemo nobeni živali. Ateist ne zna odgovoriti na to vprašanje. Kdor namreč človeku ne prizna duhovne duše, po kateri je oseba, torej umno in svobodno bitje, namenjeno za nesmrtno življenje, ta ne more dati zadovoljivega odgovora na vprašanje, zakaj s človekom bistveno drugače ravnamo in moramo drugače ravnati kot z živaljo. Če je človek le višje razvita žival, potem je seveda prav, da z njim drugače ravnamo kot z živaljo, ne moremo pa utemeljiti njegove absolutno višje vrednosti in dostojanstva, ki mu ga dejansko - čeprav seveda nelogično - prepisujejo tudi ateisti. Zato ateist po svoji logiki tudi ne bi smel ugovarjati, če bi se človeka kdaj uporabljalo kot sredstvo za kakšne višje namene, kot nihče po pameti ne ugovarja, da uporabljamo živali za svoje potrebe, na primer za hrano, obleko in delo. Če torej ateist vendar ravna s človekom skladno z njegovim resničnim dostojanstvom, dela to ne v skladu s svojimi načeli, temveč po neki srečni nelogičnosti.

Tretji in najtežji problem, s katerim se mora soočiti ateist, je pa vprašanje o smislu človeka in njegovega življenja. Kakšen je po ateistu smisel človekovega življenja? Če je človekovo življenje samo kratko in krhko in ki se konča s črno lukjno smrti, kot pravi že omenjeni pisatelj-ateist, potem je naravnost dramatično vprašanje o smislu takšnega življenja. Kajti če s smrtjo res vse premine, če po smrti od človeka nič ne ostane, če vse tisto, kar je človek naredil velikega, dobrega in lepega v življenju, pogoltne smrt in se po smrti celo kmalu pozabi, je pač na mestu vprašanje, kakšen smisel ima človekovo življenje.

Pa bi morda ateist ugovarjal, češ osebna smrt ne uniči vsega, kar je človek storil za kakšno veliko stvar, na primer za zbo-

ljšanje in napredek človeške družbe, za lastno družino in podobno. Na to je lahko odgovoriti: smrt je vsesplošno dejstvo, umirajo ne le poedinci, umrla bo tudi moja družina, umirajo družbe in civilizacije z vsem, kar so lepega ustvarile. Umrlo bo nekoč človeštvo. Umrjejo tudi veliki podvigi že s tem, da jih ni bilo mogoče uresničiti. Mislimo samo na komunistične sanje o bolj humani družbi, sanje, ki ne samo, da se niso uresničile, temveč so obenem povzročile reke krvi in trpljenja ter nešteto drugega gorja.

Če bi bila smrt res tista črna luknja, ki neizbrisno požira rod za rodom in vse, kar so ti rodovi ustvarili, kot mislijo ateisti, in ne vrata, ki vodijo v onostransko glorio, bi bilo človeško življenje res bresmisleno, absurdno. Če bi bila smrt tisto črno žrelo, v katerem bi se zgubilo za zmeraj vse, kar bi človek ustvaril velikega in lepega, ne da bi pustilo za seboj kaj več kot za prav kratek čas medlo sled v zgodovini in posebej še, če v tem črnem žrelu izgine tudi to čudovito in edinstveno bitje, ki mu pravimo človek, potem ni mogoče razumeti, zakaj tako visoko poudarjamo in proslavljamo človekovo dostojanstvo in njegove svete pravice. Posebej še, če pomislimo, da izgine človek ravno v trenutku, ko je dosegel vrh svojih uspehov, ko je z ogromnim naporom vsakdanjega dela ustvaril kaj velikega in vrednega.

Toda tu nastane odločilno vprašanje: ali se človek po pameti more vdati v takšen absurd, v ta nesmisel svojega in drugih življenja? Ni mar bolj modro, da se še naprej trudi in išče, če ni morda kakšne poti iz tega dramatičnega položaja, ki ga ne človekov razum in še manj človekovo srce ne more sprejeti. In če bi bila ta rešitev v veri v Boga in v posmrtno življenje? Ali ne bi bil ateist dolžan, da se ne vda v navidezno neizogibnost in išče v tej smeri morebitne rešitve?

Res je, da je verovati v Boga in v posmrtno življenje danes težje kot je bilo v času, ko je večina ljudi verovala. A vera v Boga in nadčutne resnice je za današnjega človeka, ki je ves potopljen v čutne reči in ki je okužen od moderne mentalitete, ki ima čutno spoznanje in izkustveno znanost za edini vir spoznanja, težko. A to še ni vse: ko začne človek razglabljati o tem, kdo je Bog, se znajde pred še večjo težavo, pred skrivnostjo. Bog je za človeka, tudi potem ko ga je priznal, še vedno velika skrivnost in bo ostala takšna v tem življenju. Teologi po pravici govorijo, da o Bogu bolj vemo, kaj ni, kot pa, kaj

je. Bog je vedno neskončno vzvišen nad vse, kar mi moremo o njem spoznati. Toda ni drugega izhoda za človeka: ali sprejme skrivnost ali pa se mora vdati v nesmisel in absurd, ko hoče razložiti sebe in svet.

Veren človek se je odločil za prvo: sprejme skrivnost o Bogu, kajti le v njem se mu reši problem človeške eksistence. A če sprejme skrivnostnega Boga, ne pomeni, da sprejme nekaj iracionalnega, zakaj skrivnost ni proti razumu, ampak nad njim, ga presega. To, kar razumu nasprotuje, je nesmisel, je absurd, sprejetje skrivnosti pa ni absurd. Res je, da je potrebna ponižnost uma in čistost srca, da jo človek sprejme, ne zahteva se pa, da bi se odpovedal razumu.

Brezverec, ki noče ali pa ki misli, da ne more sprejeti Boga in z njim združene skrivnosti, nima odgovora na temeljna vprašanja svoje eksistence: od kod prihajam, zakaj sem na svetu, kaj je smisel mojega življenja na zemlji. Če je torej pot verujočega težka in polna ovir, je pa pot brezverca, ki se zdi na videz lahka, temna in brezupna.

Naj omenim še en problem, ki muči ateista, ne da bi se spuščal v njegovo podrobnejše razpravljanje. Gre za vprašanje morale. Dostojevski je rekel nekje: "Če Boga ni, potem je vse dovoljeno". Z drugo besedo: kako ve ateist, kaj mora in česa ne sme storiti v svojem življenju? Če ne prizna nad seboj nekega vrhovnega zakonodajavca, Boga, ki mu je dolžan absolutno pokorščino, kako naj ve, kaj je dobro in kaj slabo, in zakaj naj bi delal dobro in se ogibal slabega? Če misli, da je svoj lastni gospodar - in če je dosleden ateist, mora tako misliti - kako naj se potem čuti dolžnega, da določene reči dela in določene druge reči opušča? Kako ateist razloži glas vesti - glas, ki ga verujoči v Boga ima za božjega glasnika? Kako ateista prepričati, da mora vest poslušati in se po njej ravnati, če pa ne ve, kdo mu po njej govori? Zakaj bi bilo nekaj slabo in bi torej tistega ne smel storiti, če mi pa koristi, in zakaj bi bilo nekaj dobro in obvezno, če pa zahteva od mene žrtev? V imenu česa ali koga naj bi si ne privoščil vsega, kar mi godi in zakaj bi moral storiti, kar mi ne godi? Za ateista je govorjenje o moralni obveznosti prazna beseda, ji ne ve smisla. Ravno tako je greh beseda, ki je ne more umeti. Če pa redno le dela dobro in se ogiblje slabega, je to po neki nelogičnosti ali pa, ker v dnu vendarle slutiti, da mu po vesti govori neko višje bitje, ki mu ima pravico ukazovati in ki ga je on dolžan ubogati. Z drugo

besedo, da je ateist bolj v besedi kot pa v resnici, bolj na zunaj kot pa zase in v notranjosti.

Rezultat našega razmišljanja: ni za človeka večje tragike, kot je ta, da ne spozna in prizna Boga, kajti brezvercu je vse v življenju temno: ne ve, od kod je, ne ve, čemu je na svetu in kam je namenjen. Obratno pa je za človeka, ki veruje v Boga, največja sreča, da ve, od kod je, da je namreč od Boga, in da se bo k njemu vrnil in nekoč z njim za vedno delil skupno srečo.

ALOJZIJ GERŽINIČ

FRANCÉ DOLINAR, SLOVENSKA
KATOLIŠKA OBZORJA

Dne 5. oktobra bo poteklo 15 let od smrti Franceta Dolinarja. V njegov spomin pošiljam uredništvu Meddobja prikaz njegovega izredno pomembnega dela, kakor sem ga podal na večeru Slovenske kulturne akcije 7. decembra 1990 ob izidu knjige Francé Dolinar, Slovenska katoliška obzorja. Izbor esejev, razprav, člankov.

Te dni izšla knjiga prinaša izbor iz obsežnega znanstvenega, ideološkega, informativnega dela Franceta Dolinarja. Tega predstavlja uvod v knjigo tako: "Francé Dolinar je bil vzoren duhovnik, ki je izvrševal ta vzvišeni poklic z vso resnostjo in vestnostjo. Obenem je bil učenjak, pravi polihistor, kot smo jih le malo imeli. Temeljito izobražen v teologiji in filozofiji, strokovnjak v historiografiji in sociologiji, je raziskoval vsa področja človeške dejavnosti in z nenavadno predirnostjo zasledoval sodobne pojave ter jim v luči katoliškega učenja določal ceno in vplivnost. Odprti so mu bili svetovni znanstveni dosežki, saj je obvladal domala vse evropske jezike.

Našemu narodu je iskal in dajal smernice za dosego lastne državnosti. Z vso energijo se je bojeval za vzore naše verske in politične emigracije. Razkrival je komunistične načrte za uničenje vrednot doma in za razkrajanje emigracije. Razkrival je ideje in pojave v emigraciji sami, kateri so nevarni njenemu poslanstvu.

Bil je samosvoja, izredna osebnost. Asketski, aristokratskega obnašanja in vedno pripravljen pomagati. Če pa je pri kom doživel razočaranje ali če je koga obdolžil nečastnega ravnanja, je odgovoril z brezobzirno ostrino. S tako ostrino je obravnaval tudi idejne in politične nasprotnike."

Njegovo življenje je potekalo med 28. aprilom 1915 v Ljubljani in 25. oktobrom 1983 v Rimu. Ljubljana, srce Slovenije, in Rim, srce katolicizma, to je vprav simbolično oznamovanje njegove

osebnosti in njegovega dela. Ustvarjal je v odkrivanju, razlagi in v službi slovenstva in katolištva. Sam je postavil za moto obsežnemu prikazu škofa Slomška le-tega željo: Živet ino vmret za Slovenstvo, in to geslo je vodilo tudi Dolinarjevo delo. Rim je postal zaradi Francetovega bivanja tam eno glavnih žarišč naše emigracije. Izgnanstvo ga je strašno težilo. Prijatelju g. Jožetu Snoju je pisal 19. XII. 1996: "Jaz se nisem še nikjer in nikomur aklimatiziral." Jemal je usodo emigracije silno resno. Pretresel ga je uvid velikega poljskega emigranta Adama Mickiewicza: "Poljsko romarstvo mora živeti dušo poljskega naroda." To je prenesel na romarstvo naše emigracije ter izvajal – zapisek se je našel med njegovimi papirji –: "Zmislj tudi slovenske emigracije je biti duša slovenskega naroda, misliti zanj, čustvovati zanj, hoteti zanj. Vsako drugačno pojmovanje je pravega zdomstva nevredno in predvsem zgodovinsko nerodovitno. Zgodovina emigracij nas poučuje, da so ostale brez vpliva na usodo svojih narodov le tiste emigracije, ki so izgubile stik (...) z domovinskim življenjem. Emigracija, ki izgubi ali se odpove zavesti, da je življenjsko počelo, miselno in hotenjsko središče svojemu narodu, se vnaprej obsodi na zgodovinsko nepomembnost." Največji sovražniki emigrantskemu poslanstvu so malodušnost, malotodelnost, nezaupanje vase.

Drugod piše: "Tehnika našega dela ni prosvetno delo, ampak zarota. A la révolution comme à la revolution. (...) Odhod v emigracijo je bil revolucionarno dejanje. Za takega nas smatra jugoslovanski kazenski zakonik in mednarodno pravo."

Na vseh področjih je terjal od emigracije odlično kakovost. Posebno ostro je ocenjeval voditelje.

Zase je izdelal načrt za delo; ohranjen je na posebnem listu. Prvi del so Razvojne linije slovenskega katoliškega gibanja. Peta točka vsebuje: Perspektive bodočnosti: Primat duhovnega: apostolat. Cerkev kot življenjski princip družbe: svetna akcija. Direktna socialna akcija (krščanski sindikati). Katoliška navzočnost v slovenski kulturi. Spremembe v socialni strukturi slovenskega naroda. Problem meščanstva in inteligence. (Nekaj časa ga je pritegovala téma: Inteligenca in druge nečednosti).

Drugi del: Boj za slovensko državo in slovenski katoličani. Zadnja točka: Naše dolžnosti do slovenske države. Politična tradicija slovenskih katoličanov. Smer dejanskega narodnega razvoja. Dejstvo slovenske državnosti. Odločitve za stoletja. "Kar je duša v telesu". Živeti državnost. Vzgoja k slovenski državni zavesti in državotvornim krepostim.

Marsikaj iz tega načrta je izvršil. Zrasel je iz miselnosti, vere, dejavnosti teh predhodnikov: Jerana - Misja- Mahničiča - Franciška in Evgena Lampeta - Aleša Ušeničnika - Tomca.

V pokristjanjenju Slovencev je videl, kot je povedal l. 1945 v prevanju Dvanajststoletna rast slovenskega naroda v zahodni kulturni skupnosti, "vršenje mednaravnega reda, čigar smisel absolutno presega vse naravno, časno in svetno. (To razume in vrednoti le verujoči razum)." Pa tudi zgolj s časnega vidika dolgujemo Borutu hvaležnost za njegovo "vekovito dejanje": "S sprejemom krščanstva si nismo za ves svoj bodoči razvoj rešili le religijo samo, ampak si tudi zagotovili civilizacijo samo. Zgodovinsko pravilo je namreč, da krščanstvo edino izmed vseh religij obvlada razkrajalno dejavo človeške civilizacije. Enako pa zgodovinska izkušnja kaže, da zmore sredobežne sile civilizacije mojstriti le človek integralne, to je krščanske človečnosti."

DELO

Dolararjev opus vsebuje, kolikor se mi je posrečilo zaslediti, 163 števil in 154 nepodpisanih, deloma nedvomno njegovih, deloma le verjetno njegovih. Te nepodpisane so vseskoz krajše informativne notice.

Od 163 esejev, razprav, kritik sem jih v knjigo izbral 43 ter jih porazdelil v šest skupin: Vera in Cerkev (6), Slovenstvo (14), Jugoslovanstvo (4), Komunistični svet (4), Biografije (8), Kritike (7). Po času nastanka pa ima Dolinarjevo delo štiri obdobja.

1. obdobje obsega leta od 1936 do 1954. Začetki, kolikor je bilo mogoče ugotoviti, so kratki prispevki v mladčevskem glasilu Mi mladi borci. Tu je med nepodpisanimi članki v letih 1936-38 pet Dolinarjevih, kot je razvidno iz izvodov, katere je poslala njegova sestra Zinka; avtor je doma pod njimi zapisal svoji začetnici. Najbrž l. 1948 je nastala razprava Slovensko katoliško znanstveno delo. Francé je to nameraval izdati kot brošuro. Med papirji, ki jih je po njegovi smrti iz Rima prinesel prof. Janez Grum, je brati z Dolinarjevo roko napisano posvetilo: "Knjižica bodi posvečena spominu Marjana Kremžarja in Jaroslava Kiklja, s katerima smo delili mladeniške smeje načrte o intelektualnem apostolatu. Ni jima bilo dano dajati pričevanje resnici z umom, dala sta ga s krvjo za brate. In to je "večja ljubezen".

Najpomembnejše delo te dobe je Slovenska državna misel (48) s psevdonimom Peter Zevičnik. Doživela je tri ponatise. Služi kot učbenik na tukajšnjem srednješolskem tečaju.

Janez Grum je pred par leti odkril doslej nepoznano Dolinarjevo delo, 17 strani dolg spis *Yugoslavia* v severnoameriški Katoliški enciklopediji, Supplement I. 1955; napisal je to nekaj let prej.

Druga doba Francetovega ustvarjanja je doba sodelovanja v Slovenski kulturni akciji (1955-69). Tedaj so nastale velike biografije škofa Slomška (62), Franca Grivca (64), Aleša Ušeničnika (68) in najvažnejše kritike. Od leta 1964 pa še vso naslednjo dobo so se množili informativni nepodpisani članki. Pisec je čutil potrebo, da emigraciji postreže s poročili o dogajanjih po ZSSR in okupiranih državah srednje iz vzhodne Evrope. Posebno cenijo te informacije, da jih je pisec sestavljal po prvih virih, kar je kot poliglot lahko storil. Poleg navedenih šestih skupin v tej knjigi sestavlja to bogato poročevalsko delo sedmo skupino.

Tretja doba je doba Sija slovenske svobode v desetletju 1969 do 1978. Dolinar je domala obdelal slovensko zgodovino od srede prejšnjega stoletja do l. 1936 v teh temeljnih spisih: Hipoteke črednega stanja (leta 1859-93) (70). Leta 1873 do 75 so posebej obširneje prikazana v Slovenskem kulturnem boju 1873-75 in začetkih Slovenca (75). Do prvega katoliškega shoda sega na žalost nedokončani življenjepis Kardinal Misja v zgodovini slovenske Cerkve (77). Ponatis v tej knjigi prinaša dokaj obsežno spolnilo, pripravljeno za Sij, pa takrat nenatisnjeno. O prehodu iz Avstroogrske v Jugoslavijo govori knjižica. Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918 (71), razvoj v novi državi pa je natančno obdelan v razpravi Slovensko vprašanje v prvi Jugoslaviji (76-77).

Ob teh odličnih študijah iz naše preteklosti stoji enako kvalitetna presoja Katolicizma v procesu izvotlitve (71). Odlikuje se spet po prediranju do prvih virov, poznanju sem spadajoče literature in zanesljivi sodbi. Dolinar je v tem na višini takih teologov in filozofov, kot so Etienne Gilson, Jacques Maritain, Jean Guitton, Jean Danielou, ki so dotlej presojali revolucijo v Cerkvi.

Faktografija je pri Dolinarju neobhodna podlaga; iz nje sledi formuliranje zgodovinskega smisla, dojetje zgodovinskih iz-zivov, odkrivanje nalog, pogled v prihodnost. Z druge strani

pa historiograf iz dognanj filozofije zgodovine ocenjuje dogajanje in spopolnjuje dosežene uspehe, pojasnjuje neuspehe in nakazuje rešitve. Nekaj primerov: V Hipotekah črednega stanja zraste iz upodobitve dogajanj poglavje Narod-država s takimi dognanji: "To, kar iz ljudstva kot skupnosti istega jezika in slovstva ustvari narod, je narodno politično osamozavedanje, je zavestna in dejavna odločitev biti državni narod. Skupna volja iz roda v rod narorejajočega se življenjskega občestva, oblikovati kot samosvoja skupnost, kot "kolektivna osebnost" svojo bit ustanovi družbo svojega prava in svoje oblasti. V temeljni odločitvi biti samosvoja družba, se mnoštvo ljudi ne samo navzven razloči kot posebna, od vseh drugih skupnosti različna skupnost, temveč se predvsem strne v bitni naravnavi na – sprva samo v splošnih obrisih določene – samo tej skupnosti lastni skupni vrednotni smisel, skupni blagor, skupno blaginjo."

"Odpoved lastni državi je nazadnje obup nad lastno eksistenco in nujni nasledek so najprej priključitve tuji naciji."

"Pomanjkanje popolne narodne organizacije, zlasti vojaške, smo Slovenci v prelomnih časih vselej prebridko plačevali."

Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918: "Vekovite narodne naloge ne smejo postati odvisne od politične taktike. V politični strategiji moremo Slovenci imeti samo en cilj, neodvisno slovensko državo. V tem pomenu je samo in zgolj samoslovenska res slovenska politika". "Kdor hic et nunc bega enotno narodno voljo z zdeli jugoslovanskega federalizma ali konfederalizma, opravlja tlako za tujce. To so Slovencu vsi ne-slovinci." /Kako aktualno!/
 V tej dobi so nastale vse v to knjigo odbrane razprave iz skupin Jugoslovanstvo in Komunistični svet. Vsebino prvih nakazujejo izraziti naslovi: Nacionalno vprašanje v psevdosocialistični Jugoslaviji, Specifično jugoslovanski mit, Nacionalni jugokaos pred ljudskim štetjem, Demografska balkanizacija Slovenije.

Med spisi druge skupine je posebne omembe vredna razprava Dvajset let od kanonične obsodbe komunizma.

Nekaj pojasnil o koncu tretje dobe. V decembrski številki Sija 77 je izšla Javornikova (P.K.) obtožba Tatvina begunskega imetja o prodaji hiše na via Colli v Rimu. Žal je bilo v članku nekaj dvomljivih mest. Dolinarja je to razjezilo; posebno se mu je zdelo, da je članek krivičen do dr. Kacina in dr. Robiča. Takoj je odpovedal sodelovanje pri Siju. Ni pristal na to, da se zadeva

reši s popravki prizadetih. Takrat je prenehala tudi njegova korespondenca z mano, ki je bila 30 let izraz najinega tesnega prijateljstva. Tako nista bila skončana temeljita spisa Slovensko vprašanje v prvi Jugoslaviji in Kardinal Misja v zgodovini slovenske Cerkve.

Iz zadnje, četrte dobe (78-83) sta znani dve daljši stvari: Ciril-metodijska okrožnica Leona XIII. (1880). Zahvalno romanje katoliških Slovencev l. 1881 v Rim (izšlo 1981 v goriškem Kato-liškem glasu) in Sedej v zgodovini slovenske Cerkve (1981, predavanje v Trstu in Gorici).

* * *

Dolinar je mojster v izražanju misli. Ima pa kot izvirna osebnost nekatere posebnosti, ob katerih se prireditelj sprašuje, koliko jih sme spoštovati.

Predvsem gre za rabo nenavadnih besed, torej za *leksikalne posebnosti*. Sodim, da so deloma lastne tvorbe, deloma pa vzete iz starejših spisov in slovarjev. Naj jih nakaj naštejemo: boležljiv, edinit, izumek, izdanj, povzpetinski, pri(alii po-)dandanašnjitev, rečešnji, svojit(v)en, stornik, téga, zméta. Nisem jih nadomeščal z drugimi besedami, samo namesto netjak sem dal natisniti nečak. Pristine stare besede so npr. mogoč, mogočnost, člen (=član), nastopek.

Pravopisne posebnosti.

1) "Klerikalna končnica" -vec, -vka: bravec, prebivavec. Dolinar ni dosleden (-vec in -lec). Pri Siju smo dosledno uporabljali po Pravopisu 1962 uveljavljeni -vec, zato sem pri Dolinarju poenotil zakonodavci vpeljali -lec in dali črki -v- mesto le, če je pred njo kakšen -l- (klavec, volivec). Tako bo knjiga po svoje izpričevala svoj emigrantski izvor.

2.) spomnico sem spremenil v spomenico.

3.) zmisel je ostal tak. Med predlogoma s in z često ne dela razlike: z teto.

4.) avktor: starejša, po etimologiji pravilna oblika, značila dolga desetletja tudi za A. Ušeničnika. Pustil sem to obliko, proti koncu korekturnih pol pa sem večkrat popustil. Zadeva se pri naglem tisku in oddaljenosti prireditelja od tiskarne ni dala več urediti.

5.) Vejice so odveč (gl. Pravopis 1962), kadar nedoločnik nadomešča osebkov, predmetov ali prilastkov stavek. Npr.

"Verovati se pravi // v strastni notranjosti držati se objektivno negotovega." "V vsej tej moderni teologiji je težnja // vero določiti z oživitvijo na subjekt". Tudi tu nisem dosegel enotnosti. Dolinar skoro povsod stavi vejico.

* * *

Dolinarjevo delo, zlasti v tej knjigi zbrane stvaritve, je velik dosežek emigrantske dejavnosti in veliko obogatjenje slovenske kulture. Kaj se da postaviti ob stran temu delu od vsega, kar so na področjih njegovega ustvarjanja napisala v letih naše emigracije doma?

Zdi se, kakor da bi božja Previdnost hotela knjigo Slovenska katoliška obzorja prav v tem hipu, ko doma odpada s prestola laž in so srca in razumi željni resnice; ko je izziv časa prikazati pravo podobo preteklosti, oceniti sodobnost, pretehtati ideje ter nakazati varne poti v prihodnost. Upajmo, da bo Dolinarjevo delo izpolnilo svojo odgovorno, blagoslovljeno nalogo.

MARIJAN MAROLT KOT PRIPOVEDNIK

Diplomska naloga, napisana leta 1993,
na Oddelku za slovanske jezike in književnosti
ljubljske filozofske fakultete,
pod mentorstvom prof. dr. Helge Glušič.

UVOD

Marijan Marolt je predstavnik tistega dela slovenske književnosti, ki je nastajala daleč stran od domovine in bila zaradi razlogov, ki s književnostjo skoraj nimajo opraviti, bralcem doma le malo ali skoraj nič znana. Od leposlovja Marijana Marolta je v naših knjižnicah mogoče dobiti samo življenjepis o Jožetu

Marijan Marolt

Petkovšku (v Cakarjevi knjižnici na Vrhniki tudi izvod knjige *Zôri, noč vesela!*, ki so jo knjižnici podarili prav v času nastajanja te naloge), vsa druga njegova besedila pa so dostopna le v rokopisni čitalnici ljubljanske Narodne in univerzitetne knjižnice. V prihodnje bodo verjetno na voljo tudi v knjižnici zdomske literature, ki jo v *Zavodih svetega Stanislava* v Šentvidu pri Ljubljani pripravlja g. Arnež. Gradivo trenutno še ni dostopno, zato vse v tej nalogi zapisano temelji na tistem, kar je bilo mogoče dobiti ali preveriti v Narodni in univerzitetni knjižnici.

Z Marijanom Maroltom kot predstavnikom kulturnega življenja slovenske emigracije v Argentini in leposlovcem se je resneje ukvarjal doslej le njegov sodobnik in sodelavec Tine Debeljak. Debeljakov esej o Maroltu, objavljen ob življenjepisni povesti o Jožetu Petkovšku (Buenos Aires, 1975), me je spričo Maroltove anonimnosti celo v njegovem rojstnem kraju spodbudil k nadaljnjemu zbiranju podatkov, povezanih z njegovim leposlovnim delom. Na podlagi tega je nastalo pričujoče besedilo, ki se zaradi obsežnosti doslej še ne- ali napol obdelanega gradiva osredotoča le na vsa tri daljša leposlovna besedila Marijana Marolta. Njegova kratka proza, ki je tukaj predstavljena le v obrisih, pa še čaka na temeljitejši pretres.

In zdaj še najprijetnejša naloga tega uvoda.

Za pomoč pri nalogi najprej hvala mentorici prof. dr. Helgi Glušič. Zahvaljujem se tudi Janezu Maroltu, sinu obravnavanega, ki mi je posodil svoje izvode obeh nedosegljivih knjig, ter Milki in Vinku Jereb za posredovanje pri tem. Hvala tudi Janezu Suhadolniku, ki je besedilo oblikoval. Ker ne vem, kje bi to storila sicer, se na tem mestu zahvaljujem knjižničarkam oddelčne knjižnice za pomoč v vseh letih študija, predvsem pa za njihovo vsem znano prijaznost.

Najiskrenejša hvala, in ne na zadnjem mestu, pa gre seveda mojim staršem.

Že vedo za kaj.

Kdo je Marijan Marolt?

Marijan Marolt se je rodil 21. januarja 1902 v Verdu pri Vrhniki in umrl 11. januarja 1972 v Buenos Airesu v Argentini.

Njegov oče, zdravnik dr. Janko Marolt, se je leta 1889, ko se je poročil z Marijo Petrič, preselil na Vrhniko. Marijan je bil eden od njenih štirih otrok, drugi po vrsti. Imel je tri sestre; starejšo Jelico in mlajši Lilo in Dano. Maroltova domačija, ki je stala ob Ljubljanci v Verdu, je bila premožna. Poleg treh stanovanjskih hiš in hlevov je imela še žago, mlin in do leta 1911 opekarno.¹

1. Posestvo, tedaj še Žitkovo, je konec 19. stoletja naslikal vrhniški slikar Simon Ogrin. Reprodukcijska slika je del slikovne priloge k življenjepisni povesti o Jožetu Petkovšku (1975, 164).

Oče Marijana Marolta, tedaj vrhniški zdravnik, je bil tako eden najpomembnejših veleposestnikov in industrialcev v okolici, razen tega pa intelektualec, ki je imel stike z mnogimi ljudmi iz tedanjega javnega življenja (npr. z Janezom E. Krekom). Razumljivo je torej, da je edinemu sinu, ki ga je določil za dediča, želel omogočiti čim boljšo izobrazbo. Zato ga je poslal v gimnazijo v benediktinski samostan v Št. Pavlu na Koroškem, kjer so se tedaj šolali sinovi najvišje avstrijske in ogrske aristokracije. Tam je Marijan končal šest razredov. Zaradi incidenta na šolskem izletu, ko se je javno zavzemal za majsko deklaracijo, so ga namreč leta 1918 izključili.

Šolanje je nadaljeval v Ljubljani. Na humanistični gimnaziji, kjer je končal zadnji dve leti, je obiskoval tudi literarni tečaj katoliških dijakov, ki sta ga vodila pesnik Anton Podbevšek in pisatelj France Bevk. (Debeljak 1975, 255)

Maturiral je leta 1920 in se vpisal na tedaj ustanovljeno univerzo v Ljubljani. V letih 1920-1925 je študiral pravo, kar je bila očetova želja. Hkrati pa je na filozofski fakulteti obiskoval predavanja iz umetnostne zgodovine pri prof. Izidorju Cankarju, katerega pogledi, tako umetnostni kot politični, so imeli nanj močan vpliv. Veliko let pozneje ga opisuje tudi v članku *Dr. Izidor Cankar prvo leto na univerzi* (*Svobodna Slovenija* 1969). Maroltovo zanimanje za umetnost, posebej likovno, se je kazalo tudi v tem, da se je že v gimnazijskih letih na Koroškem učil slikarstva pri prof. Switbertu Lobisserju, v Ljubljani pa pri Franu Zupanu.

Ko je leta 1925 končal obe fakulteti, je najprej odslužil vojaško dolžnost (2 leti). V letih 1927-1932 je bil sodni pripravnik in odvetniški praktikant v pisarni dr. Rakuna v Celju. *Slovenski biografski leksikon* (I, 62) pravi, da se je Marolt v času svojega službovanja v Celju "mnogo udeleževal v propagandi domače umetnosti in ljudski prosveti". Medtem (leta 1929) se je tudi poročil. Ko je leta 1932 opravil odvetniški izpit, se je z družino preselil na dom v Verdu. Do konca druge svetovne vojne je bil odvetnik na Vrhniki, kjer je takoj po preselitvi odprl svojo odvetniško pisarno.

V javnem življenju Vrhnike je deloval predvsem na kulturnem, pa tudi na političnem področju. Bil je predsednik Prosvetnega društva in v njem obenem predavatelj, režiser, igralec in masker. Razen tega je bil še predsednik občinske hranilnice in posojilnice, predsednik gospodarske zadruga ter banovinski svetnik.

Pomembno je omeniti tudi, da se je leta 1937 zavzemal za ustanovitev slovenske likovne akademije v Ljubljani.

Ker je bil ena najvidnejših osebnosti na Vrhniki in protikomunistično usmerjen, je v času splošne vstaje Osvobodilne fronte živel v nenehni nevarnosti za življenje. Po treh neuspešnih napadih nanj se je začasno umaknil v Trst. Vrnil se 90. 12. oktobra 1942. Medtem so partizani izropali njegovo domačijo. (Debeljak 1975, 259) Skoraj logično je torej, da je podpiral ustanovitev slovenskega domobranstva in se ob vzpostavljanju vaških straž počutil bolj varnega. Poleg tega ni upošteval poziva h kulturnemu molku; nadaljeval je delo v Prosvetnem društvu na Vrhniki in se udeleževal sej Narodne galerije.

Vse to je bilo razlog za to, da se je maja 1945 s številnimi drugimi Slovenci umaknil v emigracijo. Z družino so se s tovornjakom Maroltovega zeta Hrena selili prek Ljubljane čez Ljubelj v Borovlje, od koder so jih z angleškimi tovornjaki odpeljali najprej v Monigo pri Trevisu v Italiji, od tam v Servigliano (taborišče št. 9) in pozneje v Senigallijo (taborišče št. 7). Od tam so pozneje večje družine preselili v Barletto blizu Barija v južni Italiji. V Senigalliji in Barletti je bil Marolt ravnatelj in profesor na begunski gimnaziji. (Jevnikar 1992, 398) S tem pa se pot še ni končala. Iz Barlette so jih pozneje preselili v taborišče Bagnoli pri Neaplju, nato pa v Nemčijo, kjer so se v Hamburgu po mesecu dni čakanja vkrcali na ladjo, ki jih je odpeljala v Buenos Aires v Argentino. V Nemčiji je ostala njegova hčerka Mojca, ki se je bila v taborišču v Barletti poročila z rojakom. (Debeljak 1975, 260-261)

Marijan Marolt je v Argentino pripotoval junija 1948, z ženo in dvema otrokoma, sinom Primožem in hčerko Polonco. Z njimi poleg Mojce tudi ni bilo najstarejšega sina Janeza, ki je bil vrnjen v domovino iz Vetrinja. Ob prihodu v novo deželo so morali najprej poskrbeti za stanovanje in službo. Maroltova družina je s pomočjo Janeza Hladnika² dobila sobo v večji hiši v predmestju Buenos Airesa, v kateri je živelo še več desetih Slovencev.

2. Duhovnik Janez Hladnik se je pri predstavnikih argentinske oblasti zavzel za Slovence v begunskih taboriščih po Italiji in Avstriji, ki so začeli prihajati v Argentino leta 1948. (Rot 1993, 305) Dobil je dovoljenje za do 10 000 novih naseljencev, ki jim je pomagal iskati tudi službo in stanovanje. (Debeljak 1975, 262)

Marijan Marolt je v letih 1948-1954 zamenjal štiri službe. Navkljub dvema diplomama se je bil prisiljen preživljati z delom, ki ni zahtevalo nikakršnega umskega napora. Najprej je bil vratar, nato strojni delavec v barvarni, od koder so ga po nekaj dneh zaradi zdravstvenih težav izključili. Tudi s tretjo službo ni imel sreče; kot mizar je delal v tovarni kitar, ki pa je pogorela. Poslej je pomagal pri pleskarskih in kleparskih delih v rafineriji v pristanišču Buenos Airesa, kamor se je vsak dan dve uri vozil z avtobusom. Ko pa je bila leta 1954 ustanovljena *Slovenska kulturna akcija* (SKA), je Marijan Marolt postal njen tajnik in plačani vodja pisarne, čeprav se je s tem zavestno odrekel pokojnini, ki bi jo pozneje lahko prejemal. Tako je bilo težav s službo sicer konec, njegovi dohodki pa so še vedno ostali nizki, saj je bila večina dela, ki ga je poleg plačanega tajništva pri SKA opravljal za slovensko skupnost v Argentini, ne-honorirana.

Marijan Marolt je v Buenos Airesu deloval kot vsestranski kulturni delavec. Redno je sodeloval z večino tamkajšnjih slovenskih glasil, predvsem kot literarni in gledališki poročevalec in kritik. Organiziral je številne likovne razstave. Bil je ravnatelj in profesor na umetniški šoli SKA ter predavatelj na slovenskem oddelku ukrajinske katoliške univerze v Buenos Airesu. (Jevnikar 1992, 398) Kmalu po svojem prihodu v Argentino pa se je začel v tamkajšnji javnosti pojavljati tudi kot pisatelj. Tine Debeljak v življenjepisu Marijana Marolta (1975, 296) pravi, da je bil "tipični lik slovenskega emigracijskega kulturnega delavca".

Kot izredno ploden kulturno- in umetnostnozgodovinski delavec je bil Marijan Marolt 22. marca 1957 na predlog F. Erjavca sprejet med redne člane *Svobodne akademije znanosti in umetnosti* (*L'Academie Internationale Libre des Sciences et des Lettres*) v Parizu. Ta organizacija je združevala znanstvenike in umetnike emigrante iz vse tedanje Vzhodne Evrope. (Debeljak 1975, 282)

Marijan Marolt se iz svojega prvega stanovanja v San Martínu, predmestju Buenos Airesa, ni več selil, čeprav je poslopje postopoma razpadalo in so ga drugi prebivalci zapuščali. Po boleznih, med katero je še vedno pisal, čeprav ga je vedno bolj priklepala na posteljo, je le dober teden pred svojim 70. rojstnim dnevom umrl. Pokopan je v Argentini. V rojstnem Verdu so mu na družinski grobnici Maroltovih lahko postavili le ploščo.

Marjan Grum: "Ljudstvo"

Mešana tehnika (železo, cement, poliestrska smola).

Marijan Marolt kot pisec in kulturni delavec

Čprav Maroltov koroški gimnazijski prijatelj³ v pismu Tinetu Debeljaku piše, da je profesor nemščine na gimnaziji v Št. Pavlu "njegove /Maroltove/ naloge večkrat posebej pohvalil" (Debeljak 1975, 253) in čprav je, kot že omenjeno, na ljubljanski gimnaziji obiskoval literarni tečaj, v doslej dostopnih virih in literaturi ni zaslediti natančnejših podatkov o Maroltovih pisnih izdelkih in morebitnih objavah v tem obdobju njegovega življenja.

Drugače je bilo na univerzi, ko se je z raznimi študijami in članki, povezanimi z njegovim študijem umetnostne zgodovine, že razmeroma pogosto pojavljal v tedanji periodiki. *Slovenski biografski leksikon* (I, 62) o objavah Marijana Marolta pove tole: "Njegovo glavno delo se tiče domače umetnostne zgodovine, posebno topografije umetn. spomenikov." Po navodilih Izidorja Cankarja je za revijo *Mladika*, ki jo je tedaj urejal Fran Saleški Finžgar, napisal oceno Cankarjeve *Sistematike stila*⁴ (Debeljak 1975, 255). Tudi dr. Rajko Ložar v svoji študiji o Marijanu Maroltu kot umetnostnem zgodovinarju, ki je poleg že omenjene Debeljakove objavljena kot spremna beseda k življenjepisni povesti o Jožetu Petkovšku (Buenos Aires, 1975), omenja, da "je imel Cankar /Izidor/ posebno rad Marolta, med drugim zato, ker je bil ekspeditiven". Ena izmed nalog, ki jih je Cankar naložil Maroltu, je bilo sestavljanje bibliografije slovenske in jugoslovanske strokovne literature za *Zbornik za umetnostno zgodovino* (ZUZ) v letih od 1921-1929. V istem zborniku je Marolt objavljala tudi druge članke in poročila. Najpomembnejša je študija *Jožef Petkovšek* (ZUZ IV, 1924, 26-37), o katerem je pisal še večkrat pozneje, pa tudi študija *Matej Facia in njegovi nasledniki* (ZUZ, 1926). Njegovo največje delo iz študijskih časov pa je *Dekanija Vrhnika, topografski opis*, ki je izhajal najprej kot priloga *Zbornika za umetnostno zgodovino*, leta 1929 pa je bil objavljen v knjigi. (Ložar 1975, 238)

Še dejavnejši na umetnostnozgodovinskem področju je bil Marolt med službovanjem v Celju. Za zbornik *Slovinci v desetletju 1918-1928* je napisal pregled *Likovna umetnost pri Slovencih 1918-1928*. Leta 1928 je v *Zborniku za umetnostno zgodovino* objavil

3. Prof. J. Hutter iz Globasnice na Koroškem.

4. Izidor Cankar: *Uvod v likovno umetnost. Sistematika stila*, 1926.

razpravo *Celjski nagrobniki 15. in 16. stoletja*. Napravil je tudi umetnostno topografijo celjske dekanije, ki je izšla v dveh zvezkih (1931, 1932). Leta 1932 je izšla knjižica *Javni umetnostni spomeniki v Celju in okolici*. (SBL, I, 62) Med službovanjem v Celju je menda pisal tudi pesmi in prozo ter se lotil celo drame, vendar je pozneje menda vse sežgal. (Debeljak 1975, 256)

Tudi kot begunec se je udejeval na kulturnem področju. V Senigalliji je pisal v *Zedinjeno Slovenijo*, tedaj šapirografirani list, ki ga je urejal Joško Krošelj. Pozneje pa je bil v taborišču v Barletti, kjer je bilo okrog 2 000 beguncev različnih narodnosti, urednik njihovega skupnega časopisa *Zapad - West*. (Debeljak 1975, 260)

V Argentini se je prav tako takoj vključil v kulturno življenje. Vsi tamkajšnji slovenski listi so ga prosili za sodelovanje. V letih od 1948 do 1953, ko je bil še delavec, je pisal predvsem reportaže, poročila, povzetke vsebin raznih publikacij in podobno. Ker se je razen s slikarstvom in literaturo že prej ukvarjal tudi z gledališčem, je v Argentini pisal poročila in ocene predstav tamkajšnjih slovenskih gledaliških skupin, spremljal pa je tudi slovensko begunsko gledališče po drugih deželah.

Za *Zbornik Svobodne Slovenije* (ZSS) je napisal tudi nekaj razprav o kulturnem življenju Slovencev v taboriščih v Italiji, v Barletti (ZSS 1949) in v Senigalliji (ZSS 1952). V istem zborniku je priobčil tudi nekaj obširnejših razprav na to temo: *Kulturno delo v italijanskih taboriščih od 1945 do 1950* (ZSS 1953, 125-138), *Kulturno življenje Slovencev v zamejstvu* (ZSS 1953), *Likovna umetnost, glasba in gledališče* (ZSS 1954, 264).

Ob vsem tem pa seveda ni zapustil področja umetnostne zgodovine in slikarstva. Že leta 1949 je napisal študijo *Slovenstvo v likovni umetnosti* (*Vrednote* 1949, 281-289)⁵. Pozneje je objavil članek o slikarkah v slovenski likovni umetnosti⁶ in članek o slikarju Francetu Ahčinu (*Vrednote* 1951). (Debeljak 1975, 267) Strnjene poglede na razvoj likovne umetnosti v izseljenstvu je priobčil v člankih *Slovenska likovna umetnost v izseljenstvu* (ZSS 1956, 240), *Delež upodabljaljivih umetnikov v naši kulturni rasti*

5. Študija je nastala ob knjigi Franceta Steleta *Slovenski slikarji* (1949).

6. Ob priliki dveh razstav slovenske izseljenške umetnice Bare Remec.

(*Glas SKA* 1964, št. 9-10) in *Mi in slovenska likovna umetnost* (*Glas SKA* 1957). Posebej pomemben pa je zbornik *Slovenska likovna umetnost v zamejstvu*, ki je izšel leta 1959 pri SKA. (Debeljak 1975, 279) Omeniti je potrebno tudi Maroltovo nastopno predavanje ob sprejemu v že omenjeno *Svobodno akademijo znanosti in umetnosti* v Parizu leta 1957, v katerem je podrobneje predstavil leto prej umrlega arhitekta Jožefa Plečnika in ki je bilo deležno posebnih pohval. (Debeljak 1975, 282)

Marijan Marolt je zbiral tudi bibliografijo o škofu Baragi⁷ v slovenskem zdomskem tisku in o njem napisal več člankov: *Baraga kot Slovenec in kulturni delavec* (*Svobodna Slovenija* 1954), *Baraga slikar in njegov lik* (*Duhovno življenje* 1952, 456). (Debeljak 1975, 265)

Ob ustanovitvi Slovenske kulturne akcije se je lotil razstav. Že aprila 1954 je pripravil razstavo z naslovom *Slovenska pokrajina*.⁸ Istega leta je junija organiziral razstavo *Meštrovičevih del*⁹, septembra pa razstavo slovenske izseljenske grafike. Leta 1964 je organiziral razstavo ob desetletnici SKA in leta 1966 razstavo slovenskega zdomskega portreta. (Debeljak 1975, 272-275)

Še širokopoteznejše načrte je Marijan Marolt zastavil z ustanavljanjem umetniške šole pri Slovenski kulturni akciji, ki je začela z delom oktobra 1955, vendar je po izšolani eni generaciji (od prvotnih 10 jo je končalo 7 slušateljev) na žalost prenehala delovati. V predavalnico in atelje je Marolt s sodelavci preuredil kar leseno barako na vrtu poslopja, v katerem je imela svoje prostore Slovenska kulturna akcija. (Debeljak 1975, 273)

Omeniti je potrebno tudi, da je bil Marijan Marolt urednik *Zgodovinskega zbornika* (Buenos Aires: SKA, 1959) in da je kot glavni urednik publikacije, ki pa pozneje ni izšla, zbiral podatke za *Izseljenski biografski leksikon*¹⁰. (Debeljak 1975, 280-281) Marolt je sestavljal tudi bibliografijo SKA za prvo desetletje njenega obstoja, ki pa je ostala v rokopisu.

7. Friderik Irenej Baraga (1797-1868), slovenski misijonar, škof Gor. Michigana, ZDA.

8. Ob prvi predstavitvi SKA. Razstava je bila odprta samo eno uro.

9. Maroltov govor *Meštrovič in Slovenci* je bil objavljen v *Vrednotah* (1954, 141-143).

10. Publikacija naj bi pomenila protiutež ljubljanskemu *Biografskemu leksikonu*.

Marijan Marolt kot pripovednik

Z večino področij intelektualnega dela, na katerih je deloval v izseljenstvu, se je Marijan Marolt ukvarjal že v domovini. Vendar pa se je v emigraciji prvič pojavil kot pisatelj.

Vsi viri navajajo tri njegova obširnejša leposlovna dela, od katerih je zadnje izšlo posthumno. To so: *Zôri, noč vesela!* (Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1956), *Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška* (Buenos Aires: Svobodna Slovenija, 1967) in *Jože Petkovšek: življenjepisna povest* (Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1975).

V Argentini je Marolt pisal in objavljaj tudi krajša pripovedna besedila. Ker njegova bibliografija še ni sestavljena, različni viri omenjajo različne naslove. Po pregledu zdomskih publikacij, v katerih je Marolt objavljaj, in redkih študij o njem je mogoče sestaviti naslednji seznam:

- feljton *V kolektivu* (*Svobodna Slovenija* 1949, št. 31 in 33);
- feljton *Zamejska potovka* (*Koledar Svobodne Slovenije* 1951, 212-230);
- *Buhkando trabaho*¹¹: Odlomek iz še neobjavljenega avtobiografskega romana "Neroda na Večernem" (*Koledar Svobodne Slovenije* 1951, 241-248, psevdonim Ludvik Kavšek);
- črtica *Proi letnik* (*Meddobje* 1957, 127-137);
- črtica *Žena, dar božji* (*Zbornik Svobodne Slovenije* 1958, 165-177);
- črtica *Spomini vmret!*¹² (*Zbornik Svobodne Slovenije* 1961, 115-134);
- črtica *Andrej iz Konjic* (*Svobodna Slovenija* 1963, št. 49-52 in 1964, št. 2-5).

O začetkih svojega pisanja je v intervjuju Tineta Debeljaka za *Glas Slovenske kulturne akcije* (4.2.1956, št. 2) Marolt sam povedal naslednje:

Kaj bi tajil, da sem v gimnaziji v nemškem Št. Pavlu zlagal slovenske pesmi. V sedmo šolo sem prišel v Ljubljano, takrat sem bil še ekspresionist./.../V Celju sem napisal dramo, potem pa se večkrat lotil proze... pa že ob začetku

11. Argentinska izgovarjava [buscando trabajo], slovensko iščoč delo.

12. Naslov je tedanji prevod sentence Memento mori.

obtičal. Vse to sem zažgal. Pozneje, ko sem prišel na Vrhniko, sem bil preveč zaposlen, da bi se kdaj resno lotil literarnih poskusov; za prosti čas mi je bila umetnostna zgodovina še vedno prva srčna potreba. Tudi v begunstvu sem bil tisti profesor v Senigal/1/iji in Barletti, ki je imel največ tedenskih ur in sem se nanje tudi temeljito pripravljaj. Literatura se mi je sicer v glavi porajala, pa tudi sproti splahnela.

Sledi vprašanje, ali je v Buenos Airesu začel s podlistki, in naslednji odgovor:

Da. Klima za literaturo in duševno delo sploh tu ni najbolj ugodna. Pač pa je bilo ugodno marsikaj drugega. Dolge vsakodnevne vožnje na delo, tja in nazaj, mehanično delo pri strojih, vratarstvo in pleskarstvo - vse to naravnost draži fantazijo. Prazen izgovor, če pravi duševni delavec, pisatelj, pesnik, ali kdorkoli, da ne more ustvarjati, ker ga telesno delo tlači. Telesno delo ni ovira za duševno snovanje; verjamem pa in vem iz izkušnje, da ovira človeka pri takem snovanju pisarniško delo. Iz tistih podlistkov se mi je izcimilo ogrodje zabavnega romana /Zôri, noč vesela!/.¹³

Književno ustvarjanje slovenskega zdomstva v Argentini¹⁴

Na tem mestu podrobno pisati o slovenskem leposlovju v Argentini oziroma o leposlovnih prizadevanjih tamkajšnjih Slovencev bi bila mnogo preobsežna naloga. Vendar pa ni moč govoriti o enem od avtorjev izolirano, ne da bi ga literarno-zgodovinsko vsaj približno umestili v kontekst. Zato naj si na

13. Citat je vzet iz že večkrat omenjene spremne besede Tineta Debeljaka k povesti o Petkovšku.

14. Izraz *zdomec* (zdomski, zdomstvo) so prvi začeli uporabljati prav izseljenci v Argentini, pozneje pa ga je sprejel tudi matični tisk v pomenu izseljenca sploh. Zdomska slovenska književnost zajema torej tisto slovstveno dejavnost v slovenskem jeziku, ki nastaja v etnično neslovenskem okolju. (Pogačnik 1972, 5) Pozneje se je v strokovni literaturi pojavila tujka *emigrant* (emigrant-ski, emigracija). Čeprav ne gre za besedi s popolnoma prekrivno pomensko- sestavinsko strukturo, ju v tem besedilu uporabljamo kot sopomenki.

tem mestu dovolimo zares kratek ekskurz v razvoj zdomske literature v Argentini. Glede na to, da je Marijan Marolt v besedno umetnost posegal kot pripovednik, nas zanima seveda predvsem pripovedna proza.

Argentina oziroma Buenos Aires je po drugi svetovni vojni središče slovenskega zdomskega ustvarjanja sploh, saj tam živi večina zdomskih pisateljev. Politični in drugi razlogi za naseljevanje Slovencev v tej deželi so bolj ali manj znani. Tudi o njihovi organiziranosti in ustanovah, v okviru katerih delujejo, smo v domovini lahko že brali in slišali, zato jim tukaj, čeprav so večkrat omenjane, ne bomo posvečali posebnega prostora. Prav tako ne založniškim ustanovam in periodičnemu tisku, čeprav ne gre prezreti dejstva, da je zdomska književnost od tega dvojega še posebej odvisna. Ognili se bomo tudi naštevanju posameznih avtorjev in le na kratko orisali temeljne značilnosti literature, ki jo je Marijan Marolt soustvarjal.¹⁵

Najprej velja opozoriti na dejstvo, da skoraj vse do osamosvojitve Slovenije tako rekoč ni bilo stikov med zdomskimi Slovenci in domovino, kar je glede na velike kulturološke razlike seveda moralo vplivati tudi na zdomsko literaturo. Kljub temu pa je njen razvoj organsko povezan s književnostjo v domovini, saj na obe deluje ista kulturna in literarna tradicija. Z diahronega stališča gre pri zdomski književnosti predvsem za nadaljevanje slovenske književnosti od točke, ko so bili stiki ustvarjalcev z matično literaturo prekinjeni.

Tedaj se po mnenju dr. Helge Glušič slovenska zdomska književnost razdeli na dva glavna tokova; na tok pričevanja in na tok umetniškega ustvarjanja. Poglavitna značilnost prvega je dokumentarna reportažnost. Umetniškoustvarjalni tok se od njega loči predvsem po tem, da obravnava tudi tematiko, ki je slovenska literatura dotlej ni poznala, še posebej pa po svojem iskanju v oblikovalnem smislu. (Glušič 1992, 9)

Sicer pa je razpon zdomske književnosti širok tako s tematskega kot s stilnega vidika. Razlog za to je (tudi) v tem, da so literarni

15. Več o tem v:

- Jože Pogačnik: *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo: Oris izhodišč in ocena vrednosti*. Kosovelova knjižnica (5), Trst, 1972, 40-45.

- Andrej Rot: *Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni*. V: *Dve domovini Two Homelands* 2-3: Razprave o izseljenstvu. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Ljubljana, 1992, 209-235.

program zdomske književnosti, njegova etična in estetska izhodišča, vsaj v začetku oblikovali predvsem starejši, že v domovini uveljavljeni pisatelji, ki so izhajali iz izročila katoliške literarne tradicije med obema vojnoma. Ti so v glavnem ohranjali že oblikovan stilni pristop in ga dopolnjevali z novo tematiko. Tri najopaznejše tematske plasti nastajajoče književnosti je v *Pomen in značaj emigrantske literature*¹⁶ že leta 1947 nakazal Tine Debeljak. Te so:

- tematika, povezana s snovnimi prvinami domovinskih zgodb, pokrajino, tradicijo, kulturo in socialnim življenjem v domovini;
- tematika, ki posega v čas druge svetovne vojne doma, begunskih taborišč po njej in v sodobno emigracijo (ta opus je najobsežnejši);
- tematika, vezana na upanje v poravnavo zgodovinskih nesporazumov in njihovih posledic.

Pozneje so nove generacije ta program seveda prerasle, kar se je kazalo v iskanju novih oblikovalnih možnosti, predvsem pa v tematiki, v katero so vnesle nove, pogosto tudi eksotične motive. (Glušič 1992, 10-11)

Tudi sicer slovenska zdomska literatura, še posebej pa tista v drugi polovici 20. stoletja v Argentini, jasno daje prednost vsebini pred obliko. (Rot 1993, 304) Prav zato je verjetno tudi večina literarnoestetskih vrednotenj pozorna predvsem na ta element zdomske književnosti.

Kot že rečeno, se zdomska književnost druge polovice 20. stoletja v svojih začetkih opre predvsem na predvojno dominisvetovsko literarno estetiko, ki jo že v začetku nekoliko modificira, pozneje pa popolnoma prerase. Gre torej za avtorje, ki jih določa katoliška svetovnonazorska usmeritev, ki pa jo je v književnosti treba razumeti predvsem kot etično in manj kot ideološko podlago. (Pogačnik 1972, 29-31 in 71-75)

Nadaljevanje dominisvetovske tradicije se v zdomski pripovedni prozi razen v motiviki kaže predvsem v oblikovalnih postopkih in književnih vrstah, ki jih avtorji te smeri izbirajo. Pripovedna proza se v začetnem obdobju najbolj drži klasičnih, tj. realističnih oblikovalnih standardov, ki v skladu z zgoraj

16. Nova doba 1947, 7/9, 16.

omenjeno literarnoestetsko podlago pomenijo tudi naslonitev na slovensko pripovedništvo 19. stoletja. (Pogačnik 1972, 85) Kot rečeno, se z vstopom novih generacij ta spekter razširi, tako da Andrej Rot (1993, 321) že govori o treh različnih sklopih slovenske leposlovne proze v argentinskem zdomstvu; o domačijski literaturi, eksistencialno-humanistični literaturi in novih poskusih v zdomski književnosti.

Zdomska književnost je torej organski del slovenske književnosti, čeprav ima seveda svoje značilnosti in razvoj. Kam v tem okviru uvrstiti Marijana Marolta kot zdomskega pisatelja pripovednika bomo skušali ugotoviti v naslednjih poglavjih.

ZÔRI, NOČ VESELA!

Ta roman¹⁷ je prvo Maroltovo obsežnejše pripovedno delo. Naslov je prevzet po naslovu božične pesmi vrhniškega učitelja, skladatelja in organista Leopolda Cveka (1814-1896), ki v delu nastopa kot ena literarnih oseb. Prva in, kolikor je bilo mogoče preveriti, doslej edina izdaja (1956), ki je izšla pri *Slovenski kulturni akciji*, obsega 317 strani. Tekst je dopolnjen z osmimi umetniškimi prilogami (reprodukcije del Simona Ogrina, Janeza Wolfa, Janeza Šubica in drugih), natisnjena pa je tudi naslovna pesem z notami. Ovitek te izdaje je izdelal Andrej Makek¹⁸, prikazuje pa motiv vrhniške župnijske cerkve, v katero je postavljen precejšnji del literarnega dogajanja v romanu oziroma je vsaj posredno povezan z njo.

Leposlovno obdelana snov ima podlago v zgodovinskih dejstvih. Jedro dogajanja je postavljeno na Vrhniko in v njeno okolico, deloma pa tudi v Italijo, natančneje v Benetke, Verono¹⁹ in Trst. Gre za Vrhniko v času, ko je bila že narodno prebujena in ko so v kraju delovali na gospodarskem in kulturnem področju napredni in pomembni ljudje, kakršen je bil npr.

17. Termin v povezavi s prvima dvema obširnejšima Maroltovima pripovednima deloma ni ustaljen pri vseh kritikih. Kljub temu ga v tej nalogi uporabljamo. Obrazložitev sledi v nadaljevanju.

18. Slikar, tedaj še slušatelj umetniške šole SKA, pozneje Maroltov zet.

19. Bitka pri Custozzi (vas jugovzhodno od Verone), kjer so leta 1866 Avstrijci premagali Italijane.

Franc Kotnik²⁰, tudi ena pomembnejših literarnih oseb v delu. V času, ki si ga je pisatelj izbral za dogajalni čas romana, je v vrhniški cerkvi sv. Pavla ustvarjal svoje freske slovenski slikar Janez Wolf. Tedaj je na Vrhniki živel inženir Stampetta, ki je skonstruiral železniški most med Verdom in Logatcem. Glede na vsa ta in še druga omenjena zgodovinska dejstva je dogajalni čas romana mogoče okvirno omejit z letnicama 1860 in 1870. Vinko Beličič v svoji predstavitvi Maroltove knjige (*Demokracija* (Trst) 1956) zapiše, da gre za čas med 1866 in 1868, dr. Jože Krivec pa, da gre za "Vrhniko v drugi polovici preteklega stoletja" (*Svobodna Slovenija* 1956). Avtor sam je navedel natančen datum zmage pri Custozzi, to je "24. rožnik /junij/ 1866" (*Zôri, noč veselja!*, 1956, 176), začetek romana postavil v april leto prej in konec na božič leto pozneje. Tako lahko dogajalni čas romana določimo z leti 1865, 1866 in 1867.²¹ Zelo opazne so tudi številne umetnostnozgodovinske reminiscence, čemur se spričo avtorjeve izobrazbe in profesije ne gre čuditi.

Zunanja zgradba besedila je preprosta. Fabula je razdeljena na enajst poglavij, katerih naslovi z eno ali nekaj besedami nakazujejo bistvo vsebine. Vsako od njih je sestavljeno iz krajših, vsebinsko zaokroženih delov, ki so oštevilčeni. Za ponazoritev dogajalne zgradbe naj navedemo kratek povzetek dogajanja po poglavjih.

- Krinolina gre na sprehod

Nečakinja in gospodinja dekana Bonnerja, "farovška Metka", v ponedeljek sredi aprila na sprehodu po Vrhniki izve najpomembnejše novice, ki zapletejo nadaljnje dogajanje; da umira posestnik Jože Žitko iz Verda, boter Mivškove Rezike; da Reziko zalezuje notar Alojz in to odkrije njegova žena; da učitelj in organist Leopold Cvek, Metkina nekdanja ljubezen, prerad pogleda v kozarec.

20. Kotnikov rod je imel v razvoju Vrhnike pomembno vlogo. Franc Kotnik (1828-1890), med drugim poslanec v tedanjem deželnem zboru, je s svojo dejavnostjo zagotovil prevlado slovenskega tabora na Vrhniki. Kot lastnik parketarne in opekarne pa je največ storil za industrializacijo Vrhnike in njene okolice. (Kreft 1992, 15)

21. V roman so vključeni tudi nekateri dogodki, za katere iz zgodovinskih virov vemo, da ne sodijo točno v omenjeni časovni okvir. Ker gre za leposlovje, si je avtor to seveda lahko privoščil, čeprav verjamemo, da je zgodovinska dejstva dobro poznal.

- Štirje bradači in en golobradec

Rezika se zaupa botrovi ženi Micki in ta jo vzame v službo v Žitkovo gostilno, da ji ne bo več treba pospravljat k notarju. Po obisku pri bolniku se tam zberejo notar, padar Verne, ki joče za izginulim sinom Julčetom, in Jožetovi prijatelji - posestnik Jože Kotnik, inženir Stampetta in glasbenik Cvek. Govor je o tedanji politiki in gospodarstvu.

- Cajhaste hlače

Rezika da bratu Primožu narediti nove hlače pri krojaču Jakobu Cankarju na Klancu.²² Primož jo pri notarju maščuje tako, da mu razbije okno. Zatoži ga Špeharjev Nacek, sin trgovca Ignacija Jelovška. Vrhniko prvič obiše slikar Janez Wolf.

- Revolucija na pevskem koru

Jeziki krivijo Reziko, ne notarja. Pevke v cerkvenem zboru izrabijo priložnost, da bi se je znebile, a dekan njihov upor zaduži že v kali. Govorice pa prizadenejo Rezikinega fanta, Štefana Isteniča, ki se brez slovesa javi v vojaško godbo.

- Birma, nova maša, smrt

Na binško ponedeljek se Primož, Rezika, Micka in njen brat Andrej, prvi hlapec pri Žitkovih, odpeljejo v Ljubljano na Primoževo birmo. Rezika skuša najti Štefana. Ker so ga že odpeljali v Italijo, pusti pismo zanj. Drugi Mickin brat, Janez Nagode, bere novo mašo na Vrhnikih. Medtem umre Jože Žitko.

- Vojska

Janez Nagode nastopi kaplansko mesto na Dolenjskem. Štefan Istenič preživi vse leto v godbi, ki jo pošljejo najprej v Dubrovnik, nato v Benetke in v Verono, kjer se Štefan na novo zaljubi. V bitki pri Custozzi je 24. junija 1866 ranjen, obenem pa po tovarišu z zamudo dobi Rezikino sporočilo o njeni nedolžnosti glede zadeve z notarjem.

- ...in kuga

Konec vojne prinese na Vrhniko kugo, od katere med drugimi umre tudi Rezikin oče. Štefanu zdravijo ranjeno nogo, a vseeno ostane v kolenu nepregibna. Veronska ljubezen Žina po prvem obisku pozabi nanj. Pride nova pomlad. Na volitvah v deželni zbor na Vrhnikih zmaga narodnjak Franc Kotnik.

- Viržinke

Kadi jih Janez Wolf, ki slika cerkev sv. Pavla. Mojstru pozirajo Rezika, Primož in Metka s Cvekovo najmlajšo hčerko. Poročita se Jože Cankar in Neža Pivk. Wolf jima v zdravici napove, da bo "enkrat gostaški rod Cankarjev bolj slaven kot rod kakšnega Bleiweisa ali vrhniškega notarja" (*Zôri, noč vesela!*, 1956, 213). Ob otvoritvi poslikane cerkve in na slavnostni vožnji po Ljubljani, ki jo priredi Kotnik, je navzoč tudi Josip Jurčič, ki so mu že natisnili prvi slovenski roman.

- Rossi in njegov "ma"²³

Primož gre v samostan. Žid Rossi, trgovec, pri Žitkovih kupuje opeko in povabi Micko in Reziko v Trst. Izkaže se, da pri njem služi Štefan Istenič, ki je bil medtem že ob nogo. Ljubezen se obnovi in Rezika se sklene poročiti v Trst.

- Kampelc

Ob nakupovanju bale v Trstu srečajo znanca vojaka, Jakoba Petriča z Loga pri Vrhniku, ki pozneje zasnubi Micko. Kmalu se poročita Štefan in Rezika in se odpeljeta v Trst. Petrič potrpežljivo čaka na poroko z izvoljenko.

- Zôri, noč vesela!

Jakob Petrič postane gospodar Žitkovega grunta in opekarne. S Primožem so v samostanu zadovoljni in mu za božič dovolijo obiskati domače. Na Vrhniko si želi tudi njegova sestra, ki že pestuje sina Jožeta. Tako se vsi zberejo ob polnočnici, ko skladatelj Cvek zaigra novo pesem. Tam je tudi Micka, zdaj že Petričeva, ki na silvestrovo rodi hčerko.

Fabula je, kot je razvidno iz tega povzetka, razmeroma preprosta. Prevladujoča sintetična dogajalna zgradba je le na nekaj mestih prekinjena s krajšimi retrospektivnimi vložki (npr. ko pripovedovalec v dogajanje vključi novi osebi, Rezikinega fanta Štefana Isteniča in njegovo mater). "Vse se mirno odigrava, življenje je slikano domače in realistično/.../" zapiše dr. Jože Krivec v *Svobodni Sloveniji* (1956).

Tudi motivacijski sistem je dokaj preprost. Ker gre za pripovedno delo, to pa če po svoji naravi teži k tako imenovanemu "objektivizmu", in ker ima tudi glede na izbiro literarnega kraja

23. "Ma" kot narečni primorski medmet.

in časa izrazito realistično podlago, bi pričakovali tudi tako, torej realistično ali vsaj verjetnostno boljše utemeljeno motivacijo. Vendar pisatelj sam pojasni, da se je temu izogibal: "Dramatskih konfliktov med dobrim in slabim nisem iskal." (*Glas SKA* 1956, 2) Predvsem proti koncu je nanizanih kar nekaj neverjetnih naključij (npr. Štefanovo in Rezikino ponovno snidenje, srečanje Micke in njenega bodočega ženina v Trstu).

Ker je dogajalni ritem proti koncu vedno hitrejši, to bralcu daje občutek, da je avtor hotel zgodbo na hitro končati. Po drugi strani pa so določena, predvsem začetna poglavja precej raztegnjena. "/Š/ibkost knjige pa je v tem, da se vse prelepo razvija, da je opisovanje preveč raztegnjeno in starinsko/,/" o tem zapiše Martin Jevnikar (*Mladika* 1970). Ruda Jurčec²⁴ pa v zasebnem pismu Marijanu Maroltu: "/P/ogosto zapoje patina v vseh mogočnostih, drugič pa zdrkne delo v manj kot reportažo ali feljton." (Debeljak 1975, 288) Nekateri kritiki, ki so opozorili na slednje, so pohvalili predvsem dele s pospešenim dogajalnim ritmom, na primer dr. Jože Krivec: "Poglavje o Rossiju, zadnje strani v knjigi in smrt Žitka razodevajo veliko umetniško moč pisca." (*Svobodna Slovenija* 1956) To je čutiti tudi pri opisu množičnih omizij, ki se jih ponavadi udeležujejo pomembnejši in razgledani ljudje, skozi pogovor katerih avtor mozaično slika podobo tedanje družbe.

Karakterizacija književnih oseb - ki izhajajo v glavnem iz vrst v drugi polovici 19. stoletja oblikujočega se meščanstva ali "trške gospode", kakor bi ga poimenoval Kersnik, pa tudi izmed premožnejših in omikanejših prebivalcev okoliških vrhniških vasi - je po Zori Tavčar (1992, 234) "bolj skicirana kot izdelana". Predvsem pa je izrazito črno-bela. Osebe so ali dobre, moralne, pobožne, delavne in kar je še drugih vrlin (predvsem Rezika in Micka Žitko) ali pa slabe, sebične in moralno izprijene (predvsem notar Alojz). Slednje so seveda v manjšini. Martin Jevnikar zato ne brez razloga zapiše, da so podobe vrhniških ljudi sicer "plastične, žive, vendar nekoliko preveč idealizirane" (*Mladika* 1970). Edini vidnejši izjemi pri tej polarizaciji značajev sta Štefan Istenič, pri katerem pozitivne značajске poteze brez dvoma prevladujejo, a ga kljub temu zanese v moralno vprašljivo ljubezensko razmerje, in njegova mati, ki kot (verjetno)

kurtizana sodi na negativno stran, a se kljub temu izkaže kot trden in dosleden značaj. Skratka, psihologija je za bralca 20. stoletja izjemno preprosta in že skoraj naivna. Na to pomanjkljivost je pisatelja v že omenjenem pismu opozoril tudi Ruda Jurčec: "Bil bi to lahko roman vse Vrhnike, ako bi bil zagrabljen ves ta svet vsaj malo tudi v notranjost ljudi. Tako pa so vsi dobri, podani v lepih okvirih/.../"

V skladu z zgoraj opisanimi literarnimi postopki je tudi jezik. Že je dogajalni čas povesti obdobje realizma, je tak tudi njen jezik. Jevnikar sodi, da Marolt "/p/iše v slogu starih realistov, kakor bi tedaj pisal kak Janez Mencinger, kar daje zgodbi duha časa, istočasno pa tudi moti." (*Mladika* 1970) O dopolnjevanju jezika in snovi govori že Tine Debeljak: "/.../je prišlo do veljave njegovo /Maroltovo/ strogo epično pripovedovanje v slogu naših starih realistov, kar se tako lepo prilega prav temu času pred devetdesetimi leti, ki pomeni rojstvo naše poetično realistične dobe, v kateri se povest godi." (*Glas SKA* 1956) Zato je Debeljak tudi mnenja, da je Marolt ponovno odkril že pozabljeni slog pripovedovanja prvih slovenskih pripovednikov. Ob tem ne preseneča, da je avtor uporabil številne stilno, predvsem starinsko, pa tudi narečno zaznamovane besede (na primer *gvant, jeperge, havelok, borjač*). Jože Krivec zato pogrēša spremljajočo razlago manj znanih besed (*Svobodna Slovenija* 1956). Večina kritikov je opozorila tudi na Maroltov posrečeni humor. "Toliko zdravega humorja in pristne slovenske dovtipnosti je v sočnem pripovedovanju, da človek kar pozabi, da je knjigo napisal pisatelj-begunec, brezdomec..." zapiše Dine (Tine Duh) v *Slovenski besedi* (Debeljak 1975, 287).

Maroltova *Zōri, noč vesela!* je bilo prvo izvirno zdonsko pripovedno delo, ki ga je v knjigi izdala Slovenska kulturna akcija in je takoj postalo uspešnica slovenske izseljenske književnosti. Zdonski bralci so namreč v njej našli idilično podobo sveta svojih očetov, kakršnega so se kot izgnanci želeli spominjati daleč stran od domovine. Če gledamo na delo skozi takšna očala, torej z vidika recepcije sprejemnika, ki ga je imel avtor pred očmi, je vsa "idiličnost" in "naivnost", ki bi jo današnji bralec očital besedilu, prej prednost in odlika kot pa pomanjkljivost. Sklepati smemo, da se je avtor zanjo zavestno odločil.

Roman, povest ali kaj drugega?

Že ob bežnem prebiranju ocen Maroltove *Zôri, noč vesela!* pozornost pritegne dejstvo, da so bili kritiki največkrat v zadregi že ob vprašanju, kako naj delo literarnovrstno določijo. Da gre za pripovedno zvrst, so si seveda enotni, znotraj tega okvira pa eni govorijo o različnih vrstah romana, drugi o povesti, tretji celo o kroniki.

Dr. Jože Krivec "/o/b knjigi /podčrtala D. K./ Marijana Marolta" zapiše: "Ne bi ji rekel roman, bolje povest. Pa še ta drugačna, kakor smo je običajno vajeni/.../ Marolt je tu podal bolj prerez Vrhnike, njene okolice in njenih ljudi pred kakimi devetdesetimi leti." (Svobodna Slovenija 1956) Zelo podobnega mnenja je Karel Mauser, medtem ko M. Geratič zapiše, da je delo "lep roman". (Debeljak 1975, 287) Prav tako Vinko Beličič v sestavku, ki ga je že naslovil *Nov slovenski roman* zapiše, da gre za "sočen kulturnozgodovinski roman". (*Demokracija* (Trst) 1956) Ruda Jurčec pa v že omenjenem pismu Marijanu Maroltu govori o kroniki Vrhnike. (Debeljak 1975, 288)

Martin Jevnikar je ob tej terminološki zmedi še posebej neodločen. V enem od nadaljevanj svoje študije *Sodobna slovenska zamejska literatura*, ki je izhajala pri reviji *Mladika*, piše tudi o Marijanu Maroltu (1970, 1, 15). Tedaj govori o "romanu" *Zôri, noč vesela!* in o "romanu" *Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška* (ki ga obravnavamo na drugem mestu). Dobrih dvajset let pozneje pa v antologiji *Pod južnim križem* vsa tri daljša Maroltova leposlovna dela salomonsko uvrsti pod oznako "treh daljših povesti oziroma /podčrtala D. K./ romanov" (1992, 398).

Razlog za Jevnikarjevo neopredeljenost gre najbrž iskati v ocenah Maroltovega dela, ki so bile objavljene v vmesnem obdobju. Tako npr. Nikolaj Jeločnik govori o "povesti/i/ *Zôri, noč vesela!*/", ki je hkrati leposlovno pisana biografija skladatelja Leopolda Cveka, pa tudi biografija Maroltove stare matere /i/z Verda, čez vse pa izredno barvita in živa freska Vrhnike izpred sto let/.../" (*Glas SKA* 1972, 2). Jože Pogačnik (1972, 86) o delu spet govori kot o romanu, in sicer kot o "družbenem romanu v ožjem pomenu besede", medtem ko se Tine Debeljak (1975, 289) znova sprašuje, ali gre za povest, roman ali kroniko. In odgovarja: "Zdi se mi, da bo ostala oznaka kronike, kajti za roman se zahteva globljih duhovnih problemov/.../" To razlago je očitno povzel tudi Andrej Rot v antologiji *Ob srebrni reki*,

saj o delu zapiše, da je "literarna kronika Vrhnike iz časa njegove /Maroltove/ babice" (1993, 322). Popolnoma drugače pa delo uvrsti Zora Tavčar (1992, 234), ko zapiše, da "avtor posnema zgodovinski roman 19. stoletja" in da gre za "pogumen poskus panoramske oživitve nekega obdobja".

Tezo, da gre pri obravnavanem delu za kroniko, lahko že na začetku ovržemo, saj v njem ni zaznati niti perspektive pripovedovalca-kronista niti ne gre za prikazovanje zgodovinskih dogodkov v realnem časovnem zaporedju. Če pa upoštevamo zabrisano mejo v literarnovrstnem razlikovanju povesti in romana, je prej opisana literarnokritiška neenotnost razumljiva. Slovenska književna teorija se s tem vprašanjem ukvarja vsaj že od Levstika dalje, ta pa sega še bolj nazaj, prav do "prve slovenske povesti", Ciglerjeve *Sreče v nesreči* (1836), ki jo je povest imenoval šele Levstik sam, obenem pa v *Popotovanju iz Litije do Čateža* (1858) priporočil kot enega vzorčnih primerkov za nastajajoči slovenski roman. Nedslednost v rabi obeh izrazov se na Slovenskem torej vleče že od vsega začetka.

Na poznejše razlikovanje med terminoma je v veliki meri vplivala *Mohorjeva družba* (ust. 1852), ki je prevzela termin povest kot najbolj nevtralen izraz v primerjavi z romanom in novelo, ki sta - vsaj glede na njun dotedanji razvoj v Evropi - uhajala iz programskih okvirov mohorjanske poučno-vzgojne in preprostemu bralcu namenjene pripovedi. Poučnost, verska in narodna vzgojnost ter naivnost so tako po analogiji postale značilnosti povesti kot literarne vrste. (Kmecl 1981, 35-47)

Geneza terminov roman in povest seveda še zdaleč ni tako preprosta in tudi vprašanja o razlikah med njima na tem mestu ne bomo rešili. Na podlagi njunih temeljnih značilnosti pa lahko Maroltovo *Zôri, noč vesela!* vsaj okvirno literarnovrstno določimo.

Torej - roman ali povest? V *Zôri, noč vesela!* je mogoče najti tako prvine enega kot drugega. V prid oznaki povest govorijo predvsem preprosta sintetična dogajalna zgradba z neverjetnimi, "ciglerjanskimi" naključji; površno, črno-belo slikanje značajev in s tem povezana naivna psihologija brez izrazitejših konfliktov; srečen konec, ki ga je mogoče slutiti že vnaprej; preprost in nazoren jezik; predvsem pa versko-moralna vzgojnost, ki spominja na večerniško literaturo.

Hkrati pa lahko v delu zaznamo tudi številne značilnosti romana. Najprej v izbiri snovi - zgodovinskih dejstvih, osebah in krajih, se pravi v prikazu družbe določenega časa z gospodarskega, socialnega in kulturnega vidika, v okviru tega pa še posebej v izbiri pretežno meščanskega okolja. Vse to je ozadje osrednjega ljubezenskega motiva, ki je sestavina več dogajalnih potekov (Rezika-Štefan, Micka-Jakob Petrič, Metka-Cvek). Pisatelj okrog zgodovinskih dogodkov in oseb naniza fiktivno dogajanje in značaje. Upoštevajoč vse to se lahko strinjamo predvsem z Zoro Tavčar, ki je mnenja, da gre za posnemanje zgodovinskega romana 19. stoletja (1992, 234). S tega vidika tudi črno-bela karakterizacija ne preseneča, saj je ena od značilnosti scottovskih zgodovinskih romanov.²⁵ V prid oznaki roman govori tudi dejstvo, da kljub resda maloštevilnim retrospektivnim delom pripovedi, ki so prešibko povezani s siceršnjo sintetično pripovedno tehniko, lahko govorimo o sintetično-analitični zgradbi, tako značilni za roman, posebej za slovenski roman 19. stoletja. Nanj se navezujeta še dve močno opazni prvini obravnavanega dela; zelo močna narodna zavednost, celo tovrstni aktivizem, ter humor.

Poimenovanju obravnavanega dela za roman bi lahko bila najbolj v škodo njegova etično-moralna tendenca, ki na prvi pogled spominja na večerniško literaturo. Vendar pa je bila takšna tendenca - da naj tudi pripovedno delo temelji na "vzvišeni ideji" in tudi etično vzgaja²⁶ - tudi značilnost slovenskega poetičnega ali "idealnega" realizma ob koncu prejšnjega in seveda iz njega izhajajoče dominsvetovske literature v začetku tega stoletja, katere estetske standarde je zdamsko pripovedništvo prevzelo vsaj v začetnem obdobju, ko je nastal(a) tudi *Zôri, noč vesela*. Iz povedanega je torej razviden tudi razvojni lok, ki je pisatelja pripeljal do izbire omenjenih pripovednih postopkov.

Če povzamemo; v celoti gledano lahko rečemo, da je *Zôri, noč vesela!* poskus zgodovinskega romana, pri katerem prevladujejo prvine slovenskega poetičnega realizma s konca 19. stoletja, nekoliko modificirane z vidika predvojne dominsvetovske literarne estetike.

25. Walter Scott (1771-1832) - začetnik in utemeljitelj zgodovinskega romana v evropski književnosti.

26. Znana Kersnikova misel, da naj pisatelj prikazuje "golo resnico pod zlato prozorno tančico idealizma".

Zakaj leposlovje in zakaj prav *Zôri, noč vesela?*

Kljub že omenjenim pisateljskim poskusom v mladosti in nekaterim krajšim tekstom, objavljenim v Argentini, se Marijan Marolt z obsežnejšim pripovednim delom v javnosti prvič pojavi razmeroma pozno, v svojem 54. letu starosti. "Marijan Marolt stopa kot "homo novus" v pripovedništvo takoj z "velikim" tekstom, se pravi - "obširnim", o tem v *Glasu SKA* (1956, 2) zapiše njegov sodobnik Tine Debeljak. Dejstvo, da se Marolt kot leposlovec pojavi tako pozno, izpostavi tudi dr. Jože Krivec (*Svobodna Slovenija* 1956), ki opozarja, da gre za v slovenski emigraciji dokaj pogost, če že ne značilen pojav. Pojasnjuje ga z vplivom posebnih zgodovinskih okoliščin, saj pravi: "Da so ti ljudje prijeli za pero, bi poleg čisto subjektivnih vzrokov/.../rekel, da so prav dogodki sami iz njih naredili leposlovne ustvarjalce." Omenja predvsem domotožje in spremenjeni način življenja, v njegovih nadaljnjih besedah pa lahko začutimo, da misli predvsem na osebne travme, ki jih vse to prinaša s seboj.

Podobno je mnenje dr. Helge Glušič, namreč da je "umetniška beseda v razvoju slovenske zdomske književnosti najprej v resnici pomenila tolažbo, ob njej pa tudi obsodbo in tožbo". (1992, 8) To lahko razberemo tudi iz dejstva, da je pomembna tematska stalnica zdomske književnosti "posameznikova osebna življenjska stiska, doživetje, izkušnja, v literarno pripoved oblikovana usoda". (prav tam, 9) Tako tudi Tine Debeljak: "Izgubil je slovenski emigrant domačijo, dom svojih očetov in dedov, toda kljub vsem konfiskacijam si ga ustvari na novo v svojem delu in živi z njim in v njem, kot ne bi niti doma." (*Glas SKA* 1956, 2)

Tudi Andrej Rot piše o nagibih za literarno ustvarjanje v zdomstvu in motivih zanj. V tem kontekstu zapiše, "da / zdomski/ človek ne stoji med dvema enakima motivoma/.../, ampak je življenjsko določen in se svobodno odloča za pričevanje o lastni usodi in usodi svojih proti lastnemu izničenju." (1993, 304) Pri tem seveda izhaja iz dejstva, da "je literarno ustvarjanje kakovostno in številčno zaznamovala politična /podčrtala D.K./ emigracija". (prav tam, 321)

O vplivu zunanjih okoliščin in osebnih vzgibov na nastanek leposlovnega dela v zdomstvu govori tudi Marijan Marolt sam,

ko pojasnjuje nastajanje romana *Zôri, noč vesela!*, zato naj si dovolimo še en citat:²⁷

Leta 1953 sem delal pri Žitniku/.../ Dve uri vožnje tja in nazaj, prijetna družba sodelavcev... me je navdajala z razpoloženjem, ki je bilo ugodno za kopičenje snovi in že za oblikovanje stavkov, odstavkov in celih strani. Kako natančno se je vse kopičilo in oblikovalo, ne vem več. Saj niti ne bi mogel reči, kako se je začelo, kaj me je privedlo na to snov... Domislil sem se troje stvari: 1. Večkrat sem mislil že doma, da bi na stara leta napisal kroniko svojih prednikov potomcem v opombo. 2. Če me je Slodnjakovo Neiztrohnjeno srce spravljal od poglavja do poglavja v slabšo voljo, me je Pahorjev, ali čigav že Jurčič naravnost razbesnil.²⁸ Tendenca v zgodovinskem romanu me moti kot zgodovinarja še bolj kot v leposlovnem spisu, ki obravnava sodobno družbo. 3. Pesem Zori, noč vesela je tista stvar, ki sem jo vsak božič po l. 1941 najbolj pogrešal. /.../ Potem pa je prišlo še - kaj bi tajil - neko splošno abstraktno domotožje. /.../ Vrhniko in Vrhničane sem zato zgrabil, ker so se mi ponudili v oblikovanje kot stari znanci. Razen Žitkovke in Andrejca nobenega več nisem poznal... Cveka in Wolfa sem izdelal po tem, kar sem o njiju slišal... Z delom sem prekinil, ko sem stopil v pisarno /Slovenske kulturne akcije leta 1954/.

Tedaj sta bili napisani prvi dve poglavji. Nadaljeval je šele po lažji avtomobilski nesreči oktobra 1954, zaradi katere so mu pri SKA dali dopust. Pisal je v Bariločah²⁹, ob sveči, in delo končal do januarja 1955.

Pri vsem omenjenem je treba upoštevati, da govorimo zgolj o vplivu zunanjih okoliščin na ustvarjalca besedne umetnine. Pri tem gre pogosto za ideološko in čustveno podlago, kar je glede na zgodovinsko in politično določenost povojnih be-

27. Tudi ta je iz intervjuja v *Glas SKA* 1956, 2 (Debeljak 1975, 286).

28. - Anton Slodnjak: *Neiztrohnjeno srce. Slovenska trilogija: Roman o Prešernu*, 1938 in več izdaj.

- Jože Pahor: *Pot desetega brata (biografski roman)*, 1951.

29. Kraj v argentinskih Andih, v provinci Río Negro, kjer je imelo Slovensko andinsko društvo počitniški dom.

guncev razumljivo. S tem pa še ni rečeno, da je takó, torej idejno-politično, določena tudi literatura sama. Z drugimi besedami; četudi je pri nastanku umetnostnega besedila avtorjeva motivacija ne le umetniška, ampak tudi ideološka, ni nujno, da je taka tudi literarna motivacija besedila. Ob branju *Zóri, noč vesela!* in hkratnem védenju o njeni genezi, je to nasprotje še posebej opazno. Pri tem delu se avtorjeva osebna motivacija namreč kaže na drugačen način. Iz njegovih besed v zgoraj navedenem citatu naj nam bo dovoljeno sklepati, da ga je vzpodbudila predvsem navezanost na dom. Kakor zapiše Vinko Beličič (*Demokracija* (Trst) 1956): "Barva domoljubne ljubezni pa je bela - in v tem romanu je veliko, celo preveč svetlobe."

ROJSTVO, ŽENITEV IN SMRT LUDVIKA KAVŠKA

Enajst let za prvim, leta 1967, je kot 26. publikacija založbe *Svobodna Slovenija* izšlo drugo obširnejše pripovedno delo Marijana Marolta, *Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška*, obenem tudi zadnje leposlovno delo, natisnjeno v času njegovega življenja. Knjiga je skoraj tako obsežna kot prva (296 strani), pritegnila pa je mnogo manj pozornosti. Tudi tokrat je ovitek izdelal Andrej Makek.

Delo je nastalo na osnovi krajšega besedila z naslovom *Buhkando trabaho* in podnaslovom *Odlomek iz še neobjavljenega avtobiografskega romana "Neroda na Večernem"*.³⁰ Razen tega je pisatelj v romanu³¹ uporabil tudi nekatera že prej napisana krajša besedila, na primer feljton *V kolektivu*, ki je bil prvič objavljen v *Svobodni Sloveniji* leta 1949 (št. 31 in 33). V roman je vključen kot pismo prijatelju Aciju v domovino (*Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška*, 1967, 200-214), in sicer le z manjšimi spremembami v besedju; posamezne besede, ki bi bile v domovini politično sporne, so izpuščene ali nadomeščene z drugimi (npr. komunajzar - popoln brezverec),

30. - Koledar Svobodne Slovenije 1951, 241-248.

- Geržinič 1959, 136-151.

31. Srečujemo se s podobno terminološko zadrego kot pri prejšnjem delu.

španske tujke pa razločene v oklepajih (npr. eskine (izstopne postaje)). Ob Maroltovi prezaposlenosti, ki mu ni dovoljevala, da bi se več posvečal leposlovju, je bila njegova nesreča v hribih, ko je ponovno obiskal Bariloče³², za nastanek *Ludvika Kavška* srečna okoliščina, če ne kar odločilnega pomena. Kljub temu je roman nastajal v presledkih daljše obdobje.

Središče dogajanja v romanu je literarna oseba Ludvik Kavšek, katerega življenje spremljamo od rojstva do smrti. Snov romana je torej, poenostavljeno rečeno, življenjska pot osrednje literarne osebe. Ker o tem pripovednem delu doslej ni bilo veliko napisanega³³, naj za ponazoritev njegove notranje zgradbe najprej navedemo kratek povzetek dogajanja oziroma vsebine.

Ludvik Kavšek se rodi kot dvanajsti otrok materi Mini in očetu Blažu, revnemu kmetu, ki prav na dan njegovega rojstva zadene terno. Ker je bister, ga pošljejo v šole in v revščini konča najprej ljudsko, nato gimnazijo. Na Dunaju, kamor gre na svojo željo "študirat rožice in živalice" (*Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška*, 1967, 20) konča univerzo. Tedaj izbruhne prva svetovna vojna, ki jo zaradi telesne neprimernosti - Ludvik je izredno velik in suh - preživi kot vozar v zaledju. Po vojni postane profesor prirodopisa v kraju O.³⁴ blizu Ljubljane. Na šolskem izletu v bližnji hribovski kraj spozna tamkajšnjo učiteljico Eriko, v katero se zaljubi. Erika je premeščena v O. in skupaj sestavljata šolske zbirke, on naravoslovno, ona etnografsko. Medtem umre Ludvikov oče.

Kmalu zatem se Ludvik in Erika poročita. Ker ne moreta imeti svojih otrok, ob smrti prijatelja, kustosa etnografskega muzeja v Ljubljani, njegovi vdovi pomagata tako, da prevzameta skrb za Slavka, enega od sinov. Ko se vdova ponovno omoči in vzame otroka k sebi, posvojita siroto Majdo. Ta pri njiju doraste. Še posebej jo zabava duhoviti družinski prijatelj Acij, geolog, ki je zaljubljen v Eriko, a to zaradi njunih trdnih moralnih

32. V gori Pérez si je zlomil nogo v žlebu, ki ima odtlej ime Cañón Marolt (Maroltov žleb).

33. Več kot odstavek le v:

- Debeljak 1975, 292-293.

- Jevnikar 1970, 1, 15.

34. Zakaj avtor namesto celega imena za kraj uporablja samo začetno črko, ni jasno in v leposlovnem delu učinkuje malce čudno.

nazorov družinskega prijateljstva ne ogrozi. Ob začetku druge svetovne vojne Acij povabi Majdo na sestanek, kakor se pozneje izkaže, komunistov. Majda se jim ne pridruži, njen fant, odvetniški pripravnik Ciril, pa se priključi domobrancem.

Čeprav Ludvik med vojno ni ne vojak ne politik, se zaradi svojega svetovnega nazora po vojni vseeno odloči za begunstvo. Z ženo potujeta čez Ljubelj in nato v Italijo, kjer najprej živita v taborišču blizu Trevisa. Tam izvesta, da je na varnem, v Rimu, tudi Majda s Cirilom. Govori se tudi o žalostni usodi drugih beguncev in o politiki v domovini. V Italiji ju selijo iz taborišča v taborišče, v katerih poučujeta v begunski šoli. V Rimu se Majda poroči s Cirilom. Na enem od zaslišanj repatriacijske komisije Ludvik in Erika srečata tudi Slavka, zdaj Slavoljuba, predstavnika oblasti v domovini.

Ker se Ludvik, s tem pa tudi Erika, odpove vrnitvi v domovino, ju odpeljejo najprej v Nemčijo in nato v Argentino. Tam ju pričakata Majda in Ciril. Začne se iskanje stanovanja in nato službe, pri čemer ima Ludvik vse polno nezgod, a mu pomagajo rojaki, predvsem nekdanji poslanec dr. Urh, in čeh Janošek. Naposled dobi delo oskrbnika letoviške vile in posestva v Bariločah v Andih. Pred potovanjem tja z Eriko srečata Majdo in Cirila, ki se jima odtujujeta in skoraj ne govorita več slovensko. Ludvik v dokaz pripadnosti svojemu narodu in jeziku sredi ulice zapoje slovensko pesem.

V goratih Bariločah se Ludvik in Erika dobro počutita. On ureja vrt, v katerem zbira značilne andinske rastline, Erika pa skrbi za hišo. S prijatelji, ki ju obiskujejo, priredijo zimsko smučarsko tekmo in hodijo v hribe. Ludvik se tja odpravi tudi po zelo redko planinsko rastlino za svojo zbirko. Pri tem si poškoduje nogo in še preden Janošek pripelje pomoč, ponovno pade in umre. Po pogrebu, za katerega poskrbi tamkajšnje Slovensko planinsko društvo, skrb za vdovo Eriko prevzame Janošek.

Tudi tokrat je zunanja zgradba besedila razmeroma preprosta, vendar pa je organizirana na poseben način. Osem poglavij, ki so - tako kot pri *Zôri, noč vesela!* - razdeljena na krajše, vsebinsko zaokrožene in oštevilčene dele, je pisatelj razdelil v tri sklope. Prvi z naslovom *Rojstvo* obsega eno samo kratko poglavje, to je 12 strani ali 4% vsega besedila. Drugi sklop je sestavljen iz dveh poglavij in ima naslov *Ženitev*. Ta je nekoliko daljši in zavzema 65 strani oziroma 22% besedila. Daleč najobsežnejši pa je tretji sklop z naslovom *Smrt*, ki,

razdeljen na pet poglavij (IV. do VIII.), zavzema preostalih 219 strani ali kar 74% besedila. Za primerjavo; življenje vse Ludvikove družine med drugo svetovno vojno je opisano na 13 straneh, kar pomeni le dobre 4% besedila, medtem ko obdobje Ludvikovega in Erikinega izgnanstva zavzema kar 167 strani ali 56% besedila.

Že na prvi pogled opazno nesorazmerje v zunanji zgradbi je v skladu z vsebinskim poudarkom na tretjem delu pripovedi, ki ga pisatelj napove v uvodnem geslu:

Z rojstvom ima človek kaj malo dela, s svojim rojstvom namreč. Nekaj več ga ima oče; še več babica ali kot so ji rekli v naši vasi: žena; največ ga imajo mati in nekaj malega župnik pri krstu.

Z ženitvijo je dela že več. Prav z ženitvijo sámo res ni kaj prida opravkov: oblečeš se v novo obleko, v cerkev se pelješ, "hočem" rečeš, potem se pa dolgočasiš za mizo, dokler svatje ne odidejo. Če si vinski bratec, se ga nabereš in skoraj ne veš, da si se oženil. Je pa precej posla s to stvarjo prej, nekako odtlej, ko si se za ženitev odločil, in potem, ko pozabiš, da si oženjen.

Na srečno smrt se pa dober kristjan pripravlja zelo dolgo: če že ne od rojstva, pa vsaj od ženitve naprej.³⁵

Pripravljanju na smrt vsaj od poroke dalje so torej posvečene kar tri četrtine besedila. Vsebina gesla pa je nakazana tudi v naslovi poglavij, v katerih je smrt navzoča že od sklopa *ženitev* naprej, torej od vključno IV. poglavja : - *Smrt. Prve slutnje.*; - *Smrt. Pot naproti.*; - *Smrt. Korak bližje.*; - *Smrt. Beg pred njeno buenosairesko podobo.*; - *žalostni konec.*

Motiv smrti se tako ali drugače ponavlja skozi vse besedilo. Ta je tako rekoč povsod navzoča. V dogajalni zgradbi je nakazana s smrtjo številnih literarnih oseb; Ludvikovega očeta (III. poglavje), prijatelja kustosa (IV. poglavje), v Argentini davkarjeve žene Pepe (VII. poglavje) in drugih. Smrt večine obrobni oseb sama po sebi nima posebnega pomena za dogajalno zgradbo - motiv učinkuje predvsem s svojim ponavljanjem. Tudi pri zbližanju Ludvika in Erike, ki je eno od ključnih mest v tej zgradbi, je motiv smrti osrednjega pomena;

Erika Ludvika vzljubi kot človeka, ki je bil navzoč ob zadnjih trenutkih življenja njenega očeta (II. poglavje). Ta motiv se povezuje tudi z drugimi, na primer z motivom izseljenstva: "Da je bilo njegovo izseljenstvo beg pred smrtjo, o tem vsaj v začetku ni dvomil." (*Rojsvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška*, 1967, 128). Motiv smrti torej deluje kot smerni ali vodilni motiv, saj s svojim ponavljanjem izstopa in s tem poudarja vodilno idejo romana, napovedano v uvodnem geslu.

Dogajalna zgradba je, podobno kot pri prej obravnavanem delu, razmeroma preprosta, torej sintetična. Še več; retrospektivnih vložkov tu sploh ni. Vsi dogodki si sledijo v naravnem časovnem zaporedju. Nekaj skokov v čas pred pripovedno sedanostjo je le v okviru dialogov (npr. ko Ludvik Eriki ob njunem prvem srečanju opisuje čas svoje vojaščine). Verjetno se je za tako, torej linearno zaporedje dogodkov avtor zavestno odločil, saj dogajalna zgradba sledi naravnemu poteku človekovega življenja, vse to pa je nakazano tudi že s ključnimi besedami in njihovim zaporedjem v naslovu. Avtor "/d/ogodke niza drugega ob drugega kakor jagode pri ročnem vencu, brez napetosti, presenečenj, pričakovanj ali večjih psiholoških poglobitev/,/" o tem zapiše Martin Jevnikar (*Mladika* 1970). Zato tudi ocena Tineta Debeljaka (1975, 292) ne preseneča: "Marolt je izrazit pozitivistični realist, feljtonist, kramljač, pripovedovalec, opisovalec, brez romantične dinamike notranjih konfliktov, ki jih ne vidi in ne doživlja."

Na prvi pogled se zdi, da je dogajalni ritem romana temu "naravnemu" zaporedju dogodkov prav nasproten, kajti še zdaleč ni enakomeren. Dogajanje je najbolj pospešeno v začetnih poglavjih, ki so polna preskokov in zgoščenega pripovedovanja, potem pa se vedno bolj umirja. V skladu s tem je tudi prej opisano razmerje med številom strani, ki so posvečene otroštvu, mladosti in zgodnjim zrelim letom Ludvika Kavška v domovini (skupaj 22% besedila), in številom strani, ki prikazujejo njegovo življenje v zrelih letih in starosti, najprej v begunstvu in nato v izseljenstvu. Razmerje, kot rečeno, je močno v prid drugemu delu. Vendar pa si dovolimo sklepati, da sta takó zunanja zgradba kot dogajalni ritem v skladu z vsebinsko zasnovo romana. Poudarek slednje je namreč, kakor nakazujeta že naslov in uvodno geslo, na zadnjem delu, omogočata pa ga

prav upočasnjen dogajalni ritem in razčlenjena zunanja zgradba v tem delu pripovedi.

Če je *Zôri, noč vesela!* postavljena v 19. stoletje in je v okviru tega omejena le na krajše obdobje nekaj let, pa Ludvik Kavšek vsaj z vidika Maroltovega življenja obravnava daljše obdobje sodobnosti, se pravi čas približno od začetka 20. stoletja dalje. Romanu služi izbrani dogajalni čas le za okvir; zgodovinske osebnosti se skoraj ne pojavljajo (izjema je dr. Korošec, ki ga je Marijan Marolt osebno poznal, a tudi ta je le omenjen in kot literarna oseba brez funkcije v dogajalni zgradbi), zgodovinska dejstva pa so vključena le toliko, kolikor so pomembna za razvoj dogajanja in karakterizacijo književnih oseb.

Za *Zôri, noč vesela!* so značilne številne literarne osebe, med katerimi je težko izločiti glavne, medtem ko za *Ludvika Kavška* velja prav nasprotno; dogajanje je osredotočeno na glavno literarno osebo, ob kateri je pomembna le še ena, to je Ludvikova soproga Erika. Vse druge osebe so stranske. Zato pa sta ta dva značaja izrazitejša, a kljub temu v skladu s siceršnjo idejno naravnanoostjo ter črno-belo psihologijo, ki nam je znana že iz prejšnjega dela. Ludvik Kavšek je torej delaven, vesten, skromen, veren, zanesljiv, trdnih nazorov in pokončne drže ter dober mož in oče, Erika pa je tipičen ženski lik na moralnih kriterijih krščanskih vrednot temelječe literature - ob vseh že naštetih človeških vrlinah je predvsem razumevajoča žena, ki možu stoji vedno ob strani: "Kamor bo šel on, bom šla tudi jaz. Kar je dobro zanj, je tudi zame." Če upoštevamo, da je večina zdamskih pisateljev vsaj v začetnem obdobju izhajala iz izročila katoliške literarne tradicije med obema vojnoma, med katere po svoji svetovnonazorski usmeritvi sodi tudi Marijan Marolt, je pedagoško-moralna tendenca, ki se tudi v tem delu kaže predvsem na nivoju karakterizacije, seveda razumljiva.

Na to, da Ludvik Kavšek sodi v sklop tovrstne zdamske literature, kaže tudi jezik, ki je v skladu s siceršnjo realistično zasnovanoostjo besedila izrazito jednat, opisen in preprost. V tem delu pa ima še eno posebno značilnost; število narečno zaznamovanih besed je v primerjavi s prejšnjim pripovednim delom manjše, mnogo več pa je tujk, ki so očitno posledica avtorjevega daljšega bivanja v Argentini. Pretrgan stik z domačim jezikom je opazen tudi ob tem, da je poleg starinsko

zaznamovanih besed takšna tudi skladnja. Jezik torej že dobiva nadih starinske patine. Naj ob tem omenimo še, da pisatelj v besedilo pogosto vpleta citate, predvsem pa slovenske pesmi. Pogoste so tudi zgodovinske in umetnostnozgodovinske reminiscence.

Marijan Marolt se torej tudi v *Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška* drži predvsem tradicionalnih realističnih oblikovalnih standardov, ki izhajajo iz medvojne dominsvetovske tradicije. Najbolj inovativen pa je v izbiri snovi oziroma vsaj v dveh njenih delih, to je v izbiri literarnega prostora in v izbiri teme emigranta. V okviru prvega v pripovedništvo vpelje številne eksotične kraje in motive, ki jih slovenska literatura dotlej ni poznala. Tudi tema emigranta je prej novost kot ne, saj se niti v začetnem obdobju slovenske zdomske književnosti, kot je zapisal Jože Pogačnik (1972, 30), "tako rekoč ne pojavlja". Tedanja slovenska zdomska literatura v Argentini je torej ostajala pri nekdanjih usmeritvah, kar se je kazalo tudi v izbiri snovi in oblikovalnih postopkov. V tem smislu Maroltova izbira nove tematike pomeni opazen korak naprej.

Upoštevajoč delitev slovenske zdomske literature po dr. Helgi Glušič na umetniškoustvarjalni in pričevanski tok, lahko rečemo, da *Ludvik Kavšek* pomeni sintezo obeh. Po eni strani v skladu z vsemi leposlovnimi postopki obravnava novo, slovenski literaturi dotlej neznano tematiko, po drugi strani pa kljub svoji leposlovni fiktivnosti pomeni pomembno pričevanje o življenju slovenskega zdomca. Tudi glede na Debeljakovo klasifikacijo tematike, ki se pojavlja v zdomski literaturi³⁶, *Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška* pomeni sintezo dveh plasti; posega tako v z domovino povezano tematiko kot v obdobje begunskih taborišč in sodobno emigracijo. Tudi Jože Pogačnik (1972, 85) na tovrstno literaturo posebej opozori: "Poseben tip je proza, ki vzporeja nekdanjo domovino s sedanjim prebivališčem (novele Jožeta Krivca, predvsem pa roman Marijana Marolta *Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška*, 1967)."

36. Obe delitvi sta pojasnjeni v poglavju *Književno ustvarjanje slovenskega zdomstva v Argentini*.

Avtobiografskost

Eden od poznavalcev Maroltovega dela Nikolaj Jeločnik v *Glasu SKA* (1972) zapiše, da je "Kavšek skoraj resničen Maroltov avtoportret". Življenjska pot Marijana Marolta je res v najsplošnejših značilnostih podobna življenju literarne osebe Ludvika Kavška. Vsekakor toliko, da gre témi avtobiografskosti v povezavi z romanom *Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška* posvetiti vsaj nekaj besed.

Že na začetku ne moremo mimo dejstva, da avtobiografski žanr v literarni zgodovini velja za enega najbolj spornih. Ker na vprašanje, kaj je avtobiografija in kaj ne, na tem mestu ne moremo odgovoriti, naj glede tega preprosto prevzamemo izhodišče Jerneje Petrič (1990, 239), "da pod pojmom (izseljenska oz. priseljenska) avtobiografija razumemo vse tiste zapise /.../ rojakov, ki na ta ali oni način govorijo o svojem preteklem življenju". Naj ob tem opozorimo še na njeno mnenje, da izseljenskih avtobiografskih sestavkov ni mogoče presoјati zgolj z literarnoumetniškega vidika, ampak jih je treba gledati tudi z vidika sociologije književnosti, saj je pri tem važen tudi njihov zgodovinski pomen, njihova vloga pri ohranjanju slovenstva ter njihova priljubljenost med bralci. (prav tam) Tudi zapisano v tej nalogi to potrjuje.

Če torej izhajamo iz gornje predpostavke, lahko ob vsaj okvirnem poznavanju avtorjevega življenja ugotovimo, da ima roman o Ludviku Kavšku številne avtobiografske prvine, da pa v celoti nikakor ne gre za tipično avtobiografijo, torej za resničnim dogodkom zvesto opisovanje avtorjevega življenja. Dejstvo pa je, da avtor iz izkušenj svojega življenja črpa pri izbiri dogajalnega časa (od začetka 20. stoletja dalje), prostora (bivanje v begunskih taboriščih v Italiji, Buenos Aires, Bariloče) in nekaterih motivov (poučevanje v begunski šoli, poroka hčerke v begunstvu, iskanje službe in stanovanja v Argentini, nesreča v hribih). *Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška* torej ni avtobiografski roman, so pa tovrstni elementi v njem zelo opazni.

Znova - roman ali povest?

Kritiki tudi v primeru *Ludvika Kavška* niso enotni ob vprašanju, kako naj delo literarnovrstno določijo. Ker pa se jih je z Lud-

vikom Kavškem ukvarjalo dosti manj kot z *Zôri, noč vesela!*, je zmeda temu primerno manjša. Tudi tokrat se vse od izida knjige vleče vprašanje, ali gre za roman ali za povest.

Tine Debeljak v *Svobodni Sloveniji* (6. november 1967) zapiše, da je knjiga "vesela in sočna povest". Pozneje zapiše tudi, da "to brezstrastno pripovedovanje, gledanje in opisovanje spominja na prosvetljenske pisce robinzonad". (Debeljak 1975, 292) Ti dve trditvi druga drugo izključujeta, če upoštevamo, da je robinzonada kot literarnovrstni termin oblika pustolovskega romana³⁷. Poleg tega pa razen potovanja po svetu ni mogoče najti stičnih točk med Ludvikom Kavškom in Robinsonom Crusoejem. Pozneje termin povest uporablja še Nikolaj Jeločnik (*Glas SKA* 1972). Martin Jevnikar delo enkrat imenuje roman (1970), drugič pa daljša povest oziroma roman (1992, 398), kar je opisano že pri *Zôri, noč vesela*. Jože Pogačnik (1972, 85) in Andrej Rot (1993, 322) uporabljata termin roman.

Problem je zelo podoben tistemu pri *Zôri, noč vesela!*, saj tudi tokrat delo združuje tako prvine romana kot povesti. V prid oznaki povest so znova predvsem sintetična dogajalna zgradba brez izrazitejših konfliktov, preprost in nazoren jezik ter črnobela karakterizacija, ki poudarja večerniško versko-moralno vzgojnost. Vendar prevladujejo značilnosti romana, saj vodilni motiv smrti in žalosten konec prav gotovo nista tipični prvini povesti kot literarne vrste.³⁸ Najbolj značilna za roman je izbira snovi, ki prikazuje človeka v sodobni družbi, pri tem pa uvaja novo tematiko in motive.

Če povzamemo; *Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška* je roman, ki predvsem v uporabi oblikovalnih postopkov in po svoji literarnoestetski ter svetovnonazorski usmeritvi izhaja iz predvojne dominsvetovske literarne tradicije, obenem pa v zdamsko literaturo uvaja nove motive in snovi.

37. Robinzonada - posebna oblika pustolovskega romana, imenovana po znanem zgledu, romanu *Robinson Crusoe* Daniela Defoeja (1660-1731).

38. Vse to seveda ob upoštevanju v prejšnjih poglavjih opisanih zadržkov glede literarnovrstnega razločevanja med povestjo in romanom.

JOŽE PETKOVŠEK: ŽIVLJENJEPISNA POVEST

Življenjepis o Jožetu Petkovšku³⁹ je zadnje od treh obsežnejših pripovednih del Marijana Marolta, ki pa je izšlo posthumno. *Slovenska kulturna akcija* je knjigo izdala leta 1975, ob tretji obletnici avtorjeve smrti, da bi s tem počastila spomin na svojega ustanovnega člana in dolgoletnega sodelavca. Urednik Tine Debeljak je besedilu, ki je nekoliko manj obsežno kot pri prejšnjih dveh delih (okrog 215 strani), dodal tri eseje. Maroltov prijatelj dr. Rajko Ložar je avtor *Uvodne besede o slikarju Jožetu Petkovšku* in spremne besede o Marijanu Maroltu *Umetnostni zgodovinar v domovini*, medtem ko je dr. Tine Debeljak opisal sodobnika Marolta v eseju *Človek in kulturni delavec v zdomstvu*. Knjigi je dodano tudi precej slikovnega gradiva; nekaj fotografij iz avtorjevega življenja in več črno-belih reprodukcij Petkovškovih slik.

Marijan Marolt je svoj zadnji literarni osnutek naslovil *Jože Petkovšek: življenjepis*.⁴⁰ Zasnoval ga je kot v leposlovni obliki opisano življenje slikarja Jožeta Petkovška, njegovega rojaka iz Verda. Pisal je približno od leta 1968 dalje, proti koncu že na bolniški postelji in s prekinitvami, kolikor mu je pač dopuščalo zdravje. Delo je končal tik pred smrtjo in rokopisa ni utegnil pripraviti za tisk. (Debeljak 1975, 293-294)

Marolt se je s slikarjem Jožetom Petkovškom kot umetnostni zgodovinar ukvarjal skoraj vse življenje. Že njegova prva znanstvena razprava, ki je sploh prvi Petkovškov življenjepis in jo je napisal še v študijskih letih, govori o Petkovšku. Objavljena je bila v *Zborniku za umetnostno zgodovino* (1924, 26-37). (Ložar 1975, 238) Nastala je pod mentorstvom Maroltovega učitelja

39. Jožef Petkovšek (1861-1898) - slovenski slikar, ki ga danes prištevajo po eni strani med vodilne ustvarjalce slovenskega realizma, po drugi pa velja za predhodnika ekspresionizma, čeprav je živel pred našo impresionistično generacijo. Sodobniki so ga zaradi njegove kontroverznosti zavrnil, zato o njem dolgo ni bilo nič znanega. Ohranilo se je le malo njegovih del; nekatere je v izbruhih svoje duševne bolezni uničil sam. Najbolj znane so njegove slike *Doma*, *Krajina ob vodi*, *Beneška kuhinja* in *Perice ob Ljubljani*. (po različnih virih)

40. Na naslovni strani knjige (1975) je zapisan podnaslov *Življenjepisna povest*, na začetku besedila pa le *Življenjepis*.

in vzornika Izidorja Cankarja, ki mu je v okviru svojega projekta inventarizacije slovenske umetnostne lastnine dal nalogo zbrati točne življenjske podatke o Petkovšku. (Ložar 1975, 8)

Da se je Marolt začel ukvarjati s Petkovškom, tudi sicer ne preseneča, saj je bila Petkovškova domačija v Verdu neposredna sosedja Maroltove in je že kot otrok slišal marsikaj o njegovem življenju. Poleg tega je imel priložnost o Petkovšku govoriti s slikarjema Simonom Ogrinom in Matejem Sternenom⁴¹, prav tako vrhniškima rojakoma. Marolt je bil prvi, ki je pisal o Petkovšku, in ga je tako rekoč odkril. Svoje prvo in svoje zadnje obsežnejše besedilo je Marijan Marolt torej posvetil slikarju Jožetu Petkovšku.

Tine Debeljak je mnenja, da bi Marolt, če bi ostal v domovini, nedvomno napisal "strokovni znanstveni življenjepis vrhniškega slikarja na podlagi gradiva" (1975, 294). Ker pa v Argentini ni mogel nadaljevati znanstvenega raziskovanja, se je snovi lotil kot leposlovec. Čeprav je svoje pisanje podnaslovil *življenjepis*, je sam izjavil, da piše roman iz umetniškega življenja. Na vprašanje, ali piše za bralce v Argentini, je odgovoril:

Seveda, za tukajšnje; mislil pa sem predvsem, da utegne priti prav tudi onim doma. Tam je Petkovšek neizmerno porasel, izdali so znamke z njegovimi stvaritvami in dobil je ulico sredi Ljubljane. Pravega življenjepisa pa nimajo. Jaz morda vem največ o njem, in ker tega ne morem podati v znanstveni obliki (dokumenti so ostali doma), ga podajam v leposlovni obliki.⁴²

Osnova za Maroltovo zadnje leposlovno delo je bilo torej njegovo bogato umetnostnozgodovinsko znanje in poznavanje slikarjevega življenja, ki ga je zaradi nedostopnosti znanstvenega gradiva skušal predstaviti v leposlovni obliki.

41. - Simon Ogrin je bil v Petkovškovih časih zelo znan cerkveni slikar. Odkril je Petkovškov talent, ga poučeval in ga napotil na študij v tujino. (Brejc 1982, 33)

- Matej Sternen (1870-1949) je bil ob Ferdu Veselu prvi, ki je umetnostnim zgodovinarjem posredoval podatke o Petkovškovem delu. (Brejc 1982, 7)

Zunanja zgradba besedila je zelo podobna tisti v prejšnjih dveh delih. Tekst sestavlja sedem poglavij, tokrat brez naslovov, ki so tudi tu razdeljena na krajše oštevilčene enote.

I.

Najprej je na široko in podrobno opisan slikarjev dom v Verdu pri Vrhniki in tamkajšnje razmere še pred njegovim rojstvom. Opisana je Veharjeva domačija, kakor se je po domače reklo pri Petkovškovich, kamor se je bil priženil Andrej Petkovšek, uradni slikarjev oče, in tja po smrti prve žene že skoraj šestdesetleten pripeljal dvajsetletno Micko Stopar. Ta kot tretjega otroka v tem zakonu 7. marca 1861 rodi Jožeta Petkovška. Mnogi sosedje sklepajo, da je pravi Jožetov oče njegov polbrat Matevž. Po smrti obeh gospodarjev, ostarelega Andreja in njegovega najstarejšega sina Matevža, ki umre zaradi kolere, posestvo pripade mladoletnemu Jožetu. Mati se ponovno poroči z Gregom Novakom, skrbništvo nad Petkovškovichi otroki pa prevzame Karel Kotnik.⁴³

II., III.

Kotnik opazi Jožetovo bistrost in ga pošlje najprej v šolo k vrhniškemu učitelju Leopoldu Cveku⁴⁴, nato v Idrijo, pozneje pa v Ljubljano, kjer Petkovšek pride do tretje realke. Študij ga v glavnem ne zanima, pogosto pa z učiteljem risanja razpravlja o barvah in slikanju. S štirinajstimi leti zapusti šolo in se posveti slikanju. Portretira tudi Pepco, hčer bližnje gostilničarke, v katero je zaljubljen. Medtem se njegova družina preseli v koč ob Ljubljani.

IV.

S sedemnajstimi leti se Jože prostovoljno javi k vojakom in sodeluje pri zasedbi Bosne po berlinskem kongresu 1878. Zgodovinski dogodki in kraji, kamor Jožeta vodi pot, so v knjigi podrobneje opisani. Po štiriletni odsotnosti skrbnik Kotnik Jožeta napoti k slikarju Simonu Ogrinu, pri katerem se Jože

43. Karel Kotnik (1848-1908) je eden od predstavnikov za Vrhniko znamenitega rodu Kotnikov. Njegov polbrat Franc kot literarna oseba nastopa v *Zôri, noč vesela*. (Kreft 1992, 14-15)

44. Tudi ta nam je znan že iz *Zôri, noč vesela*.

začne učiti 1. februarja 1881. Ta mu svetuje, naj gre študirat umetnost v Benetke. Petkovšek se tja odpravi leta 1882, poskuša slikati na tamkajšnji akademiji, toda med njene učence ni vpisan. Tedaj tudi nariše skice za poznejšo sliko *Beneška kuhinja*. Še isto leto se vrne v Verd in jeseni odpotuje v Monakovo (Muenchen), tedanje moderno središče umetnosti, kjer se šola tudi Ivana Kobilca.

V.

Na akademiji Jože Petkovšek živi precej samotarsko življenje, čeprav prek Kobilce spozna še dva Slovence, Antona Ažbeta in Ferda Vesela. Ker je Petkovšek vase zaprt in nedostopen, ga imajo vsi za ošabneža in hodijo svojo pot. Jože študira pri profesorjih Karlu Rauppu in Ottu Seitzu, veliko slika in se vmes vrača v Verd, kjer njegova domačija vedno bolj propada. Proti koncu aprila se poda v Pariz. Tam poišče Jurija Šubica, ki Jožeta uvede v pariško boemsko življenje, in se loti študija pri tedaj zelo znanem Aleksandru Cabanelu. Tudi tu ga akademski študij razočara in prepusti se samostojnemu slikanju in iskanju umetniške poti. Medtem mu prijatelj od doma piše, da njegovo Pepco videvajo z drugim.

VI.

Petkovšek se leta 1877 znova vrne v Muenchen, kjer ga pričakajo Kobilca, Ažbe in Vesel, in takoj odpotuje domov. Tu se vedno bolj vdaja pijači, pojavlja pa se že tudi njegova bolezen. Sporeče se s Pepco in še vedno slika. Tedaj nastane *Dekle v narodni opravi*. Medtem spozna Mateja Sternena, ki takrat študira v Gradcu.

VII.

Jeseni leta 1885 Petkovšek ob možitvi Kotnikove hčerke Marije po naročilu naslika *Perice ob Ljubljanici*. Stike vzdržuje tudi z Jurijem Šubicem, ko ta obišče Ljubljano. Vedno pogosteje dobiva napade duševne bolezni, zaradi katere leta 1888 odpotuje na zdravljenje v toplice Lipik na Hrvaškem. V Zemunu se na ulici zagleda v Marijo Filipescu ter se na hitro odloči za poroko. Na poročnem potovanju po Italiji se začnejo znova pojavljati znaki njegove bolezni. Doma slika s podvojeno vnemo in tedaj

nastane tudi pozneje uničeni portret njegove žene. Domačija propada, zato je Petkovšek prisiljen sam uvesti razprodajo posestva. Tudi zdravstveno stanje se mu znova poslabša, zato ga leta 1889 odpeljejo v bolnišnico za duševno bolne. Od tam se še dvakrat vrne in med enim takih obiskov verjetno nastane slika *Doma*. Žena se vrne v Zemun in do njegove smrti 21. aprila 1898 ga v bolnišnici obiskujeta le mati in Matej Sterneni, ki mu prinaša risarske pripomočke.

Tisto, kar je opazno že ob površnem branju *Jožeta Petkovška* in na kar opozarjajo vsi sicer maloštevilni kritiki⁴⁵, je veliko nasprotje med pripovednima načinoma v prvem in drugem delu povesti⁴⁶. Medtem ko ima prvi del vse značilnosti pripovedne proze, pa drugi zdrkne v preprosto opisovanje in na koncu v faktografsko naštevanje dejstev, prav na koncu celo v nekakšne kratke zabeleške o pomembnejših dogodkih, pri čemer prevladujejo opisi nastajanja Petkovškovih slik in njihova slogovna analiza. To se kaže tudi v zgradbi dela, kajti zadnja poglavja so v primerjavi z začetnimi močno skrčena, dobesedno nabita z vsebino. Navkljub vsemu naštevanju dejstev pa ob branju vseeno ni jasno, kaj od tega so biografski podatki in kaj fikcija.

Tine Debeljak je mnenja, da je imel Marolt ob snovi, ki si jo je izbral, vse možnosti, da napiše "/.../roman o Umetniku (z veliko začetnico) ob koncu stoletja, kakor bi ga pisal Pregelj, podajajoč samega sebe kot v *Šmonci*⁴⁷, ali pa Cankar, ki bi tudi v Petkovšku risal sebe kot spričuje meditacija pred Petkovškovo sliko⁴⁸; toda to ne bi bil Petkovšek. Bil bi roman o njem z veliko leposlovno vrednostjo, ne pa njegov *življenjepis*." (Debeljak 1975, 295) Tine Debeljak je predvsem mnenja, da je življenje Jožeta Petkovška idealna snov za roman in da Marijan

45. Pravzaprav sta o tem delu pisala samo Martin Jevnikar in Tine Debeljak.

46. Lahko bi si zastavili enako terminološko vprašanje kot pri prejšnjih dveh delih, toda ker je težišče problema tokrat drugje, uporabljamo kar avtorjevo oznako *povest* iz podnaslova.

47. *Šmonca* (6 prerezov iz življenja S. Jenka), *Dom in svet*, 1924.

48. Verjetno črtica *Petkovškov obraz*, prvič objavljena v *Slovanu* 1914, 18.

Marolt v tem smislu dokaj obetavno začne z motivom "mešanja iste krvi, ki kvari rod", kar ob odraščanju ob polbratru-očetu, očetu starcu, njuni smrti in materi, ki se takoj spet poroči, preraste v "pravo zolajevsko okolje za družinski roman". Debeljak opozori še na motive, kot so bogata dediščina, boemstvo, alkohol, čas na prehodu iz realizma v dekadenco in seveda slikarjeva duševna bolezen. "Iz teh osnov in vzdušja časa bi se dal zgraditi - da ima Marolt dar za dinamiko fin-desiècl/ov/skega demonstva in za konflikte v duši - grandiozen roman." (Debeljak 1975, 194-195)

Marijan Marolt večino teh motivov na začetku sicer uporabi, a jih pozneje v dogajalni zgradbi ne razvije, zaradi česar so morda še bolj opazni. Petkovška razen v začetku ne prikaže kot človeka umetnika svojega časa, ampak v drugem delu opiše predvsem njegov "tehnični" razvoj in ga umesti v krog tedanjih akademskih šol po svetu. Slikarjev duševni zlom kot življenjski dogodek v dogajalni zgradbi besedila na primer nima funkcije, ki bi jo pričakovali v leposlovnem besedilu. Omenjen je zgolj kot dejstvo.

Ob vsem zgoraj naštetem torej v določenem smislu drži, da "je povest leposlovno in znanstveno delo" hkrati (Jevnikar 1976). S tem sicer z znanstvenega stališča pridobiva vrednost kot dokumentarno gradivo, z vidika leposlovja pa je to seveda moteče in pomeni pomanjkljivost. Z ne veliko pretiravanja torej lahko rečemo, da Marijan Marolt življenjepiso povest o Jožetu Petkovšku začne kot pripovednik, konča pa jo kot umetnostni zgodovinar znanstvenik.

Omenjena značilnost je opazna že v prvih dveh Maroltovih leposlovnih besedilih. Čeprav nasprotje tam ni tako izrazito, so začetna poglavja v obeh pripovedno močnejša od nadaljevanja; v začetnih delih pripovedi so značaji jasneje določeni, motivacija manj naivna, dogajalna zgradba trdneje zasnovana, jezik pa v resnici umetnostni in ne na pol publicistični ali zgolj opisen.

Če smo ob prvih dveh delih kot enega od razlogov za to omenili pomanjkanje časa, ki ga je imel Marijan Marolt na voljo za leposlovje in se je torej z njim kljub svoji umetnostni izobrazbi ukvarjal bolj ljubiteljsko, to za povest o Jožetu Petkovšku velja še toliko bolj. Bolezen mu ni dopuščala prevelikega naprezanja in tudi iz besedila je razvidno, da je njegova ustvarjalna moč popuščala.

Ne roman ne povest

Ob vsem do tod zapisanem je torej razumljivo, da se ob *Jožetu Petkovšku* ne odločamo med terminoma roman in povest, ampak je vprašljiv celo termin povest. Glede na vse, kar smo o tem zapisali v prejšnjih poglavjih, bi se ta literarnovrstna oznaka lahko nanašala le na prvi del besedila. Tine Debeljak (1975, 295) predlaga oznaki *leposlovni življenjepis* in *kronika Petkovškovega življenja in dela*. Za kroniko verjetno ne gre, ker tudi tokrat ni perspektive pripovedovalca-kronista. Nesporno je, da imamo opravka s prikazom življenja zgodovinske osebnosti, ki pa leposlovnim merilom ustreza le v svojem prvem delu, zato mu kratka oznaka *življenjepis*, ki se natančnejši uvrstitvi izogne, še najbolj ustreza. Avtor se je vsega tega očitno zavedal, zato je to oznako na začetku besedila uporabil tudi sam. (*Jože Petkovšek: življenjepisna povest*, 1975, 21).

Iz avtorjevih besed lahko sklepamo, da je želel svoje védenje o slikarju predvsem iztrgati pozabi in da njegova pozornost ni bila usmerjena na pripovedni, ampak predvsem na dokumentarni vidik besedila. Dovolimo si zapisati, da bi bilo bolje, če bi se takega koncepta držal že od začetka. Tako bi nastalo poljudnoznanstveno besedilo, pisano v jeziku enake vrste. V svoji zvrsti bi to bilo besedilo z veliko dokumentarno vrednostjo. Tako pa *Jože Petkovšek*, še posebej ob pripovedno široko zastavljenem začetku, zapusti vtis ponesrečenega leposlovnega poskusa.

Marijan Marolt je torej vseskozi realist, kar ga v njegovem zadnjem obsežnejšem leposlovnem delu - tudi zaradi drugih razlogov - zanese celo v dokumentarnost in reportažnost. Največ o tem morda pove naslednje povabilo Tineta Debeljaka k branju Maroltovega *Jožeta Petkovška*. (Debeljak 1975, 296)

Tako bomo spoznali Petkovška, realista slikarja.

Pa spoznali tudi Marolta, realista pisovalca.

V tehniko sta si zelo sorodna.

Naj povzamemo še enkrat; *Jože Petkovšek: življenjepisna povest* je življenjepis slikarja Jožeta Petkovška, ki je zastavljen kot roman o njem, konča pa se - predvsem zaradi avtorjeve bolezni - kot poljudnoznanstveni opis.

KRATKA PROZA⁴⁹

V kolektivu (1949)

Feljton je satirično-humorističen opis vožnje z buenosaireškim avtobusom od doma do delovnega mesta, verjetno spodbujen z Maroltovo lastno izkušnjo. Ob dogodkih v avtobusu niza besedne igre ter dogodke in anekdote iz domovine (na primer o dr. Korošču in Finžgarju). Manjše avtobuse v Buenos Airesu imenujejo kolektiv, od koder tudi naslov. Besedilo je z manjšimi spremembami v besedju vključeno v *Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška*.

Zamejska potovka (1951)

Debeljak to besedilo označi z "napol leposlovni opis" (1975, 266). Nastal je na podlagi gradiva o slovenskih izseljencih po svetu, ki jih potovka - ženska, ki hodi iz kraja v kraj in izpolnjuje naročila - obiskuje po vsem svetu, začevši v Argentini. Najprej se ustavi v Paragvaju, Čilu in Venezueli, nato v ZDA in Kanadi, na koncu pa obiše še Anglijo in Francijo.

Buhkando trabaho (1951)

Pod tem tekstom se je Marolt prvič podpisal s psevdonimom Ludvik Kavšek, ki mu ga je dal Joško Krošelj. Naslov se v prevodu glasi *Iščem službo* ali *Iščoč službo* (Debeljak 1975, 266). Gre za pripoved o novih naseljencih v prvih mesecih po prihodu v Buenos Aires, ko iščejo službo. Posebna odlika besedila so izraziti značaji, oblikovani po živih osebah, in humor, skozi katerega je zaznati kritiko domačih razmer in argentinske družbe. Ta podlistek sodi med najboljša Maroltova kratka besedila, zato je bil objavljen tudi v antologiji zdomskega pripovedništva *Dnevi smrtnikov* (*Slovenska kulturna akcija* 1960, 136-151).

Prvi letnik (1957)

Črtica opisuje skupino učiteljic na šentjakobski mestni šoli v Ljubljani, tako imenovanih slomškarič, ki takoj po prvi svetovni

49. Marijan Marolt je ob svojem siceršnjem publicističnem delu v zdovski periodiki v Argentini objavljal tudi krajša leposlovna besedila, ki so naštetá že v poglavju *Marijan Marolt kot pripovednik*. Ker so osrednji predmet obravnavane te naloge njegovi daljši pripovedni teksti, na tem mestu le zares kratka oznaka vseh krajših besedil. Sledijo si v kronološkem zaporedju objav.

vojni vse čakajo na upokojitev v novi državi in se spominjajo mladosti.

Besedilo je napisano verjetno po resničnih motivih, saj je bila direktorica omenjene šole Maroltova teta, očetova sestra Mimi, katere nečak (avtor sam) postane po drugi svetovni vojni izseljenec. Debeljak zapiše, da je besedilo "Maroltovo najboljšo leposlovno delo, prelepa kabinetna slika v zapozneli bidermajerski maniri" (1975, 290).

Žena, dar božji (1958)

Črtica je eden redkih leposlovnih opisov življenja v italijanskih begunskih taboriščih po drugi svetovni vojni. Opisuje vesele izlete begunskih Slovencev v okolico Barlette, v njene pivnice in med arheološke razvaline, vse s poanto o pogrešanju žena, ki so ostale v domovini. Dva od treh mož se vrneta domov, tretji pa odpotuje čez ocean. Podlago za značaje je Marolt našel pri resničnih osebah, kakršne je pozneje uporabil tudi v *Ludviku Kavšku*.

Spomini vmret! (1961)

Dogajalni čas črtice z naslovom, ki pomeni tedanji prevod meniškega gesla *Memento mori*, sega v čase cesarja Jožefa II., ki je razpustil opatijo kartuzijanskega samostana v Bistri pri Verdu.

Tine Debeljak (1975, 291) črtici očita, da je "preveč suha v zgolj opisovanih s komaj občuteno živo strujo v podtalnosti. Tavčarskemu oblikovanju dobe manjka tavčarski sentiment, strastnost/.../".

Andrej iz Konjic (1963/64)

Gre za pripoved o zgodovinski osebnosti, Slovincu Andreju Farčniku iz Konjic. Ta je kot sluga cesarja Maksimilijana odpotoval v Mehiko in bil navzoč pri ustrelitvi gospodarja. Poslej je bil zaradi svoje lepe pisave zaposlen v tamkajšnjih uradih in so ga pozneje kot konzularnega predstavnika poslali v Argentino. Znotraj tega zgodovinskega okvira je tudi ljubezenska zgodba, ki pa psihološko ni dobro motivirana, kakor je v Maroltovih besedilih pogosto. V prvih poglavjih izstopa humor in karikiranje, v zadnjih pa opisi in zgodovinska dejstva.

Po podatkih gospoda Janeza Hladnika je bil Farčnik eden prvih Slovencev, ki se je naselil v Argentini (okrog leta 1880) in kot posestnik umrl v San Luisu. (Debeljak 1975, 291)

SKLEP

Marijan Marolt je kot pripovednik predstavnik prve povojne generacije slovenskih zdomskih pisateljev v Argentini.

Njegovo leposlovno delo izhaja iz etičnih in estetskih standardov predvojne dominsvetovske poetike, prek katere se predvsem v jeziku in kompoziciji zgleduje tudi pri obdobju slovenskega poetičnega realizma. V vseh leposlovnih besedilih se drži klasičnih, to je realističnih oblikovnih postopkov. V literaturo slovenskega zdomstva v Argentini vnaša tudi nove prvine, v glavnem pri izbiri snovi in motivov.

Ker v svojih besedilih združuje elemente, značilne za različne književne vrste in različna literarnozgodovinska obdobja, je literarnovrstna določitev njegovih del nekoliko problematična. Na tem mestu - z vsemi opisanimi zadržki - predlagamo za prvi dve daljši besedili oznako roman in za tretje biografija.

V celoti gledano je Marijan Marolt predstavnik tistega obdobja slovenske zdomske književnosti, ki svoj razvoj nadaljuje od točke, ko so bili stiki z matično literaturo pretrgani; literature, ki se torej že začinja samostojno razvijati, obenem pa je na prejšnjo še estetsko, idejno in snovno toliko navezana, da pomeni nekakšno vmesno obdobje med domačo predvojno literaturo in poznejšim osamosvojenim razvojem zdomske književnosti.

PRVOTNA BIBLIOGRAFIJA

Knjižne objave

Jože Petkovšek: življenjepisna povest. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1975.

Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška. Buenos Aires: Svobodna Slovenija, 1967.

Zôri, noč vesela!. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1956.

Objave v periodičnem tisku

Andrej iz konjic. Svobodna Slovenija, 1963 in 1964, št. 49-52 in 1-5.

Buhkando trabaho: Odlomek iz še neobjavljenega avtobiografskega romana "Neroda na Večernem". Koledar Svobodne Slovenije 1951, 241-248, (psevdonim Ludvik Kavšek). Tudi v: Alojzij Geržinič: *Dnevi smrtnikov: Emigrantsko pripovedništvo (1945-1960) v izboru.* Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1960, 136-151.

Prvi letnik. Meddobje, 3/1957, 127-137.

Spomini vmret!. Zbornik Svobodne Slovenije 1961, 115-134.

V kolektivu. Svobodna Slovenija, 1949, št. 31 in 33, 4-5.

Zamejska potovka. Koledar Svobodne Slovenije 1951, 212-230.

Žena, dar božji. Zbornik Svobodne Slovenije 1958, 165-177.

DRUGOTNA BIBLIOGRAFIJA

B(eličič), V(inko): *Nov slovenski roman: Marijan Marolt, Zôri, noč vesela.* Demokracija (Trst), 22.6.1956.

Debeljak, Tine: *Marijan Marolt: Človek in kulturni delavec v zdomstvu.* V: Jože Petkovšek: *življenjepisna povest.* Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1975.

Jeločnik, Nikolaj: *Marijan Marolt je odšel.* Glas Slovenske kulturne akcije, 19/1972, 1, 1-2.

Jevnikar, Martin: *Sodobna slovenska zamejska literatura.* Mladika, 1970, 1, 15.

- - *Sodobna slovenska zamejska literatura.* Mladika, 1976, 7, 102.

K(rive)c, J(ože): *Ob knjigi Marijana Marolta: Zôri, noč vesela.* Svobodna Slovenija, 1956 (19.4.), 6, 2.

Ložar, Rajko: *Marijan Marolt: Umetnostni zgodovinar v domovini.* V: Jože Petkovšek: *življenjepisna povest.* Buenos Aires: Slovenska kulturna Akcija, 1975.

VIRI IN LITERATURA

B(eličič), V(inko): *Nov slovenski roman: Marijan Marolt, Zôri, noč vesela*. Demokracija (Trst), 22.6.1956.

Brejč, Tomaž: *Jožef Petkovšek 1861-1898*. Ljubljana: Narodna galerija, 1982.

Cankar, Ivan: *Črtice(1914): Petkovškov obraz*. V: Ivan Cankar: Zbrano delo, 22. knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1975, 234-236.

Debeljak, Tine: *Marijan Marolt: Človek in kulturni delavec v zdomstvu*. V: *Jože Petkovšek: življenjepisna povest*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1975.

Geržinič, Alojzij: *Dnevi smrtnikov: Emigrantsko pripovedništvo (1945-1960) v izboru*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1960.

Glušič, Helga: *Pričevanje in književno ustvarjanje slovenskega zdomstva*. V: *Pod Južnim križem: Antologija emigrantske proze 1945-1991*. Celje: Mohorjeva družba, 1992, 8-11.

Jeločnik, Nikolaj: *Marijan Marolt je odšel*. Glas Slovenske kulturne akcije, 19/1972, 1, 1-2.

Jevnikar, Martin: *Sodobna slovenska zamejska literatura*. Mladika, 1970, 1, 15.

- - *Sodobna slovenska zamejska literatura*. Mladika, 1976, 7, 102.

- - *Življenje in delo pisateljev antologije*. V: *Pod Južnim križem: Antologija emigrantske proze 1945-1991*. Celje: Mohorjeva družba, 1992, 382-412.

Kmecl, Matjaž: *Rojstvo slovenskega romana*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1981.

Kreft, Mitja: *120 let parketarne Verd*. Vrhnika: Liko Vrhnika. 1992.

K(rive)c, J(ože): *Ob knjigi Marijana Marolta: Zôri, noč vesela*. Svoobodna Slovenija, 1956 (19.4.), 6, 2.

Ložar, Rajko: *Marijan Marolt: Umetnostni zgodovinar v domovini*. V: *Jože Petkovšek: življenjepisna povest*. Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija, 1975, 237-249.

Marolt, Marijan: *Jože Petkovšek: življenjepisna povest*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1975.

- - *Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška*. Buenos Aires: Svobodna Slovenija, 1967.

- - *Zôri, noč vesela!*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1956.

Petrič, Jerneja: *Izseljenska avtobiografija v ZDA - primer slovenskih Američanov*. V: *Dve domovini Two Homelands 1*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1990, 239-245.

Pogačnik, Jože: *Slovensko zamejsko in zdamsko slovstvo: Oris izhodišč in ocena vrednosti*. Kosovelova knjižnica (5), Trst, 1972.

Rot, Andrej: *Slovenska beseda v Argentini*. V: *Ob Srebrni reki: Kratka proza argentinskih Slovencev*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1993, 304-326.

- - *Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni*. V: *Dve domovini Two Homelands 2-3*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1992, 209-234.

Slovenski biografski leksikon 1. Ljubljana, 1925-, 62.

Tavčar, Zora idr.: *Pod južnim križem: Antologija emigrantske proze 1945-1991*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Pričujoče prispevke nam je poslal naš prijatelj in sourednik Lev Detela 21. septembra 1998 s priporočilom za objavo v *Meddobju*. Z veseljem smo tekste poslali v tiskarno, kjer so že vnašali v računalnik material za to številko. Medtem, ko se je pripravljala ostali material, nam je prišla v roke 10 številka *Rodne grude* (oktober 1998), v kateri je objavljena Detelova recenzija Brulčeve knjige *ARGENTINA*. Uredništvo *Meddobja* je že od nekdaj sprejelo pravilo, da ne ponatiskuje spisov, objavljenih v drugih medijih, vendar smo se tokrat odločili za izjemo zaradi kvalitetnega in aktualnega spisa, ki ga tukaj objavljamo, ne kot ponatis, temveč kot originalni avtorjev prispevek.

Uredništvo

LEV DETELA

STONE BRULC: "ARGENTINA"

*(Kritična podoba "slovenskega emigracijskega čudeža"
izpod peresa slovenskega emigranta)*

Leta 1996 v Buenos Airesu umrli Tone Brulc se je začel kot pisatelj v javnosti oglašati razmeroma pozno. Že kot upokojenec je zmagal s črtico "Obup" na literarnem natečaju tržaške revije "Mladika". Tedaj se je v njem prebudila ljubezen do literarnega oblikovanja tekstov o slovenski polpreteklosti na kmečkem podeželju v nekdanji Sloveniji. Svoje zapise je prepletal s spomini na tragične dogodke med drugo svetovno vojno in z opisi tegob, ki so jih prestajali Slovenci v begunstvu in v zdomstvu. Ni pa se ustavil le pri razčlenjevanju življenja slovenskih izseljencev, temveč je pogledal tudi k Argentincem in njihovi mentaliteti, odpravil pa se je še dalje in odkril izvirnost zapostavljene in velikokrat pozabljene indijske Amerike in njene kulture. Šele leta 1993 je tedaj petinšestdesetletni Brulc izdal pri ljubljanski založbi Mihelač svojo prvo leposlovno knjigo, zbirko novel z arhaizirajočim naslovom *Vardevanje angelčka*. Tej je leta 1996 tik pred pisateljevo smrtjo sledila knjiga *Judeževi groši*, ki je spominska rekapitulacija druge svetovne vojne na Slovenskem z neprizanesljivo kritiko pomankljive katoliške protistrategije komunistični revoluciji.

Že v tej knjigi smo lahko v tretjem delu brali o koncu vojne v letu 1945, o omotičnem življenju v begunskih taboriščih ter o selitvi političnih beguncev in preostankov domobrancev v čezoceanski svet. Zdaj pa je ljubljanska založba MODRIJAN izdala še nadaljevanje te velike Brulčeve slovenske odisejade. Kar nam pisatelj pod lapidarnim in vendar točnim naslovom *Argentina* ponuja v šestindvajsetih poglavjih, je vsekakor prese-netljivo in vredno branja. To posthumno objavljeno Brulčevo delo namreč ni le proti uradnemu zgodovinopisju in zamolčavanju stvarnih dejstev zapisani moralistični opomin, temveč z mnogimi stvarnimi detaili dokumentirani pregled slovenske argentinske stvarnosti iz posebnega, alternativnega, oziroma za "uradne politike" vseh barv in veroizpovedi skorajda subverzivnega avtorjevega zornega kota. Brulč je v nasprotju z večino v Argentini ustvarjajočih slovenskih piscev, ki so se vedno znova zatekali v prividni idilični svet izgubljene lepe domovine, oblikoval nov pogled na slovensko argentinsko stvarnost, kot se je razvijala in po avtorjevem mnenju propadala do današnjih dni. Slovensko življenje v zdomstvu opazuje brez plašnic čez oči, analizira ga zelo natančno in pozorno ter tako, da bralec istočasno med vrsticami vedno znova začuti nevarni utrip 20. stoletja. Poleg ponovnega ovrednotenja argentinskih slovenskih začetkov v idealistični vzajemnosti zaradi izgubljene domovine povezane slovenske zdomske skupnosti, ne skopari s kritiko na račun poznejšega oportunitizma in privatnega koristoljubja. Že v *Judeževih groših* smo lahko spoznali avtorjevo odklonilno analizo vedenja domobranskega vodstva: "Zdomstvo je njegovo vodstvo pokopalo za manj kot trideset Judeževih grošev..." Ta lajtmotiv se kot svarilni pisateljev opomin vedno znova oglasi tudi iz novega dela *Argentina*, na primer na strani 54: *Gospodom tam gori, ki si zopet lastijo vodstvo nad nami, potem ko so za Judeževe groše prodali našo mladino in jo poslali v zakol v Kočevski Rog, ni treba lagati...ali* na strani 61: *Nesramna kupčija...da bi nas še enkrat prodali...Pa* na strani 116: *Judeževi groši med revolucijo, v Avstriji, tukaj, še za spravo se skrivajo...* In stran 154: *Vodstvo je ostalo na varnem, tepce in mladino pa so pognali pred puškine cevi...* Ali stran 201: *Da ti ne rečem nič o starem Rupniku: če bi mogli, bi ga še enkrat prodali, posebno tisti, ki so se skrivali za njegovim hrbtom...* In ta Brulčev rezki ton nas spremlja vse do konca na strani 221. kjer se spet dogajajo kravje kupčije ob domnevni spravi z mrtvimi: *Koliko so ti plačali? Kaj morajo biti judeževi groši povesod na prvem mestu?*

Bruč poroča v stilu prizadetega kronista najprej o prvih slovenskih letih v Argentini, ki so bila, kot zapiše, za *veliko večino trda in okrutna*. Njegov pristop k stvarnosti je konkreten, včasih kar dokumentarno reportažen, toda jezik Brulčeve *Argentine* je istočasno samosvoj, zavezan pisateljevi kmečki dediščini v rojstni dolenski občini Šmihel-Stopice pri Novem mestu, in obogaten s sočnimi arhaizmi in narečnimi izrazi, ki jih današnji pisatelji v Sloveniji ne poznajo in ne uporabljajo. Takoj postane jasno, da avtor zastopa stališča in interese "malega človeka", ki je vedno znova izpostavljen najrazličnejšim prisilam in ki ga mogočniki pri krmilu tako radi opeharijo in pustijo na cedilu.

V posameznih, včasih dokaj različnih poglavjih z raznovrstnimi epizodami nam avtor predstavi različne usode slovenskih emigrantov. Pripoveduje o postopnem vraščanju slovenskih ljudi v novo deželo, o gradnji sprva skromnih domov ob stalnem nostalgичnem vračanju spomina k *merjenju časa, ki je že pretekel*, kot lahko razberemo iz naslova novega poglavja na strani 16. Brulc prikazuje življenje, čustvovanje in pričakovanja pretežno preproste nekdanje pretežno kmečke baze slovenskega zdomstva, ki mora trdo delati, da se lahko preživi. Opisuje postopne diferenciacije v zdomstvu, razkol med bazo in politiki iz nekdanjih "boljših" slovenskih slojev in krogov tam zgoraj, ki hočejo tudi v novih emigrantskih razmerah voditi, ukazovati in manipulirati z ljudmi. Zato ne preseneti, da je za Brulčevo *Argentino* značilen poseben pogled na spreminjajočo se strukturo slovenske emigracije z vedno bolj opazno razpoko med bazo slovenske skupnosti in njenim domnevnim vodstvom. Tega Brulc vedno znova ostro kritizira in ironizira.

Na platnicah pisateljeve *Argentine* je pravilno zapisano, da *prihaja na dan tudi še nikdar izpovedana stvarnost emigracijskega "čudeža"*. To je vsekakor največja zanimivost in vrednost pričujoče Brulčeve publikacije. Pravzaprav bi jo lahko imenovali roman, saj pisatelj v razmeroma širokih pripovednih lokih obravnava dogodke in usodo posameznih protagonistov na kompleksen način. Notranje slovensko dogajanje in življenje svojih junakov Mihiča, Žurge, Šabca, Lebiča in drugih uokvirja v zunanjo realnost velike Argentine. Bralec lahko spremlja njeno gospodarsko in politično življenje s številnimi krizami, vzpone in padce generalov in vlad, na koncu pa pisatelj poskrbi še za posebno in presenetljivo zgodbo, čeprav jo poda na zelo konvencionalen in stereotipen način. Na primeru sinov dveh slovenskih domobrancev, ki se priključita argentinski levi-

čarski gverili za revolucionarno osvoboditev izkoriščanih ljudi, skuša predstaviti vedno znova v različnih oblikah se ponavljajoče upe in privide po boljšem življenju, ki se končajo v primežih nasilja in smrti. Čeprav se dogodivščina kljub nadaljevanju z vojno med Argentino in Veliko Britanijo za Malvinske, oziroma po angleško Falklandske otoke vsaj za enega od mladih slovenskih protagonistov "srečno" nadaljuje s prilagajanjem konvencionalnim oblikam družbenega življenja, ostane grenak priokus zaradi avtorjevega prikaza razslojevanja nekdanj kompaktne slovenske skupnosti. Pika na i je na koncu kravja kupčija slovenskih levičarjev in desničarjev, ki bi se radi dogovorili o nekakšni spravi, čeprav niso nikoli spremenili svojega enodimenzionalnega in polaščevalnega mišljenja.

V *Argentini* je Brulc nanizal vrsto dejstev in problemov, ki so ga bremenili vse življenje. Do nekaterih pojavov, posebno pa do napak vodij, funkcionarjev in etabliranih struktur je izjemno kritičen. Obsodi slovenski klerikalizem, stalno vmešavanje nekompetentnih v privatne usode ljudi, manipuliranje z občutki in zgodovinskim spominom. Razkrinka laž in sumničenja, kontrolo nad posamezniki, intrige in sprenevedanja v kulturi in politiki. Ti vedenjski načini zdomskega katolištva se kaj prida ne razlikujejo od negativnih pojavov v komunizmu. Brulc z ironičnim veseljem vzporeja podobnosti. Zato Brulčeva vsekakor zelo subjektivna podoba slovenske stvarnosti v *Argentini* marsikomu zagotovo ne bo všeč. Zdi se mi, da jo bodo radi zamolčali. To ni nič novega. Vendar je jasno, da je ta pisateljeva trpka kronika argentinskega slovenstva važen literarni, predvsem pa kulturološki dokument, ki ga slovenska javnost ne bi smela prezreti. Vsak bralec te zadnje Brulčeve knjige se lahko vpraša: Kaj je torej resnica? In kaj smo storili tudi mi, da bi bila drugačna?

LITERARNI KAŽIPOTI (VIII)

Problem diaspore v razmišljanjih slovenskih
zdomskih intelektualcev po letu 1945

Slovenski protikomunistični begunci po letu 1945 v svet niso šli prostovoljno. V tujini so se znašli po sili razmer, mnogi so bežali tudi zato, da bi si rešili golo življenje. Morda so šele tedaj [to domneva v svoji obsežni rekonstrukciji in (ali) interpretaciji slovenske dramatike *Sveta vojna - Dramatika slovenske politične emigracije 1-* (Slovenske gledališki muzej, Ljubljana 1997) na strani 5 **dr. Taras Kermauner**] v novem prostoru dodobra doumeli totalno naravo revolucije, oziroma protirevolucije. Če so bili v vojnih razmejevanjih morda še lokalno omejeni na domače kraje in ljudi, na simpatije ali antipatije v krajevni skupnosti, v verskem občestvu, na delovnem mestu, se je pri določenem številu razumnikov zlasti v zdomstvu onstran oceanov začel oglašati *razmislek o ideološkem pomenu političnega pa tudi kulturnopolitičnega akcionizma*. Predvsem soustanovitelj in urednik vodilne zdomske revije MEDDOBJE **Ruda Jurčec** je skušal slovensko emigracijo preplesti z globalnimi obeležji. Čutil je, da se slovenski politični begunci ločijo od prejšnjih, predvsem ekonomskih valov in v redkih primerih pustolovskih poti slovenskega izseljevanja. Slovenski politični begunec je nenadoma dobil nove, skorajda religiozne in metafizične razsežnosti. Postal je pripadnik prave vere, ki ga je težka usoda prestavila v odločilne preizkušnje. Te bodo lahko pomembne za nadaljnji razvoj celotnega naroda. V tem smislu je že leta 1954 definiriral usodo po svetu razkropljenih begunskih političnih razumnikov na ta presežni način: *"Ne bi si upal trditi, da smo samo še emigracija. Grozeči potek dogodkov, ki smo jim priča, nas vedno bolj spravlja v tesnobno razmerje z narodom, ki živi na domači grudi. Blagrujemo ga, obenem pa se tresemo za njegovo usodo, saj je po pesnikovih besedah postavljen v osrčje Evrope, saj je "prstan Evropini". Toda nevarni razvoj dogodkov grozi*

zlomiti ta rahli prstan, večji narodi kot je naš, imajo razlogov dovolj, da se splaše pred katastrofo.

Vedno bolj se nam bo treba spraševati, ali nismo mogoče že diaspora. Izraelu je diaspora skozi stoletja reševala vero v narodno in duhovno rešitev. Ta diaspora pa je mogla svojo nalogo opravljati samo zaradi tega, ker se je trdno postavila na temelje verskih in kulturnih tradicij. Pogosto se je zdelo, da je bil Izrael zapisan smrti - njegovo poslanstvo so reševali glasniki njegovih duhovnih dobrin, ki se niso odrekli svojemu poslanstvu, dasi so živeli razstreseni v vseh delih sveta". (MEDDOBJE, leto I., št. 1, SKA, Buenos Aires 1954, str. 1)

Jurčec je protislovna osebnost, ki radikalizira problem slovenstva. Vendar ga postavlja v poseben okvir iz vrednot in kvalitete. Za to je odgovoren kulturni delavec, ki mora svoj ustvarjalni delež tudi zdaj iz diaspore prinašati celotnemu slovenskemu narodu. Ko se Jurčec ob znanem sporu pri Slovenski kulturni akciji odtrga od MEDDOBJA, začne pri svojem novem časopisu SIJ SLOVENSKE SVOBODE v svoji zadnji delovni fazi z političnim slovenstvom. Vendar se še vedno giblje na duhovni podlagi, ko skuša svoj nacionalizem povezati z oblikovanjem temeljnih načel slovenske državnosti, katere nujna posledica je ločitev Slovencev od Jugoslavije. Pri tem se zavzema za internacionalne kriterije tako v političnem kot tudi duhovnem smislu. Čeprav se kot literat bori proti kozmopolitizmu, se istočasno zavzema za veliko svetovno republiko svobodnih duhov, ki je ne bo mogla omejevati nobena zavesa ali pregraja.

Na poseben način pristopa k problematiki slovenske politične emigracije tudi jezuitski duhovnih, pesnik Vladimir Kos, ki živi na Japonskem. V eseju *Tetralogija Slovenije* (MEDDOBJE, I. XXIV, št. 3-4, Buenos Aires 1989, str. 282) loči ekonomsko izseljenstvo od ideološkega, saj med drugim zapiše: "Ideološki izseljenec...je...kot množičen pojav po drugi svetovni vojni...nekaj novega v zgodovini Slovencev. Za takšen pojav je izraz "ideološki izseljenec" površen; izseliti se pomeni več ali manj nenasilen izhod iz domovine; možno je, da se kdo izseli iz Slovenije, ker se ne strinja s politično linijo vladajoče KP, a kljub temu ostane prepričan komunist...(Pojem) ideološkega izseljenca bi bolje označili z izrazom "politični izgnanec" odnosno "politična izgnanka": zmaga komunistične revolucije leta 1945 v Sloveniji je tisočerim Slovincem vsilila beg v tujino, da se izognejo skoraj gotovi nasilni smrti, kot je doletela z zvijačo vrnjene in brez pravega sodnega postopka nasilno

usmrčene tisočere domobrance..." Ob koncu pa še pristavi: "Slovinci vseh štirih Slovenij (namreč osrednje Slovenije, zamejstva, izseljenstva in političnega izgnanstva, op. L.D.) smo povezani med seboj, v kolikor smo zmožni, da se priznavamo k živi zgodovini naroda, ki so ga ozemlje, govorica, demokratični čut in katoliško krščanstvo uvrstili med značilne in enakovredne narode sveta, in ki z vso svojo narodno zmogljivostjo teži po naravni dovršenosti, ki mu jo nudi le neodvisna slovenska država. (MEDDOBJE, I. XXIV, št. 1-2, str. 295).

Eden vodilnih zdomskih pesnikov, politični emigrant France Papež, razmeji eksistencialno in ustvarjalno ploskev zdomstva od domovine na poseben način. V esejistični knjigi *Zapisi iz zdomstva* (SKA, Buenos Aires 1978, ponatis je izšel leta 1992 v Ljubljani) zapiše, da je "zdomstvo...če ga definiramo s heideggerjevskim opisom - oditi z-doma, ne biti doma, izseliti se med vojnami in revolucijami, v povojnem odisejskem vračanju. Je biti mrtev za svoj prvi svet in začeti eksistirati v drugem" (str. 44).

Toda kaj je ta Papežev prvi in drugi svet? Prvi svet imenuje pesnik tudi "zgornji svet", medtem ko je drugi "spodnji svet". Prvi svet je svet Slovenije, pesnikova ožja domovina. S tem svetom je prepleten literarni svet slovenskega ekspresionizma, moderne, revolucije...Tu se nahaja tudi notranji svet duha, vere, spominov. Spodnji svet pa je svet zdomstva. Definira ga na svojski poetično-ontološki način: "Svet zdomstva pa je postavljen v ameriški prostor in predvsem v arhaični indijanski svet, ki vsebuje vrednote, kjer se zgodba emigracije najlaže znajde. A tu je tudi mesto, Buenos Aires s svojo okolico, druga mesta zdomstva, skupni domovi... Vendar je vse nekoliko mitizirano in metafizično predahnjeno. Bralec bo spoznal to krhkost in polivalentnost svetov, ko se bo zavedel, da bere našo - "Komedijo." (citirano iz knjige: Andrej Rot, Republika duhov, DZS, Ljubljana 1994).

Jasno je, da se Papeževo stališče bistveno loči od Jurčevega začetnega izhodišča o slovenski diaspori v prvi številki MEDDOBJA. Približuje se tistemu nepolitičnemu konceptu, ki ga je v nasprotju z Jurčevimi izvajanje že leta 1955 v tretji knjigi buenosaireskega zbornika VREDNOTE definiral pedagog, sociolog in filozof Vinko Brumen na konkreten in pragmatičen način. V sestavku *Nekatera vprašanja naše kulturne rasti* je menil, da je po slovenski begunski preselitvi v tujino, ki je pomenila prehod iz domačega kulturnega okolja v tuje z vsemi to dogajanje spremljajočimi travmatičnimi problemi

nastale desadaptacije, potrebna nova prilagoditev, oziroma adaptacija v okolju s tujim jezikom in tujo kulturo.

V eseju *Temelji medsebojne strpnosti* (VREDNOTE II, Buenos Aires 1954, str. 53-67) razčlenjuje tudi vprašanje narodnosti in možne zamenjave le-te, razmišlja o dolžnosti do rodne domovine in o slovenstvu zdomske mladine. Kot piše **Andrej Rot** v svoji knjigi *Republika duhov* na strani 90, ugotavlja **Brumen**, da je pojem narodnosti analogen, hkrati pa dinamičen in spremljiv. Pri vprašanju transkulturalizacije (menjave narodnosti) poskuša odgovoriti na več vprašanj. Trdi, da je menjava narodnosti lahko etično neoporečna in v nekaterih okoliščinah "celo nekaj pozitivnega, ne samo dovoljenega, celo zaslužnega" (v svoji knjigi *Iskanja*, SKA, Buenos Aires 1967, str. 221). Sprašuje se tudi, ali ima naseljenec sploh še kakšne dolžnosti do svoje rodne domovine. Ugotavlja, da odnos z domovino ureja krepost pietete, ki se izraža predvsem v spoštovanju, ljubezni in pokorščini do nje. Ni pa več mogoče odgovoriti na vprašanje, kako daleč segajo in kako naj se izražajo te kreposti pri tistih, ki živijo izven rodne domovine v tujih deželah.

Že v prvi publikaciji slovenskih političnih beguncev v Argentini, KOLEDARJU SVOBODNE SLOVENIJE ZA LETO 1949, je **Brumen** v sestavku *V Novem svetu - Kvišku srca* nedvoumno in optimistično usmeril pogled k dejanski stvarnosti, v kateri se je znašel slovenski zdomec na tujih tleh. Med drugim je opozoril na nove razglede, ki jih v novem svetu lahko pridobi slovenski izseljenec. Zapisal je bodrilne besede: "Naprej glejmo, ne nazaj! - Vživeti se je treba. (str. 40). Istočasno pa je tudi poudaril, "da nam nihče ne more in ne sme vzeti naše ljubezni do stare domovine in do slovenskega naroda...Svojo ljubezen do domovine bomo najlepše pokazali, če se bomo tukaj izkazali. Ljudje bodo po nas sodili naš narod...Najbolje bomo storili, če bomo znali združevati ljubezen do stare domovine z resnim delom za novo; tudi sami bomo imeli od tega največ koristi. (str. 41-42)

Podoba je, da v primeri z **Jurčecevo** tezo o slovenski diaspori kažejo **Brumnova** izvajanja popolnoma drugačno usmeritev. Medtem ko **Jurčec** išče novo nalogo zdomskega intelektualnega slovenstva v idealni Utopiji z odločilnimi pozitivnimi posledicami za vso Slovenijo, se **Brumen** osredotoča na celotno slovensko izseljenstvo v konkretnem zdaj in tukaj. **Jurčeceva** usmerjenosti je elitna, namenjena razsvetljenim višjim izbrancem s posebnimi daljnosežnimi nalogami. **Brumnova** izvajanja pa

temlje na kmečki treznosti, meniški kreposti in realni psihologiji o problemih prilagajanja oziroma adaptacije v novem okolju. Pri tem ne preseneča, da je **Brumen** pri ortodoksni politični emigraciji večkrat naletel na nerazumevanje. Tako mu **Jurčec** v pismu z dne 13. septembra 1966 v zvezi s sodelovanjem v Glasu SKA in MEDDOBJU kot urednik očita, da je "Tvoja zadnja glosa trpela na nekaj hibah...Vem pa, da bi bil avtor eseja o Vebru sposoben zgraditi drugače in bolj učinkovito. (glej tudi MEDDOBJE, I. XXXII, št. 1-2, Buenos Aires 1998, str. 170)

Dejstvo je, da so se **Brumnove** teze o prilagajanju novemu okolju zazdele tudi marsikomu v zamejstvu več ali manj vprašljive. Zlati mnogi zdovski razumniki, ki so ostali v zamejstvu v Trstu, Gorici ali na Koroškem, so želeli še naprej ohranja "brez-pogojno" zvestobo tako slovenski kulturni dediščini kot tudi katoliški tradiciji. Med temi je morda posebno značilna pozicija pesnika **Vinka Beličiča** iz Trsta, ki je svoje literarno poslanstvo doumel tudi kot varovanje duhovnih vrednot, (samo) založbo, Tabor, pri kateri je objavil nekaj knjig, pa je v tem smislu jasno označil kot simbolično založbo, ki pomeni "utrdbo, branik, skoraj bi rekel falango" (glej: Marij Maver, *Vinka Beličiča pogled nazaj*, Mladika, Trst 1983, str. 63). Toda taka pozicija bi, v nasprotju z **Brumnovo**, mogla hitro pripeljati do popolne getoizacije slovenskega zdomskega udejstvovanja.

Tematiko diaspore je na zelo svoboden način začrtal že v prvem KOLENDARJU SVOBODNE SLOVENIJE ZA LETO 1949 **dr. Tine Debeljak** - (ps. Jeremija Kalin). V pesnitvi *Slovenska izseljenska kolednica za leto 1949* je objavil tudi te karakteristične verze:

V IMENU DUHA

piš jader pregnal nam je leta suha,
zdaj smo ogledniki
v deželi Kanaan: so krave egipčanske debele,
v žito se vgrezamo kot v glen...Smo čebele:
iz žuljev kroavih se nam med pcedi,
v satjih nam raste sladkost napuha,
zlat prah se nabira krog nog - in krog duha...
Zapojmo slovenski koledniki:

BOG-DUH, razvej z naših src plevi!

(str.2)

Bolj kot načrtovalec novih vizij, je **Debeljak** kronist trpke emigrantske usode, splošno razgledani vzpodbujevalec kulturnih aktivnosti, ki naj ob več ali manj problematični slovenski književnosti v komunistični domovini ustvarijo drugo, paralelno književnost slovenske krščansko-humanistične emigracije. Podoba je, da se mu je tak projekt vsaj na začetku več ali manj posrečil. Na vprašanje, ali je pozneje postajal zgolj mit, bodo morali odgovoriti literarni zgodovinarji.

Vsekakor se je ob usihanju literarnih moči kljub dotoku mlajših peres iz *druge vrste* že v tujini rojenih ali vsaj izšolanih ustvarjalcev začel krhati prvotni elan vital. Pomembni zdomski filozof **Milan Komar** ni zaman v knjigi *Pot iz mrtvila* (SKA, Buenos Aires 1965) svaril pred psihološko in družabno smrtjo v slovenskih skupnostih. Menil je, da je "*pot iz mrtvila le ena, zanesljiva in trdna: pot duhovnega razmaha, pot resnično človeka vredne rasti.*" (str. 67)

Tudi **Brumen** je večkrat svaril pred negativnimi posledicami "vase zaprte slovenske kulture" s temu, načinu nasprotno nevarnostjo utopitve in asimilacije v tujem okolju. Dejstva govorijo, da je slovenska politična emigracija v petdesetletni zgodovini šla skozi več različnih faz. Po eni strani se je uresničevala **Jurčeva** želja po visoki poklicanosti poslanstva v diaspori, po drugi strani pa je realni razvoj vodil od "žlahtnih" idealov tudi k mlačnosti, nenačelnosti in oportunističnosti, kot nam v literarnem delu *Argentina* (založba Modrijan, Ljubljana 1997) sporoča pisatelj **Tone Brulc**.

To posthumno objavljeno **Brulčevo** delo ni le proti uradnemu zgodovinopisju in zamolčavanju stvarnih dejstev zapisani moralistični opomin, temveč z mnogimi stvarnimi detajli dokumentirani pregled slovenske argentinske stvarnosti iz posebnega, alternativnega, oziroma za "uradne politike" najrazličnejših barv in veroizpovedi skorajda subverzivnega zornega kota. Slovensko življenje v zdomstvu opazuje brez plašnic čez oči, analizira ga zelo natančno in pozorno ter tako, da bralec istočasno med vrsticami začuti nevarni utrip 20. stoletja. Poleg ponovnega ovrednotenja argentinskih slovenskih začetkov v idealistični vzajemnosti zaradi izgubljene domovine povezane slovenske zdomske skupnosti ne skopari s kritiko na račun poznejšega oportunističnega in privatnega koristoljubja. **Brulc** poroča v stilu prizadetega kronista najprej o prvih slovenskih letih v Argentini, ki so bila, kot zapiše, "*za veliko večino*

trda in okrutna". V posameznih včasih dokaj različnih poglavjih z raznovrstnimi epizodami nam avtor predstavi različne usode slovenskih emigrantov. Opisuje postopne diferenciacije v zdomstvu, razkol med bazo iz preprostih kmečko-delavskih slojev in politiki iz nekdanjih "boljših" slovenskih krogov tam zgoraj, ki hočejo tudi v novih emigrantskih razmerah voditi, ukazovati in manipulirati z ljudmi. Zato ne preseneti, da je za **Brulčevo** *Argentino* značilen poseben pogled na spreminjajočo se strukturo slovenske emigracije z vedno bolj opazno razpoko med bazo in njenim domnevnim elitarnim vodstvom. Tega **Brulc** vedno znova ostro kritizira in ironizira. Na koncu poskrbi še za presenetljivo, čeprav ne povsem prepričljivo izpeljano zgodbo. Na primeru sinov dveh slovenskih domobrancev, ki se priključita argentinski levičarski gverili za "revolucionarno osvoboditev izkoriščanih ljudi", skuša predstaviti vedno znova v različnih oblikah se ponavljajoče upe in privide po boljšem in čistejšem življenju, ki se končajo v primežih nasilja in smrti. Pika na i pa je na koncu kravja kupčija slovenskih levičarjev in desničarjev, ki bi se radi dogovorili o nekakšni spravi, čeprav niso nikoli spremenili svojega enodimenzionalnega in polaščevalnega mišljenja. In ni v tej kritiki zajet očitek o pomanjkanju tolerance in upoštevanja drugačnega, o čemer je veliko pisal zlasti **Vinko Brumen**? Morda je zaradi takih negativnih vedenjskih načinov več ali manj usihala tudi **Jurčeveva** vizija "diaspore, ki je stoletja reševala vero v narodno in duhovno rešitev". Ob demokratizaciji v Sloveniji je tej viziji zmanjkal osrednji steber: ideološki nasprotnik. Toda **Jurčeveva** zamisel nacionalnega ustvarjanja na temeljih verskih in kulturnih tradicij v svetu svobodnih duhov ob soočanjih z mednarodnimi razsežnostmi je še vedno lahko tvorna in vzpodbudna tako za ustvarjalca v osrednji domovini kot tudi za vztrajajoče pisce v izvrženostih velikega sveta.

(Esej je avtor prebral 3. septembra 1998 v Portorožu na mednarodnem simpoziju ob 100. letnici rojstva Louisa Adamiča o "intelektualcih v diaspori", ki ga je pripravil inštitut za izseljenstvo znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani).

ALOJZU GERŽINIČ

ČETRT STOLETJA GLASBENE DEJAVNOSTI V ARGENTINI V SKLOPU SKA (I. DEL)

Med izvajalci vokalne glasbe in posebej še številnih prvih izvedb slovenskih del v Argentini sta se v četrtni stoletja - nekako 1954 - 1978 - uveljavila *Tercet in Kvartet Finkovih* (54-66), nato pa *Vokalna skupina Karantanija* (66-78).

TERCET IN KVARTET FINKOVIH

DOMA

Sestre Marija, Marta, Neda so v Ljubljani študirale petje na Glasbeni Matici pri prof. Foedranspergovi, Marija tudi privatno pri prof. Lohovi.

Kot "Tercet sestre Fink" so na Marijino pobudo in pod njenim vodstvom začele nastopati, ko je ta imela šele 16 let. Od avgusta 1938 do maja 1941 so redno vsakih 14 dni imele svoj program na državnem radiu, katerega redne članice so bile. S klavirjem jih je spremljal prof. Marjan Lipovšek, v njegovi odsotnosti pa Lucijan Marija Škerjanc ali prof. Slavko Mihelčič.

Večkrat so s pevskimi vložki sodelovale pri radijskih igrach, pa tudi v ljubljanski Drami, npr. pri Linhartovem Matiček se ženi.

Za "Zimsko pomoč" so imele koncert v Franciškanski dvorani (zdaj Mestno gledališče).

V "stekleni dvorani" na banovini so pele v pomoč domobranskim ranjencem.

Na Balantičevem večerju v Drami (9. VI. 1994) so z recitacijami nastopili najboljši dramski igralci (Šaričeva, Sever) in operni

Tercet sester Fink s prof. Marjanom Lipovškom pri nastopu v ljubljanskem radiu leta 1944

pevec tenorist Janez Lipušček. Tercet je ob spremljanju viole (prof. Šušteršič) in Lipuščka podal daljšo Osanovo kompozicijo na Balantičevo besedilo. Režiral je prireditev Ciril Debevec. Med vojsko so pele tudi v Gorici, Postojni, na Vrhniki. Na prvih v Ljubljani izdelanih ploščah je bil posnet "Tercet sester Fink" (20 plošč; te so oddajali tudi v Trstu).

EMIGRACIJA

V začetku maja 1945 so se umaknile pred komunistično okupacijo Jugoslavije. Že begunke so sestre dvakrat nastopile v Vatikanskem radiu. V taboriščih v Servigliano in Senigallii (1945-48) se jim je pridružil starejši brat Božidar, prej član Akademskega pevskega zbora pod vodstvom Franceta Marolta. Vsi štirje so peli v Slovenskem emigrantskem zboru in z njim gostovali v Rimu, v Forli, v Amandoli. Redno je del sporeda odpel Tercet sester Fink. Te so nekaj časa študirale na visokih šolah v Rimu ter obiskovale konservatorij Santa Cecilia. Maestro Somma jih je predstavil občinstvu kot model za "musica dinsieme".

ARGENTINA

V Argentini so prva leta delovali v zboru Gallus. Solistične vloge sta navadno prevzemala Marija in Božidar. Sestre so se pevsko spolpolnjevale in dobro leto nastopale v zboru Lagun Onak.

Dejavnost v okviru Slovenske kulturne akcije

L. 1954 so postali redni člani tedaj ustanovljene Slovenske kulturne akcije. Sodelovali so pri gledaliških predstavah (npr. v Linhartovi Figarovi svadbi, v Claudelovem Marijinem oznanjenju), na spominskem večeru ob deseti obletnici usmrtnice Narteja Velikonja (24. VII. 55), na Mozartovem večeru (29. IX. 56).

Pravi koncertni program so prvič izvedli na 16. kulturnem večeru 18. XI. 55. I. del: Ančica Kralj (Albéniz, Debussy, J. Ravnik / Moment /). II. del : Kvartet; Gallus, Confirma hoc, Deus; Geržinič, Mrtva belina (Balantič); Moravska narodna (Kette). Samospevi: Marija F. Geržinič, B. Ipavic, Čez noč; Lajovic, Iskal sem svojih mladih dni. Božidar Fink, Adamič, Kot iz tihe, zabljen kapele (Murn). - Kvartet Fink in gostje: Krek, Zvečer; Adamič, Pomladanska slutnja; Kogoj, Trenutek.

Poročevalec je opozoril na troje: "Na izvirnost večera, ki je v komorni izvedbi predstavljal novost med nami; na več kot primerno uvajanje v posamezne dele sporeda, kar je z literarno kritičnimi opombami dosegel vodja odseka prof. Geržinič; pa novost v vokalnem delu sporeda, ko je recitator pred slehernim izvajanjem pesmi njeno besedilo občinstvu predstavil z recitacijo." (Glas SKA, december 1955)

Posebno živo dejavnost so Finkovi razvili med leti 1957 do 1966. Vsako leto so imeli vsaj po en koncert in po več manjših nastopov. Koncertirali so v najvažnejših dvoranah argentinske prestolice.

Prvi tak celovečerni koncert je bil 24. VIII. 1957. Glas Slovenske kulturne akcije je koncert pripravil z Geržiničevo temeljito analizo skladb; posebej je obširno obdelal uglasbitev Balantičevega 13. soneta (Glas 13. VIII. 57).

Spored je bil tale:

Osmi večer Slovenske kulturne akcije

KONCERT KVARTETA FINKOVIH

V soboto dne 24. avgusta 1957 ob sedmih (19 h.)

Buenos Aires, kolegij "Santa Rosa"

Bartolomé Mitre 1665

(tam, kjer so predvajali Rozmanovo "Roko za steno")

I. SAMOSPEVI - Bariton *Božidar Fink*

1. WOLF, Fussreise (Na poti, E. Mörike)
2. BRAHMS, Auf dem Kirchhofe (Na pokopališču, D. von Lilieneron)
3. BALAKIREV (Pesnja Selima - Selimova pesem)
4. MUSORGSKI, Kolybelnaja Jerjomuški (Uspavanka Jerjocnuške).

II. TERCET - *Marija Fink-Geržiničeva, Marta, Neda Fink.*

1. PALESTRINA, Due canzonette
2. PALESTRINA, Esurientes implevit.
3. PALESTRINA, Sicut locutus est.
4. BACH, Motet (Jesu, meine Freude)
5. GERŽINIČ, Jutrani psalm (V. Kos)
6. LAJOVIC, Pesem (Koljcov-Župančič)

III. SAMOSPEVI - Bariton *Božidar Fink*

1. LAJOVIC, V mraku (D. Domjanič)
2. KREK, Predsmrtnica (S. Gregorčič)

Sopran *Marija Fink-Geržiničeva*

3. GERŽINIČ, Pomladnim zvezdam (V. Beličič)
2. LAJOVIC, Roža mogota (O. Župančič)

IV. KVARTET - *Marija Fink-Geržiničeva, Marta Fink, Neda Fink, Božidar Fink.*

1. GERŽINIČ, 13. sonet iz Balantičevega Sonetnega venca
2. PROHAZKA, Ptička (D. Kette)
3. ADAMIČ, Petnajst let (J. Murn)
4. HAYDN, Preghiera della sera.

Klavirska spremljava: prof. *Alojzij Geržinič*

Naslednja številka Glasa je prinesla kritično poročilo Jožeta Omahna. Za tercet pravi, da "je po svoji glasovni razporeditvi idealen. Dvomim, da bi danes mogli v Buenos Airesu poslušati še kak tercet s tako harmonično zvenečimi glasovi."

13. VII. 58 so nastopali v *Lanusu*. Avtorji 23 točk sporeda so bili Mozart Faure in slovenski komponisti Gallus, Dev, Laharnar, Adamič, Breda Šček in Geržinič.

22. XI. 58 je v Glasu natisnjeno obvestilo o posnetku plošč (podjetje Jadran, Gabrenja i.dr.) "Že pred zadnjo vojno je tercet Finkovih z rednimi nastopi v ljubljanskem radiu stopil v prvo vrsto naših komornih vokalnih skupin. Med okupacijo in revolucijo so njihovi nastopi v vzdušje trpljenja in strahu prinašali lepoto in pogum. Nato so v novi domovini s svojimi komornimi koncerti izpolnile vrzel, ki smo jo čutili poleg tako razvitega zborovskega petja. S tem, da se jim je pridružil brat Božidar, morejo nuditi vse možnosti od samospeva do kvarteta." Dotlej so bile narejene plošče z ljudskimi pesmimi in dve plošči božičnih pesmi.

Pianist in skladatelj prof. Alojzij Geržinič na koncertu SKA leta 1959

L. 1959 je bila *petletnica obstoja SKA*. Dala je pobudo za **jubilejni večer (2.5.59)**. Vrstili so se: besede predsednika Ruda Jurčeca, koncert in krstna predstava Branka Rozmana drame "Človek, ki je ubil Boga".

Prva polovica koncertnega dela je obsegala pet krajših klavirskih skladb (Ančica Kralj). Kvartet je podal Geržiničevo priredbo ljudskih pesmi, njegovo Svatovsko (na Novačanovo besedilo); tercet je nastopil s Kogojevimi Zvončki in Lajovčevo Pesmijo deklice; baritonist s Premrlovo Zapel bi pesem žalostno in Baragovo smrtjo (iz Baragovega oratorija). Kritično poročilo se končuje: "Kvartet Finkovih je s tem koncertom znova opozoril na mesto, ki ga zavzema v naši glasbeni kulturi: posveča posebno skrb novitetam in goji zanimanje za našo, zlasti moderno vokalno literaturo, ki jo podaja z vso skrbnostjo in ljubeznijo."

10. X. 59 je bil koncert v dvorani Katoliške univerze. Prvi del je izvedla pianistka Ančica Kralj. Geržinič je spet oznamoval predvajane skladbe (Glas SKA 30. IX. 59). Nadrobno je zlasti opisal dve svoji prvič izvedeni skladbi na Vodebovo besedilo (Cest brezupna slast za kvartet, Jesenska pesem za bariton).

Pevski del je bil tako sestavljen: Petelin-Gallus, Gebet in Todesnot; Geržinič, Cest brezupna slast; Schubert, Wohin?; Debussy, Les cloches; Debussy, Romance; Geržinič, Jesenska pesem; Schumann, Absence; Paribeni, Tenzona di fontane; Adamič, Na Jurjevo; venec ljudskih Lepo je pomlad.

Zanimivo pohvalno kritiko je v ugledni dnevnik *Argentinisches Tageblatt* napisal stalni glasbeni sodelavec G. Kneppler.

Kritika je izšla dne 13.X.59. V prevodu se glasi:

"*Koncert Slovenske kulturne akcije*": Pod imenom "Acción Cultural Eslovena" so se združili člani te narodne skupine z namenom, da kulturno delujejo na najrazličnejših popriščih. Glasbeni odsek tega združenja je priredil v dvorani Instituta Superior de Cultura Religiosa koncert z raznolikim sporedom. Mladi pianistki Ančici Kralj je pripadla malo hvaležna naloga "prvega nastopa v vrsti izvedb", vendar jo je rešila očarljivo in z okusom. V tehničnem pogledu je dosegla visoko stopnjo, le v izbiri tempa ni vse uspelo, kot bi bilo želeli: od Debussyjevih "Jardins sous la pluie" bi pričakovali bolj strumnega "dežja" in Granadosovi "Danza Española N° 5" je dala — verjetno zaradi začetne nervoznosti — preveč prost ritem. Najbolje so uspeli Albénizova

"Asturias", Ginasterova "Danza de la moza donosa" in z žensko rahločutnostjo podani "Preludij v cis molu" Rahmaninova.

Ostali del sporeda so izvedli pevsko nadarjeni Finkovi, ki so se združili v vokalni kvartet. Moški član te izredno muzične družine Božidar Fink nam je kot solist z mehkim in prijetnim baritonskim glasom posredoval Schubertovo "Wohin?", dve Debussyjevi pesmi in v slovenščini "Jesensko pesem", izhajajočo iz romantičnega čustvenega sveta, izpod peresa spremljajočega pianista Alojzija Geržiniča. Tri sestre Finkove so s polnim občutjem in v čisti intonaciji podale dve Schumannovi pesmi, slovensko "Na Jurjevo" E. Adamiča in mično pesmico "Tenzone di fontane" Italija Giulija Cesarja Paribenija. Razumljivo je, da je združeni vokalni kvartet treh sester in brata učinkoval v sozvočju posebno privlačno; v tej zasedbi smo čuli žlahtno "Molitev v smrtini stiski" Orlando di Lassovega sodobnika Jakoba Gallusa, katerega prvotno ime je bilo Jakob Petelin ali Jakob Handl, in samoraslo zborovsko delo "Cest brezupna slast" A. Geržiniča, ki je vse te skladbe, kolikor niso bile zapete "a capella", sovisno spremljal na klavirju.

Za sklep so zazvene v izvedbi vokalnega kvarteta nekatere slovenske ljudske pesmi, ki ne morejo zatajiti bližnje meje s sosednjo Avstrijo. Naj na robu s priznanjem poudarim, da odgovarja natis vseh pesemskih besedil v programu najboljšim evropskim tradicijam. Poslušalci so vse izvedbe nagradili s krepkim in pristrčnim ploskanjem.

18.VI.60 so Finkovi imeli polurno oddajo *na državnem radiu*: Gallus, Ecce quomodo moritur iustus; id., Gebet in Todesnot; Musorgski, Jerjomuškina zazibalka; Geržinič, Jesenka pesem; Palestrina, Due canzonette; Paribeni, Tenzone di fontane; Kogoj, Zvončki; Geržinič, Venec ljudskih.

11.VIII.60 so pod okriljem SEGBE (servicios Eléctricos de Gran Buenos Aires) nastopili v *Moronu* (Club Morón) z izbranim programom. V vsaki formaciji so izvedli po pet skladb (kvartet, tercet, bariton). Slovenskih stvari je bilo šest: dve Gallusovi, dve Geržiničevi, po ena Tomčeva in ljudska.

4.XI.60 so imeli koncert v dvorani *Birabén* (v središču Buenos Airesa). Kvartet je na začetku predstavil Gallusa, Durantea, Palestrino, na koncu pa Geržiniča (Cest brezupna slast) in J. Procházka; tercet Palestrina, Mozarta, Gerbiča (Rožmarin), Lajovca, Tomca, Silvio Eisenstein; bariton je imel na programu

Beethovena, Wolfa, Balakireva, Škerjanca (2), Lajovca (V mraku). Kritično poročilo v Glasu se končuje tako "Lep in tehten program, izvrstno naštudiran; posebno je pohvale vredna predstavitev najboljših slovenskih avtorjev; izvedba precizna in prilagojena stilom. (...) V prof. Geržiniču imajo zanesljivega spremljevalca, katerega igra se odlikuje po čistosti in izraznosti."

Izvajalci so ta koncert posvetili "spominu pred kratkim umrlega komponista (Lajovca), ki je z zanimanjem spremljal naše delo v tujini."

Leto 1961 je bilo leto tekmovanja na Radiu Splendid. Med vokalnimi skupinami je Kvartet Finkovih dobil 1. nagrado. Zmagovalci so se 21. aprila predstavili na *televizijskem kanalu 7* z Adamičevo Petnajst let in ljudsko Lastavička.

18.VI.61: Cerkveni koncert v napoljeni, zelo akustični cerkvi Marije Kraljice (*Slovenska vas, Lanús*).

8.IX.62 so koncertirali - 14 avtorjev z 19 skladbami, od teh tretjina slovenskih - v lepi dvorani *Argentinske znanstvene družbe*. Spored je označil A. G. v 16. številki Glasa (31. VIII.). Posebej je obdelal obe slovenski noviteti (kvartet s klavirjem V katedrali božjega groba na Novačanov l. 1949 objavljeni sonet, in samospev Ni ti dovolj na sklepno pesem Vodebove zbirke Človek sem).

1962. Na natečaju solistov in vokalnih skupin v Buenos Airesu je kvartet dosegel med vokalnimi prvo mesto, zato je bil uvrščen med nastopajoče v tem letu. Koncert je bil **29.IX.** v avli privatne univerze *Muzeo Social Argentino*. Ravnatelj glasbenega oddelka, dirigent in orgelski virtuoz E. Jackson je "Kvartet Fink" številnemu poslušalstvu predstavil kot slovenske umetnike, ki so že v Sloveniji in nato po svetu gojili komorno glasbo na izredni višini. Večino sporeda so Finkovi zapeli a capella; s spremljevanjem klavirja Geržiničevo Cest brezupno slast in Procházkovo Ptičko, za dodatek pa dve slovenski ljudski pesmi.

28.X.62. Na praznik Kristusa Kralja je bila slovesna proslava v cerkvi zavoda Presvetih Src. Po maši, ki jo je daroval dr. F. Gnidovec, je kvartet podal Geržiničevo Uverturo in angelski spev iz 3. dejanja Claudelovega Marijinega oznanjenja. Sledili

so Cherubini, Durante, Fauré (2), Palestrina, Gallus. Spremljava na orglah in Komelova Fugirana predigra: A. Geržinič.

13.VIII.63: koncert slovenske narodne in umetne pesmi v *Slomškovem domu (Ramos Mejía)*.

Kvartet Fink na koncertu slovenskih narodnih in umetnih pesmi v Slomškovem domu (Argentina) leta 1963

1964. *Desetletnico* je Slovenska kulturna akcija proslavila z 2. razstavo slovenske grafike in s 3. umetniškim večerom 3.X.64. Prvi del so izpolnili Finkovi, drugega pa gledališki odsek (Srečanje s poeti). Večer je odprl Božidar Fink z Adamičevo Kot iz tihe, zabljene kapele in Škerjančevo Počitek pod goro. Tercet se je predstavil z Gerbičevim Rožmarinom, Adamičevo Kje si, dragi, da te ni? in Lajovčevo Pesmijo. Sklepna točka je pripadla kvartetu: nova Geržiničeva Na skali roža raste. V drugem delu so zapeli tri Geržiničeve na Vodebov tekst.

Glas je prinesel Geržiničev pregled Deset let glasbe pri Kulturni akciji. Lepa je označitev Kvarteta Finkovih: Njih "interpretacija se orientira iz osrčja vsake skladbe, zato začutijo poslušalci utripanje le-te v izbiri in morebitnih modifikacijah tempa, v rasti in upadanju dinamičnih in intenzitetnih sestavin,

v plastičnem podajanju njene oblike in v spoštovanju njenega stila. Posamezni glasovi melodije ne le "vodijo", ampak prav kot melodijo zažive - skrivnost rojenih pevcev."

Junija 1965 je izšla plošča *long play* Kvartet Fink. Glas SKA je 14.VI.65 prinesel tole oznanilo:

KVARTET FINKOVIH NA PLOŠČI

Izdelana je prva plošča v seriji, ki naj poda velik del slovenskega repertoarja kvarteta Finkovih. Posnetek in izdelavo je prevzela Columbia B.S. na ploščah *long-play* s 33 obrati. Vsaka stran plošče traja 15 do 22 minut.

Prva: plošča podaja skladbe in priredbe *prof. Geržiniča*. Na eni strani so štirje samospevi in dva kvarteta. Razen Mraka, ki je Vodebov prevod pesmi španskega Nobelovega nagrajenca J. Ramona Jiménez, in kvarteta Na skali roža raste, ki je Bevkova, se vse skladbe zložene na besedila Rafka Vodeba. Uvaja jih baritonski samospev *Jesenska pesem* (nastal februarja 1958) in izpoveduje osamelost po doživetjih mladosti in življenjska poletja. Čar pesmi je v tem, kako vdela to grenkobo v milino razkošne jesenske narave. Štiridelni kvartet s klavirjem *Cest brezupna slast* (zložena v marcu in aprilu 1959) je prikaz begunske drame. Prva podoba: taborišče ob italijanski obali, nato odhod in ločitev. Druga: kontrast med igrivo prazničnim razpoloženjem doma, pa otožno osamelostjo sredi tuje lepote ("limonov grenki cvet"). Tretja: ceste skozi svet. Zdi se, da so vsi vzori polonili v noči tujine. Četrta: čudno — v brezupnosti izgnanstva polje slast. *Mrak* (avgusta 1964, za sopran solo): neprestano gibajoča se skrivnost življenja. Nad nemir se dvakrat povzpne usločen motiv ("in mi prinašajo rož", "in mi prinašajo zvezd"). *Žalostno pismo* (november 1963, bariton solo) — spet morje, spomin na mater, priznanje: "Veš trd je tuji kruh in grenka kaplja in bridka slutnja"; na te udarce sledi v pianissimu priznanje minljivosti vsega zemskega. *Na skali roža raste* (nastala maja 1964, za kvartet a capella) je v legendarno obliko vtisnjena bolečina nad našo usodo. (Pesnik

je imel pred očmi prvo, komponist drugo svetovno vojno). A tudi zavest, da Roža Marija sočustvuje z nami, da je pri Njej naše upanje. *Ni ti dovolj* (januarja 1960, bariton solo) je najbolj razgibana, saj izpričuje človekovo nezadoščenost. Ni ti dovolj ne narava, ne ljubezen ne smrt. *Iščeš več* — in tu doseže skladba intenzivni vrh, potem pa zagrmi v tišino. Iz nje je treba priznati, "da si (samo?) človek."

Druga stran prinaša nekaj posameznih narodnih pesmi in dvoje venčkov v zelo raznolikih priredbah. Za tercet s klavirjem sta prirejeni živahni "*Ena ptička mi poje*" in "*Sneg za to leto slovo je že vzela*." "*Vse rožice rumene*" poje tercet a capella. Prav tako sta brez spremljave za kvartet v raznih kombinacijah zložena venčka "*Goreči ogenj*" in "*Lepo je pomlad*". Melodijo pesmi "*Kje so tiste stezice*" poje bariton, ki mu daje harmonsko podlago klavir, medtem ko ga ženski glasovi spremljajo z varijacijami melodičnih motivov.

To je bila prva plošča v seriji, ki naj poda velik del repertorja Kvarteta Finkovih. Na žalost je ostalo pri tej plošči. O njej še nekaj odmevov v Glasu: 10.VIII. (Z/orško S/imčič), 15.II.66 (Omahna). V Zborniku SKA (Mohorjeva družba, Buenos Aires-Celje 1994), obdela obširno to ploščo dr. Edo Škulj (Glasbeno delovanje SKA). H koncu pravi mdr.: "Plošča je izredno kvalitetna in dragocena, ker nam je ohranila zvočno podobo Kvarteta Finkovih, ki so ga tako opevali. (...) O vsem, kar bomo pri glasbenih večerih brali o kakovosti Kvarteta Finkovih, se lahko ob poslušanju te plošče prepričamo. Pri vsem tem pa moramo vedeti to, da so vse skladbe in vse priredbe pisane "na kožo", kot rečemo, Tercetu ali Kvartetu Finkovih oziroma posameznim glasovom, predvsem baritonu. Skladatelj je imel pred očmi bolje; v ušesu točnega izvajalca, kateremu je skladbo namenil. Zato je učinek toliko večji. Posebno učinkoviti, po mojem mnenju, so baritonski samospevi, v katerih se je skladatelj izpovedal v pevcu in klavirju, saj je le-ta po schumannovsko njegov enakovreden sobesednik."(str. 121).

L. 1966 so Finkovi izdelali ploščo *Slomškovih pesmi* Preljubo veselje, oj kje si doma? Sodelovali so tudi otroci družin Fink

in Geržinič. Izdelavo te plošče je naročil p. Odilo Hajnšek OFM. Pesmi je priredil in deloma na klavirju spremljal A. Geržinič.

* * *

Iz že omenjenega Geržiničevega članka Deset let glasbe pri Kulturni akciji je navesti te sklepne poglede na delo Terceta in Kvarteta Finkovih: Vrsta prireditev in stvaritev je dejstvo, ki se je vključilo v zakladnico slovenskega duha. Življenjska sila slovenstva je pognala cvetove tudi v južnoameriški zemlji; srca naših ljudi in tujcev so se mogla obogatiti z njihovo lepoto. Kvartet Finkovih (navadno v kombinaciji s tercetom sester Finkovih in s samospevi baritona Božidarja Finka) je pri Kulturni akciji dal 6 koncertov: večer impresionistične slovenske glasbe l. 1955 - obenem je to bila poklonitev nastopu naše pesniške moderne, saj je večina besedil bila Župančičeva, Murnova in Kettejeva; koncert l. 1957 (Santa Rosa); 1959 (Katol. univerza, skupaj z gdč. Kralj) istega leta na jubilejnem večeru (skupaj z gdč. Kralj in z Rozmanovo igro Človek, ki je ubil Boga); l. 1960 (Birabén); l. 1962 (dvorana Arg. znanstvenega društva). Sodelovali so še na Debeljakovem, Novačanovem in Argentinskem večeru ter na večerih posvečenih Mozartu in Schumannu. Prevezli so tudi Geržiničevo spremno glasbo h Claudelovemu Marijinemu oznanjenju.

Tudi izven okvira Kulturne akcije se je kvartet večkrat predstavil našemu in tujemu občinstvu: po državnem radiu junija 1960, po televiziji, na traku za clevelandski radio, v ciklu koncertov SEGBE v Moronu, na cerkvenem koncertu v Museo social argentino, na cerkvenem koncertu v proslavo Kristusa Kralja (plaza Irlanda) in večeru v Slomškovem domu. Peli so pri mašah za pok. msgr. Škerbecem in za desetletnico Kulturne akcije, na ploščah Vesne in Jadrana.

Spored so zajemali iz italijanskih, nemških, francoskih, ruskih, argentinskih in slovenskih skladateljev, od renesanse (Gallus, Palestrina), preko baroka (Bach, Scarlatti), klasikov (Haydn, Mozart, Beethoven), romantikov (Schubert, Schumann), realistov (Musorgski, Balakirev), impresionistov in novih romantikov (Fauré, Debussy, Brahms, Wolf, Procházka) do sodobnikov (Nábor Córdoba, Eisenstein, Gustavino). Med Slovenci je naj-

močneje zastopan Gallus, sicer pa krog Novih akordov (Gerbič, Lajovic, Kogoj, Adamič, Krek, Schwab) in nekateri poznejši (Premrl, Kimovec, Tomc, Lipovšek, Geržinič).

Glasbeni odsek SKA je torej izvršil važno nalogo: podajal je občinstvu komorno glasbo in ga seznanjal s komponisti in skladbami, ki jih sicer slovenski izvajalci ne podajajo; tuje poslušalce pa je seznanjal z našo produkcijo. Razen tega so Finkovi krstili 13 slovenskih novitet - Geržiničevih skladb ob avtorjevi spremljavi: 9 kvartetov, 2 terceta, 5 samospjevov.

RUDA JURČEC - ADU ZOBRU

(Sep. 1950 - Dec. 1950)

Buenos Aires, dne 11. septembra 1950.

Dragi Ado,

prejel sem v redu pismo, ki je prišlo med časom, ko sem bil izven Buenos Airesa. Komandirali so me, da moram iti na izlet v La Gallareta k svaku in svakinji. Menil sem vedno, da bo kaj takega nemogoče; imam pač precej dela in skrbi ter žene ne morem pustiti same. Pa je le zmagala komanda drugih in sem tako šel prebit skoraj dva tedna tje gori. Tako je nastal zastoj v pisanju.

Tako sem tudi z novicami bolj na kratko, ker grem šele danes na "slavni" V.M. 50⁽¹⁾ in tam kaj izvem; lahko pa se zgodi, da bom tudi po tej viziti še vedno sam več vedel, kakor pa oni; ker sem pa mož skrajnih obzirov in obupen relativist, raje počakam in Ti pozneje pišem sumarično s pravičnim merilom.

Prvi priložnosti večer ste že imeli in vrnil si se z mačkom, upam in želim, da zaradi pijače in jedače, ne pa zaradi okolja. – Tukaj nekáterim omenjam, da se naj pozanimajo za službo v C.M.⁽²⁾, pa se ne marajo ogreti, ali pa ne pobaram takega, ki bi kar šel.

Prejel sem danes pismo od drja. Novačana. Kar dolg popis vsega izobilja, v katerem je sedaj, toda že omenja, da gleda, kako bi posestvo z dobičkom prodal. Njegov naslov: dr. Anton Novačan, C.C. 49 - L. N. Alem, Misiones.

Nekaj pisem imam iz USA, pa so le bolj običajne narave. Miha⁽³⁾ je še v NY in menim, da bo še dolgo ostal. To pomeni, da vedno trdneje sedi v odboru FREE EUROPE. Tukaj kroži sedaj stražarski listič "SLOVENSKA DRŽAVA", v katerem se je Čiro Žebot hudo zaletel v Miho. Toda številka je od 25. julija in vem že to, da je imel nato škof dr. Rožman

velik prepir s svetnikom Mrkunom, ki list izdaja in tiska. Ker pa podrobnosti še nimam, upam, da jih bom kaj dobil na V.M. 50 danes popoldne.

Kaj pa list S.S.⁽⁴⁾ v redu prejimate? Porast cen nas že precej stiska. Toda to je Miloševa⁽⁵⁾ stvar in želim mu, da bi dobro zvozil.

Dobro se imej in lepo Te pozdravlja,

Ruda.

- OPOMBE: 1) Víctor Martínez 50 (Sedež takratne slovenske pisarne)
2) Comodoro Rivadavia.
3) Miha Krek.
4) Svobodna Slovenija.
5) Miloš Staré.

Buenos Aires, dne 18. septembra

Dragi Ado,

Tvoje pismo sem prejel tudi še precej hitro; dokaz, da sedaj nimate več tako slabih letalskih zvez, ali pa je bilo sicer kaj drugega, kar je tokrat tako pospešilo redne zveze.

Tvoje opombe o S. S.⁽¹⁾ so mi zelo všeč; pa še kaj takih komentarjev ob priliki. – Ono o potovanju in izdelovanju zabojev pa je zame čisto nekaj novega; nič nismo opazili, da bi mislila madam⁽²⁾ kam. Ali se ne sliši mogoče tudi enako verjetno, da rabijo tiste zaboje za skladišče S. S. in njenih publikacij. Tega materijala je že za čuda veliko in je v njem tudi lepa vrednost, katero se splača zavarovati v močnih zabojih. Pa: moram še povprašati, zakaj gre; mogoče pa imaš le prav. – Bojan pa je sicer odložil potovanje v USA, dasi ima dokumente za potne liste v redu in verjetno dela naprej.

Doma pa je stradež in velika bojazen, kaj bo šele v zimskih mesecih. Umirali bodo na veliko, ako ne bodo USArji kaj dali.

Lepo Tebe in tiste, ki bi se za moje pozdrave zanimali, pozdravlja

Ruda.

- OPOMBE: 1) Svobodna Slovenija.
2) Franca Golob.

Buenos Aires, dne 17. oktobra 1950

Dragi Ado,

res lepa hvala za Tvoje pismo. V nedeljo smo imeli koncert Gallusa, ki ni bil slab. Res je zanimivo, da se tako žilavo držimo skupaj. Osebnost je bila prireditev velik Savellijev uspeh. Dvorana kar lepo polna. Govorila sva z madam⁽¹⁾, prvič po njenem koncertu oziroma nato sledeči bolezn. Imam vtis, da se gospa, predaja cinizmu; sicer najbolj pametno ker lahko nato še vedno udariš na dve smeri, ali navzgor ali pa navzdol. Vem, da bo poskusila še enkrat in ji želim tedaj res ves uspeh.

Na koncertu je bila opazna in zelo, popolna odsotnost slovenskih liberalcev. Še od mlajše garniture ni bilo nikogar. Izgleda, da velja zanje Gallus kot ultraklerikalno podjetje. Mogoče pa jih je odbilo dejstvo, da je bil koncert v dvorani pri jezuitih.

Na Koreji pa je eden izmed treh slovenskih prostovoljcev pretil svojo kri za našo stvar. Padel je neki Dernič ali Černič iz Mojstrane, ki je letos prišel v USA iz Koroške. Pred odhodom na Korejo je svoj čas podal izjavo, da upa, da bo lahko kot padalec pristal na strehi Kremlja, nakar bo šel Stalinu povedat svoje mnenje. Ameriškim listom so se te besede zelo dopadle in so jih objavili pod velikimi naslovi.

Dolžan sem še odgovora drju Novačanu; pa se bom enkrat že spomnil in mu kaj napisal. Ali si mu kaj pisal. Ti vrtuješ okoli svoje bajte, on pa najbrž kar lepo kmetuje, če bo hotel, da mu bo toliko zrastle, kolikor bo rabil zase in za svoje nadebudno življensko družico.

Torej: mnogo sreče in dobro se imej.

Lep pozdrav

Ruda.

OPOMBE: 1) Franca Golob.

Buenos Aires, dne 25. oktobra 1950

Dragi Ado,

prejel sem Tvoje pismo; mislim, da zdaj ne bo več napake pri številki poštnega predala. Napisal sem si ga še posebej.

Novic je bolj malo: le občni zbor DS⁽¹⁾ bo v nedeljo prvi in v nedeljo dne 12. nov. drugi. Pa se mi zdi, da bo bolj malo zanimanja zanj; ljudje so se že ustalili in DS ali ne rabijo več ali pa so brezbrizni do takih stvari.

Mislím, da Ti je Ivko Adamič že pisal: kupil je almacen⁽²⁾ in bo okrog 10. nov. skupno s soprogo začel samostojno trgovino – specerijo in sicer v nekem mercaditu⁽³⁾ pri Floresti. Dal je za llave⁽⁴⁾ okrog 8.000 pesov, tako pravi. Dosedanji lastnik da je imel mesečno okrog 17.000 pesov prometa in Adamič meni, da je bilo tem 30% zaslužka. Trdno pa sem prepričan, da Ivko pretirava. Številka prometa se mi zdi premajhna, ker je nujno, da je procent zaslužka v tej stroki mnogo manjši. Sicer pa nevem, kako delajo v tej stroki z vagami in embalažo in slično, kar res da lahko mnogo potegne. Toda saj bo videl; osebno imam vtis, da sta dosedaj oba v službah več zaslužila, kakor pa bosta tam. Sicer pa Bog daj, da bi bilo po njihovem.

Snoči je bil rav. R.⁽⁵⁾ pri nas; prinesel je uro v popravilo in potem smo se malo zadržali v razgovoru. Omenja, da je Marjan Zajc v vodstvu lib. stranke zelo odžagan, in sicer zaradi svojih afer. Toda lib. ga iz Nar. odbora niso odpoklicali, ker se boje načeti vprašanje osebnih sprememb v odboru samem. – Nar. odbor pa je imel sedaj več sej, da so poslali posebno izjavo soglasnosti h Krekovim izjavam v borbi proti Žebotovi akciji zbiranja podpisov za Slovensko državo. Žebot zbira podpise in ko bo nabral svoje število, bo sklical kongres, izvolil sebe za Führerja in ostale v odbor, nakar mislijo razglasiti, da so samostojno slovensko politično gibanje, ki terja zastopstva v Nar. odboru in zlasti v Free Europe v New Yorku. Bomo videli, kako daleč se jim bo to posrečilo. – Vsekakor si vse to lahko uvidel iz Mihovih⁽⁶⁾ objavljenih izjav.

Komentar o Koreji pa bom nanizal prihodnjič. Lepo se imej in vsem pozdrave (seveda takim ne, ki bi jih mogoče to razburilo)

Ruda.

OPOMBE: 1) Društvo Slovencev.

2) Trgovina z živili.

3) Majhna tržnica.

4) "Ključ" – jamstvo za najemnino.

5) Verjetno ravnatelj Remec.

6) Miha Krek.

29. oktobra 1950

Dragi Ado,

Tukaj imamo danes v nedeljo kar mraz; pomladi še ni bilo, dasi je vse zeleno. Zato bo prehod v poletje silno naporen in bomo zelo jamrali. Pri Vas najbrž ne bo tako hudo. Pa Ti tam imaš že vrt v zelenju, torej sence za hude dni.

Novic posebnih ni: le člani Nar. odbora so prese-nečeni, da v zadnji številki S.S. poleg Mihovega imena ni še njihovih, ker da je bilo pred objavo tako sklenjeno. Pa je mislim Miloš odredil, da ostala imena izostanejo. Če bi bil sam ob Mihi – alaj mu vere – toda ker bi se moral drenjati z drugimi, je pa vse izpustil.

Prireditev imamo nič koliko; vsako nedeljo kaj – sicer pa saj lahko razvidiš iz S.S. Nazadnje bodo ljudje sploh pozabili, da so v Buenos Airesu in bodo kar veseli, da gre vse tako naprej, kakor je šlo pri Prosvetnem društvu v Notranjih Goricah pri Preserju. – Saj je vse v redu, le fantje težijo, da nimajo naših punc za družbo in morajo za svoje izlive iskati drugerodnih barv in cunj. Toda punce so baje sklenile, da bodo raje šle v misijone kot pa našim fantom za gospodinje.

V našo sosesko se je preselil ing. (?) Bricelj, ki si je najel luksuzno stanovanje, za katero plačuje 1.800 pesov mesečne najemnine (pa stanovanje ni meblirano.) Pred kratkim je šel s soprogo in otrokoma na smučanje v Bariloche; oni trije so potovali z letalom, služkinja je morala pa za njimi z vlakom. – Dela v kompaniji za uvoz in ima baje na razpolago kredit 800.000 pesov, ako drži, kar govore. – Ker teži, da ima stanovanje praznih sten, nas pregovarja, da mu naj prodamo, kaj slik. Seveda tega ne bo dosegel, vendar bom šel gledat sliko nekega madžarskega slikarja, za katero je dal 5000 pesov. Rekel sem mu, da naj kupi kaj pri Bari ali pri Ahčinu, pa na to ne sliši. Ne verjamem, da bi bil tako velik esteta, da bi mogel iz teh nagibov odbijati ta dva naša umetnika. Sicer pa bomo videli, kaj vse je ta mož tako sijajnih in senzacionalnih uspehov. Iz Ljublj. vem samo to, da je bil zelo z Glavačem in majorjem Novakom skupaj.

Lepo te pozdravlja,

Ruda.

Buenos Aires, dne 7. novembra 1950

Dragi Ado,

Kakih novic posebnih tokrat nevem: napetost med našim spet narašča, ker grozi na Koreji razširitev konflikta na Kitajsko. Sam sicer ne gledam tako, toda ljudje tako tolmačijo, ker da je to spet pohod naprej v tretjo vojno. Prava vojna pa bo seveda šele, ko bosta obe: Rusija in USA v pravem spopadu.

Skušam pa Ti kratko podati svojo diagnozo, če jo lahko tako imenujem:

1. komunizma ni mogoče premagati z orožjem, prepričan pa sem, da se bo zlomil v svoji idejni ne-logičnosti; sovjeti nikdar ne bodo izbojevali zmage komunizma s svojim orožjem, ker sovjetska produkcija ameriške ne bo dohitela;
2. usoda Evrope je odvisna od tega, ali bo znala pospešiti ali pa izzvati idejni razkroj komunizma. Odločilno besedo pri tem bi morali imeti Nemci – ako jim bodo dali časa in prilike; ako se to ne zgodi, bo tudi po porazu komunizma Evropa hiralala naprej in izginila v svoji dekadenci.
3. ni izključeno, da bo v poslednjem metežu na evropskem bojišču obležalo tudi nekaj manjših narodov; vprašanje je, ali bodo ti mali narodi imeli na drugih kontinentih tolikšno diasporo, da bo ta zmogla ohraniti lučko narodnega življenja nekako tako, kakor so židovske diaspore daleč proč od Palestine skoraj 2000 let ohranjale vero v svoj narod in njega domovino.
4. zdi se mi, da bo od narodov na Balkanu srbski v gorah še najpomembnejši tudi po vihri, ki bo šla skoz. V jugosl. kaosu bodo Slovenci še šibkejši, kakor so bili kdaj prej. Ako se tej jugoslovanski enoti priključi še Bolgarija, bodo Slov. postali veliki Jug., da se bodo mogli sploh kako izživljati.
5. Slovencem v diapori bo najbrž za zgled vse to, kar delajo drugi enaki: baltski narodi, dalje arabski rodovi (slednji so v diaspori silno pomembni), dalje Slovaki in še kdo drugi. – (Kako sem izvedel, so ustaši prejeli naslednje geslo: zahodni zavezniki so odredili obstoj Jugoslavije in zato se vsi pripravite za zelo dolgo emigracijo.)

Tako sem Ti nekaj nadrobil: Bog ne daj, da bi mislil, da vse to nujno drži in zato veljaj le Tebi, da se Ti ne zgodi, kakor meni, ko sem pred kratkim nekomu odgovoril na vprašanje, kdaj bomo šli domov: ja kar lepo se pripravite, da boste šli domov tako nekako v letu 1958 ali 1957 in še to samo na izlet, da pozdravite svojo staro domovino... Sicer mi ne bi bilo zato prav nič hudo, toda šele pozneje sem izvedel, da ima doma otroke in ženo. Pa nevem, kaj ljudje čakajo, ko je mogoče tem pomagati samo tako, da postanejo čimprej državljanji in nato kot taki kličejo svoje sem. Že zaradi katastrofe, ki bo še doletela Evropo, bi morali v tej smeri pohiteti.

Zorec in vsa lib. skupina je že opravila vse potrebno za naturalizacijo. Te dni bodo že prejeli listine in potne liste.

Tako: pa lepo Te pozdravljam

Ruda.

Buenos Aires, dne 15. novembra 1950

Dragi Ado,

Snoči sem izvedel, da je Ivko⁽¹⁾ s svojo trgovino že pri kraju. Nevem, ali je sploh v redu začel. Ko bi moral prevzeti – med tem je že dal nekaj denarja za aro – je hotel prejšnji trgovec oddati vse po dnevnih cenah, ne pa po cenah fakture. Razlika bi bila preogromna in Ivko toliko denarja ni imel. Tako je hitro odnehal, izgubil pa lepo vsoto, ki jo je dal za aro. Takoj je hitel nazaj k Sedalani⁽²⁾ v službo, kjer so ga že vzeli, pri tem pa je najbrž moral nastopiti službeno razmerje popolnoma nanovo. Tudi Žarka je hitro šla nazaj in sedaj se je v toliko poslabšalo, da doma nima več služkinje in nosi otroka vsako jutro s seboj v službo v Olivos. – Take so bile informacije snoči, upam, da vendarle ni tako obupno. Vsekakor pa je izkušnja tako huda, da si marsikdo premislil slediti v tej smeri.

Poročilo o občnem zboru DS boš že bral v S.S. Ribnikar odide januarja v USA in zato ni več kandidiral, povišan pa je bil visoko "spenglerbaron"⁽³⁾, ki bo verjetno postal še leader liberalcev v tej deželi.

Karakterizacijo položaja, ki sem Ti jo orisal zadnjič, ne jemlji za predefinitivno; sem pač samo opazovalec vsega, nikakor ne brez zmot ali napak.

Lepo Te pozdravlja

Ruda.

- OPOMBE: 1. Adamič.
2. Tekstilna tovarna Sedalana.
3. Vzdevek za Rudolfa Žitnika.

Buenos Aires, dne. 4. decembra

Dragi,

danes sem prejel Tvoje pismo z dne 30. novembra. Dolgo je hodilo; najbrž je spet vreme nagajalo. Vidim, da je najbrž eno pismo izostalo; tam sem Ti pisal o nesrečnem začetku Ivka in njegove ge. soproge; izgleda, da z njuno trgovino ni bilo nič. Od obeh ni nikogar blizu, da bi mogel izvedeti, ali je vse to res in kako daleč ju je ev. nesreča prizadela.

Med tem lahko berete poročila s Koreje in drugod. Med našimi ljudmi je zavladala precejšnja potrtost; v soboto sem govoril z Remcem, ki je najtrdneje zagovarjal misel, da bo l. 1952 vse urejeno in da bo tedaj ev. doma. V soboto je pa kar molčal. – Sam pa glede Koreje nisem tak pesimist; ako bi bilo tam za USArje boljše, bi pa drugod sovjeti kaj huje kurili, da bi jih vendarle tako izčrpavali, da bi pri tem sami še vedno ne šli v vojno. Usoda vsega pa se bo vsekakor odigrala na bojišču v Evropi in za boj na tisti fronti sovjeti verjetno ne morejo računati. Pritisk v Nemčiji in na Balkanu pa bo naraščal, čimbolj bodo kitajski komunisti prodirali na Koreji in v Aziji. Ako kit. komunisti zvladajo v Aziji brez prave vojne, bi isto mogli in hoteli sovjeti tudi v Evropi. Pa upajmo, da se bodo tam vendarle vračunali. – Vsekakor pa je Tito sedaj bolj v nevarnosti kot je bil kdajkoli. Imam vtis, da bo v njegovi deželi nervoza zelo naraščala.

Lep pozdrav,

Ruda.

15. decembra 1950

Dragi,

Seveda Ti oba želiva prav lepe praznike. Ne vem, kako jih boste slavili tam doli; gotovo boste mnogo bailali⁽¹⁾ v klubu. Midva bova pa tukaj vesela, da bo dva dni počitka. V trgovini se letos zelo poznajo te čudne razmere, ko so ljudje na splošno preplašeni zaradi mednarodnega položaja. Vidi se pa, da so začeli šparati in da vera v lastni denar raste.

Kakih posebnih novic pa sicer ni. Bral boš v S. S. celo vrsto govorov; Rudi Žitnik postaja leader, ko Ribnikar odhaja v USA. Marjan Zajec pa je baje čisto odrinjen, le iz NO ga ne marajo spoditi; na seje ga pa verjetno ne vabijo, ker imajo pač raje samo sestanke in ne "sej".

Msgr. Gabrovšek pa je bolj pesimističen; v zadnjih pismih vidi vse zelo črno. Meni, da smo v dobi "Untergang des Abendlandes."⁽²⁾ Sicer pa je bil 69 dni v sanatoriju, ker je moral pod operacijski nož (dvanajstnik).

Torej: lepo preživi praznike in Tebi in Vilku mnogo lepih želja za novo leto.

Pozdravlja,

Ruda.

- OPOMBE: 1. plesali.
2. propad zahoda.

Buenos Aires, dne 27. decembra 1950

Dragi, Ado,

prav lepa hvala za Tvoje čestitke. Med tem si menda tudi prejel moje pisanje.

Danes sta bila pri meni najprej Košiček, pozneje pa ravn. Remec. Voščimo si srečo za Novo leto in velik optimist je ravn., ki meni, da bomo koncem leta ali pa vsaj v začetku l. 1952 spet doma. Zanj je ta vera tista sila, ki ga neverjetno drži pokonci. Gotovo je, da bo še vsa ta lepa leta tudi dočakal.

Kaj pa Ti – ko boš prišel domov, boš lahko kar 10 let zaračunal dvojno in si privoščil lepo pokojnino; seveda velja isto tudi zame, le kdo bo imel toliko fickov za vse te stroške. Sicer pa sam še ne vidim vsega tako lepo.

Lepo te pozdravlja – res mnogo zadovoljstva v novem letu Ti tudi želim,

Ruda.

NIKO JELOČNIK - VINKO BRUMEN

Baires, 7. dec. 79

Dragi g. doktor!

ker vse kaže, de ne bom našel primeren trenutek, da bi se sešla, zaupam temule listu nekaj sporočil in prošnja:

k sestanku pri Lenčku ste bili povabljeni, na mojo željo, ker je bil namen srečanja pogovor o SKA, o njenih težavah, predvsem pa o njeni bodočnosti v vidu: a) napovedi g. Lenčka na skupščini 25. maja letos; b) pisma evropskega prijatelja v 2. štv. Glasa 79; 3) misli ob 25-letnici, ki so jih zapisali in predlagali neimenovani prijatelji SKA. Zadosti snovi za tehtno kramljanje. Do sestanka ni prišlo, ker sta bila zadržana, poleg Vas, tudi dr. Kukovica in dr. Gogala. Zato smo stvar odložili na pozneje – se pravi: na nikoli (Mimogrede: g. Papež se strahotno škandalizira, ščuvan tudi po dr. Debeljaku, zaradi pripombe o Meddobju v napotkih neimenovanih prijateljev z izjavo: da sem tisto stvar jaz narekoval in da sem mu zarinil nož v hrbet...sic!).

Kot sem včeraj na kratkem pogovoru z g. Lenčkom zaznal, mož dejansko ne ve, kaj naj SKA počne. S tiski mečka – razumem, da ne namenoma, marveč zaradi preobremenjenosti v tiskarni (zakaj si naprti nekaj, česar ne bo zmogel?); po njegovem naj bi zadobili nove člane; na vprašanje, kaj naj "novi" počenjajo pri SKA, pravi: da so z njo povezani v skupnih hotenjih in pa da jim bo članstvo SKA v čast... (Iz tega sledi, da je po njegovo SKA nekakšna honoristična ustanova.) Po vsem uvidim, da ni ne jasnih pojmov, ne hotenja po kakšnem resnem načrtovanju za naprej: vse naj ostane, kot je – se pravi: počasno umiranje. Prav. Povedal sem, da boste poučeni.

Ker večina ljudi, ki sem jih naprosil za prispevke za jubilejni Glas kljub obljudi – obljudo pozabila, se bom pač

omejil na nekoliko zajetnejšo božično-novoletno številko, ki bo posvečena tudi 25-letnici. Zato Vas prosim, da mi pošljete obljubljeni zapis o 25-letnici. Intervjuja trenutno ne bova delala, ker bi verjetno morali povedati ali odgovoriti prenekatero bridko in bi bil spet kdo užaljen. Pač pa si ga izgovorim za trenutek, ko bi izšla Vaša knjiga, o kateri mi je ravno včeraj dejal Lenček, da bo izšla šele po novem letu (čeprav je obljubil, da bo pred božičem...) Zadobil sem Eiletza, da jo bo opremil. Koliko se bo Lenček držal mojih napotkov glede notranje opreme, ne vem; dal sem mu jih pravočasno.

Ker ste ali boste v bližnjih dneh čakali 70 let - moje najboljše želje za lepi praznik. Bog Vam daj še veliko, veliko plodnih dni! Posebej o jubileju ne bom pisal, pač pa bi ga omenil v intervjuju ob izidu knjige.

Hvaležen bom, če mi sporočite svoj počitniški naslov, da Vam bom poslal Glas če bo v tistih dneh prišel na svitlo! Pa tudi, kdaj po novem letu se bova lahko sešla na pogovor o knjigi.

Spoštovani gospe in Vam: božično srečo in zadovolje v novem letu!

Prijateljsko

Jeločnik.

Hurlingham 11.12.1979

Dragi gospod Jeločnik!

Lepa hvala za Vaše pismo. Posebej še za voščila in želje. O mojem "jubileju" pa res ne pišite. Ne vem, kaj je v njem takega, da je treba iz njega narediti svetovni škandal. Ker sem se v nekem določenem trenutku, ki ga nisem jaz izbral, rodil, in ker še nisem umrl, sem si pač nabral neko število let, a kaj potem? Je v tem kaka zasluga ali pa morda krivda, da bi bilo treba to razglášati?

Pač pa ste Vi medtem gođovali in naj tudi jaz pridem z najboljšimi voščili: naj Vam bo dano, kar najbolj potrebujete ali si najbolj želite!

Pošiljam članek za 25 letnico; napisan je bil že pred časom; morda bi danes drugače pisal, a je, kar je, in tako bodi. Drugega trenutno nimam ničesar. Že nekaj časa nič ne pišem; sem zelo utrujen, moral sem sprejeti nekaj nagovorov, in začel sem s procesom upokojitve. Sploh pa v dobi vročine, kakršna se nam obeta sedaj, vsako leto preneham s pisanjem. Razen tega potrebujem dobo inkubacije, da mi kaj dozoreva.

Od. 4. do 23. januarja nameravava prebiti v Córdoba. Potem bova doma v Hurlinghamu. Córdobaški naslov je isti kot vedno: Col. de vac. P. R. Hanželič, 5182 SAN ESTEBAN, Sierras de Córdoba.

Kar se tiče božičnega in obenem jubilejnega GLASA, če Vam smem dati dobrohoten nasvet, pa skušajte dobiti kak prispevek dr. Tineta: to bi bilo dobro zanj, za ljudi zunaj in – zato tudi – za SKA! Če ga dobite, mu dajte tudi primerno važnost!

Lepo pozdravlja Vas, gospo in ostalo družino; tem pozdravom se pridružuje moja žena. Oba pa Vam želiva tudi obilico božičnega veselja in vso srečo v novem letu!

Vaš

Vinko.

Belgrano, 20. 12. 79

Dragi doktor!

prijateljska hvala za poslani zapis ob 25-letnici SKA. Ročno sem ga poslal z drugim gradivom, ki ga ni ravno malo, v tiskarno, da ga stavijo kot uvodnik. Lenček mi je z obratnim pisemcem naznanil, da Glasa pred koncem februarja 1980 (sic) ne morejo začeti staviti. Tako po njegovi krivdi niti v jubilejnem letu ne bo izšla številka, ki naj bi malo bolj pestro opozorila na jubilej. K vsemu prištejem še pomnožitev stroškov, ki se bodo spet astronomsko povečali – v korist tiskarni.

Moralno je takšno naznanilo seveda klofuta. Klofuta predvsem Akciji. Kako naj bo vidna, če je pa ne pokažemo? Vse leto 1979 je izšlo le 84 strani Meddobja, čeprav je bil že 1978 najavljen celoten letnik 4 zvezkov, vsak po 84 strani! Izgovarja

se, da mora najprej staviti druge revije (menda argentinske). Prepričan sem, da bomo lahko prav veseli, če bomo konec 1980 zagledali 2. zvezek leta 1978 napovedanega Meddobja. Vaša knjiga tudi še ni do konca postavljena. Kdaj bo izšla, ne vem. Tale stvar gre, med nama rečeno, lepo na jetra. Če SKA ne bo publicirala, je ne bo več, ker njene prisotnosti nihče več opazil ne bo. Se Vam ne zdi?

Povedal sem, da boste znali računati, kako stvari štejejo. Se pravi, da boste s počitnic že krepoko nazaj in v službi (privoščim Vam upokojitev, tudi jaz začenjam misliti nanjo!), pa bodo komaj segli po Glasu. Iskreno priznam, da pri takšnem poslovanju g. predsednika nimam prav nobene volje več ne tajnikovati, ne urejati, ne onegaviti pri SKA. Še s prejšnjim Glasom (št. 3-5) mi je takšno zgodil: čez dva mesca je imel gradivo v tiskarni, pa se ga ni lotil; potem mi je pismeno zagotovil, da se to ne bo več ponovilo; zdaj pa mi je pismeno sporočil, da bom moral na novi Glas čakati vsaj tri mesce. Tokrat verjetno ne bo mogel dolžiti Debeljaka, da po njegovi krivdi tiski pri SKA ne izhajajo o pravem času.

Dobro praznujte. Veliko pisem dobivam v teh dneh, večina so prijateljska in govore tudi o SKA. Težko mi je odgovarjati in razkrivati resnico in težave, ki jih ne zmoremo biti kos – preprosto, ker smo zakleto privezani na Lenčkovo tiskarno.

Bom že sporočil, če bo še kaj novega. Če imate še kakšno pisanje za Glas, kar pošljite. Kot vidite, je še čas. Dvoje bi prosil: za oceno knjige-zbirke Vebrovih sentenc in zapisov o združnistvu, ki jo je založila in v svet vrgla SLOGA (nisem je še videl, Vi jo pa verjetno imate); pa zapis o kongresu katoliške filozofije letos v Córdobi. Za tega sem prosil že p. Kukovico, pa se izgovarja z prezaposlenostjo. Morda Vi kaj zapišete o stvari. Hvaležen bom.

Lepe pozdrave

Jeločnik

ZORKO SIMČIČ - VINKU BRUMNU

Pod Tronadorjem, 24 aprila 1965

Dragi gospod Brumen,

predvčerajšnjim sem dobil sem Meddobje, preživel ob njem lep večer. Eden tistih večerov pod Tronadorjem, ki so del počitnic, zdaj že sredi Jeseni, krvavordečih listov lenge in te dni tudi že snega (v eni noči 35 cm...)

K obema člankoma Vam iskreno čestitam! Sem bil res iz srca vesel: zaradi lepih misli, zaradi "prokleta važnih" misli, kakor bi rekli v Mariboru, pa tudi že zaradi dejstva, da je čopovska doba pri Meddobju za našega Brumna mimo... Vidite: beletristka je lepa stvar in brez poezije ni življenja vendarle taka razmišljanja, (ki niso aktualna samo zame ali samo za Vas) dajejo reviji hrbtnico.

Bog Vas živi in Vam daje vsaj malce več časa za take, Vaše (naše!) afirmacije!

Tu mi teko zadnji dnevi. Gledam drevesa, gore, berem, študiram, pisarim (pisma in pa svoje zapiske) Kakor se mi na eni strani vedno bolj veča želja po BA, tako se ga tudi bojim: spet me bo vrglo iz reda. Nikjer nisem tako malo s seboj, kakor prav tam. Seveda: nič ne pomagajo načrti, dokler človek ne pride na bojišče. In bojišče je Bs. As...

Lep Vam pozdrav, Vam in Vaši gospe!

Vaš

Zorko.

OPOMBE IN POPRAVKI

V Meddobju št. 1-2 '98 je pomotoma izpadla omemba prevajalke **ge. Milene Ahčin** pri prevodih Jorge Luis Borgesa "Vsiljivka" in Vlady Kociancih "Cigankina noč", ter dr. Darka Šušteršiča razprava "Skrb za ostanke jezuitsko guaranijskih gradenj".